

SZENTPÉTERY PÉTER

VILÁGVALLÁSOK

Budapest, 2011

Lektorálta: dr. S. Szabó Péter

BEVEZETÉS

Próhle Károly jegyzete a ma élő vallásokról utoljára 1999-ben jelent meg, a korábbiak részbeni átdolgozásaként és bővítéseként. Bár javarészt ma is használható, évek óta szükségesnek látszott bizonyos fokú átdolgozás és különösen az irodalomjegyzék megújítása, tekintettel az elmúlt tíz-tizenöt évben magyarul is megjelent számos összefoglalásra és forrásmunkára. A mostani jegyzet a korábbi sorrendjét követi, szövegében is részben támaszkodik rá, de alapvetően új munka kíván lenni. Eltérés, hogy India vallásainak mindhárom szakasza egymás után szerepel, a buddhizmus nincs közébeekelve, hanem utána következik. Az irodalmat minden vallás után külön-külön sorolja fel, a több vallást tárgyaló műveket tehát többször is. A megadott irodalom túlnyomó része az egyetem és a tanzék könyvtárában megtalálható. Néhány érdekesebb, fontosabb internetes forrás is szerepel, ezekből kiindulva számtalan lehetőség adódik az ismeretek bővítésére. A világvallás fogalmán, különösen Glasenapp nyomán, mindenekelőtt az öt nagy, világszerte megtalálható vallást értjük: a hinduizmust, a buddhizmust, a kínai univerzizmust, a kereszténységet és az iszlámot, vagyis azokat, ahol a hívek száma eléri, vagy meg is haladja a százmilliós vagy milliárdos nagyságrendet. Ha az iménti nagyságrend alatt is világvallásnak nevezünk a világszerte megtalálható vallásokat, akkor természetesen a zsidó vallást is ide kellene sorolnunk – különösen akkor, ha a három „nagy” monoteista vallásról van szó –, de a hasonló nagyságrendű, lélekszámú, világszerte elterjedt egyéb vallásokat is. A zsidó vallás alaposabb megismerésének helye azonban mindenekelőtt az ószövetségi tanulmányok keretében van. Az eredeti japán vallás, a sintoizmus aligha tekinthető világvallásnak, de az ország fontos nemzetközi szerepe miatt is foglalkoznunk kell vele. A következetesség kedvéért a sintó és az iszlám elé is került rövid történeti áttekintés. Az isz-

lám vallást európai jelentőségére való tekintettel a többiekénél valamivel hosszabban kell tárgyalnunk.

A jelen jegyzet bevezetés és rövid, könnyen kezelhető iránymutatás kíván lenni. Bármely benne szereplő vallás, sőt akár csak egy-egy irányzatuk alaposabb megismerése önmagában is egész életre szóló feladat és program lehetne. A megadott irodalom, az internet és általában az események figyelemmel kísérése azonban legalább nagy vonalakban segíti a tájékozódást.

Evangélikus felsőoktatási intézményünkben természetesen abból indulunk ki, hogy a Szentírás Isten igazi, végérvényes kinyilatkoztatása. Ugyanakkor, tűnjön bármilyen nehéznek, meg kell próbálkoznunk más vallások híveinek a saját körülményeik közötti megértésével is. Ez értelemszerűen vonatkozik más keresztény felekezetekre, közösségekre stb. is. A kereszténység talaján kinőtt, de önálló vallásnak tekinthető közösségekkel, például a mormonokkal a szimbolika tantárgyunk keretében foglalkozunk. Bizonyos tanítások mögött tiszteletre méltó szándék húzódhat meg, ami persze még nem garancia a tan helyességére. (Ahogyan az sem, ha mégoly rokonszenves emberek mély meggyőződéssel hirdetnek valamit.)

A jelen munka lehetőség szerint tartózkodni kíván az értékítélettől, különösen a negatív minősítésektől. Az – óvatos és határozott, pozitív vagy negatív – értékelésre az előadásokon és még inkább a szemináriumon kell sort keríteni. Ehhez a szemponthoz azonban nem lehet(ett) teljesen következetesnek maradni, az iszlám esetében már csak a közös hagyomány miatt sem.

Köszönöm Szent-Iványi Ilona doktorandusz közreműködését az iszlám-ról szóló részben, Basa István ötödéves hittantanár szakos hallgató közreműködését a magyarországi helyzet és az internetes források ismertetésében és mindkettőjük további észrevételeit, megjegyzéseit. Köszönöm Jorsits Attila ötödéves hallgatónak a jegyzet szerkesztését.

Erős vár a mi Istenünk!

Budapest, 2008. november 18.

Szentpétery Péter

KIEGÉSZÍTÉS A NYOMTATOTT KIADÁSHOZ

A jegyzet eredetileg az egyetemen belüli használatra, kéziratként jelent meg. A jelen kiadásban (a határidő adta lehetőségekhez képest) igyekeztünk kijavítani a sajtóhibákat, egységesíteni a nevek írását és érthetőbbé tenni a fogalmazást. Néhány kisebb-nagyobb kiegészítés került bele, és valamelyest bővült az irodalomjegyzék is. Maradt a *Világvallások* cím, mivel a tantárgynak is ez a neve. Bár a pontos cím „nem keresztény világvallások” vagy „világvallások a kereszténységen kívül” lenne, egy egyházi felsőoktatási intézmény egyházi kiadó által megjelentetett jegyzetében talán nem szükséges ilyesfajta pontosítás.

Köszönöm dr. S. Szabó Péter egyetemi tanárnak, a Zsigmond Király Főiskola Filozófiai és Vallástudományi Tanszéke vezetőjének lektori munkáját. Tanácsait, javaslatait legjobb igyekezetem szerint megfogadtam. Köszönöm dr. Kovács Ábrahámnak, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem adjunktusának, a Magyar Vallástudományi Társaság főtitkárának javaslatait. Köszönöm Rónay Péter és Szalai András doktoranduszaink segítségét, hasznos észrevételeit is. Köszönöm Pfeifer Ottó és Vigh Benccé ötödéves hallgatók közreműködését a szerkesztésben.

Budapest, 2010. november 23.

Szentpétery Péter

I. A HINDUIZMUS ÉS ELŐZMÉNYEI

1. IDŐRENDI TÁBLÁZAT

Kr. e. 3102	Krisna mitikus halála, a jelenlegi kálijuga kezdete
Kr. e. 2. évezred közepe után	Az árják benyomulása Észak-Indiába, az Indus völgyébe
1500 k.	A Védák legrégebbi részei
1000 k.	Az árják harca egymással, a szállásterület kiterjesztése a Gangesz vidékéig
1000-600	Késő védikus kor, a Védák lezárása
800-400	Az Upanisadok kora
Kr. e. 400 – Kr. u. 200	Rámájána
Kr. e. 400 – Kr. u. 400	Mahábhárata
327-325	Nagy Sándor Északnyugat-Indiában
Kr. u. 2. sz.	Bhagavad-gítá
Kr. e. 2. sz. - Kr. u. 5. sz.	Patandzsali Jóga-szútrája
500-tól	A saktizmus és a tantrizmus elterjedése
782-820	Sankara
900	A Puránák befejezése
1206-1526	Delhi szultánátus
1498	Vasco da Gama Indiában tengeri úton
1526-1858	Nagymogul császárság
1757-től	Brit uralom
1859	Brit alkirályság
1869-1948	Mahatma Gandhi, a függetlenség atyja
1947	Az Indiai Köztársaság kikiáltása. Iszlám többségű részeiből létrejön az önálló Pakisztán (a volt Brit-India északnyugati, illetve keleti részén, a Gangesz-deltában, a Bengál-öböl északi partján).
1962	Kínai-indiai határháború, egyes területek máig vitatottak

1971

Kelet-Pakisztán függetlensége Bangla Desh néven, súlyos harcok árán. India, minden ellentmondá-
sossága ellenére, gyorsan fejlődő ipari hatalom.

2. A VÉDÁK VALLÁSA

Véda = tudás – a szent formulák, dalok, varázsigék a „tudás” elsőbbségét hangsúlyozzák.

Az indoíráni népek Kr. e. 1500–600 között nyomultak be a mai India és Pakisztán területére. Részben lerombolták, részben átvették a már itt élő dravidák fejlett kultúráját, és a szubkontinens déli részére szorították vissza őket. Először Pandzsábot (= öt folyó) népesítették be. A bevándorlók világos bőrűek (árja = vendégszerető, nemes), szemben a sötét bőrű őslakossággal. A kaszt (*varna* = szín) erre a különbségre utal.

A Védák tanítása szerint a világ három részből áll: menny, levegő és föld, az utóbbi négyzet vagy korong, amelyet víz vesz körül. A világ tele van jó- és rosszindulatú hatalmakkal, amelyeket meg kell ismerni, és amelyekkel helyes viszonyt kell kialakítani. Az istenvilág jelentős részben megszemélyesített természeti erőkből és fogalmakból származik. A *Rigvéda* szerint 3 x 11 isten van, két osztályt alkotnak. A Dévák vezére Indra, az Aszurák vezére Varuna.

A Dévák (szanszkrit: *deva* = isten):

- Djausz Pitar – a mennyei atya, az ég istene, a görögöknél Zeusz Patér, a rómaiaknál Iuppiter. Felesége Prithivi Mátar = Földanya. Ők a többi isten: Usasz, Indra, Agni, Szúrja stb. szülei. Bika és tehén képében ábrázolták őket.
- Lányuk, Usasz = hajnalpír. Naponta a hét tehén húzta kocsin jelenik meg.
- Szúrja: a napisten, aranyhajú, mindent átlát, hét kanca húzza a kocsiját. A perzsa vallásban Mitrával/Mitrással azonosítható.
- Váju vagy Vata a szél istene. Szúrjával és Agnival együtt ők az első istenháromság alkotói.
- Pardzsanja az eső istene.

- Szávitri vagy Szavitar (= hajcsár) mindent megindító, mozgató isten – ő mozgatja meg a napistent is.
- Indra: általában az időjárás istene, később, miután apját megölte, az istenek királya. Nagyétkű és harcos, fegyvere az ezer fokú, mindig célba találó buzogány, a *vadzsrá* (mennykő, gyémánt).
- Agni (= tűz) a tűz istene. Közvetítő: az áldozatok füstjével a mennybe viszi az adományokat, a villámmal közvetíti az istenek üzenetét. Két feje van, az áldozat és a családi tűzhely tüzét jelképezi.
- A *szóma* az istenek itala (eredetileg valószínűleg légyölő galóca és/vagy indiai kender főzetéből, de másból is készülhetett), megszemélyesítve a Hold istene is.
- Rudra (= ordító, bömbölő) a vihar és a rombolás istene. Betegséget és gyógyírt is hoz, vér-, nyershús- és kalácsáldozatot mutatnak be neki. Később beolvad Siva alakjába, és az ő másik neve lesz.
- Visnu az ég és a föld fenntartója. Három lépéssel bejárja a világot – reggel, délben, este (menny, levegő, föld) –, természetét változtatja. Később sokaknak a legfőbb istene lesz.

Az istenek másik csoportja az Aszurák (ugyanaz a szó, mint a perzsa vallásban Ahura, csak a jelentése ellenkezőjébe fordul, és rosszak lesznek). Ővek a teremtő erő (*májá*), az áldozattól függetlenül is. Később már csak rossz szellemek, lefokozódnak. Vezérük Varuna (= igazság szava), a görögben Uranosz a megfelelője, eredetileg az ég ura, a rend őre. Testvérel, Mitrával/Szúrjával őrzi a *rítát* (jog, igazság), emellett a vizek istene, hiszen a világ jó rendjének elengedhetetlen része a megfelelő vízellátás.

A világot azonban végső soron a Dharma, a személytelen, örök világtörvény uralja. Ez határozza meg az égitestek pályáját, az évszakok folyását, a vizek útját. Ez érvényes nem csupán a természet jelenségeire, hanem az erkölcsi és vallási rendre is. Ennek pedig elidegeníthetetlen része a kasztrendszer (*varna*, latinul *castus*, portugál közvetítéssel = tiszta, utalásul a különböző tisztasági előírásokra). A kasztrendszer komplex hagyományrendszer, amelyet alapvetően a születés (*dzsáti*), a származás (*varna*) és a munka, foglalkozás (*dzsadzsmáni*) határozza meg. Az egyes közösségeknek az alapvető felosztáson túl (a négy fő kaszt és az érinthetetlenek) megvannak a maguk sajátosságai.

A kultusz eredetileg a szabadban folyt, az isteneket hívták segítségül. Az istenek igénylik az áldozatot, amely tej-, vaj-, rizs- és szómaáldozat.

A lóáldozat a győztes uralkodóé – a csődör megfojtása az uralkodónak és kedvenc feleségének jelképes menyegzője a leölt ménnel. Az állatot vérontás és hang nélkül kellett megfojtani. A tűzoltárok alakja kör vagy félkör alakú – a szárnyas vagy szárnyatlan napkorongot szimbolizálja.

A Védákat a legelső kaszt tagjai nem tanulmányozhatták. Hősi énekeket, varázsigeiket, áldozati énekeket tartalmaznak, a papoknak kívülről kellett tudniuk őket. Négy gyűjteményre oszlanak:

1. A *Rigvéda* (= tudás az éneksorokról) a legrégebbi és a legfontosabb (Kr. e. 1200 körül): 10 könyv, 1028 himnusz, főleg Indra, Agni, Szúrja és Varuna tiszteletére. Összesen 33 istenséget fogad el.

2. A *Száma-véda* (= tudás a dallamokról): 1808 ének, 75 kivételével a Rigvédában is megtalálhatók.

3. A *Jadzsur-véda* (= tudás az áldozatokról). Ennek két változata van: a fehér 2198, a fekete 1975, egyenként 50 szavas szemelvényel.

4. Az *Atharva-véda* (= tudás a varázsigeikről): 20 könyvben 731 ének és 600 vers – fohászok, áldások, átkok, házasságkötési és temetési szövegek. Anyagának egyes darabjai talán még a Rigvédánál is régebbiek, a himnuszok egyhetede pedig magából a Rigvédából származik. A többi védához képest több benne a misztikus, filozofikus gondolat.

A Védák tekintélyének elfogadása az indiai vallás egész története folyamán talán a legáltalánosabban érvényes feltétele annak, hogy valaki hindunak vallja magát. A mai hinduizmus is a Védákat tartja az igaz vallás legfontosabb forrásának, és tekintélyük elutasítása döntő szerepet játszott a buddhizmus és a dzsainizmus önálló vallássá válásában. Annak ellenére, hogy tanulmányozásuk a három felső kaszthoz tartozó férfiak kötelessége volt, pontos tudásuk már korán elveszett, és a középkori kommentátorok munkái már hézagossá megértésükről tanúskodnak. Ugyanakkor a Védák tekintélyére történő hivatkozással bármilyen újításnak tiszteletre méltó jelleget lehetett kölcsönözni. Az indiai vallás, összefoglaló néven hinduizmus valójában sok-sok vallás, irányzat együttese, amelyek azonban békésen megfértek egymás mellett.

A Védák vallása, amint utaltunk rá, idegen kultúra volt, amelyet az áriák hoztak be Indiába. Jóval előttük, Kr. e. 2500–1700 között az Indus-völgyi civilizáció magasán fejlett volt. Ennek bizonyítéka számos város, külö-

nösen a mai Pakisztán területén található Harappa és Mohendzsó-dáró. A fennmaradt tárgyi emlékek értelmezését megnehezíti, hogy az írásos dokumentumokat eddig nem sikerült megfejteni. Ez a fejlett kultúra valószínűleg az önmagát felemésztő rablógazdálkodás, ökológiai katasztrófa következtében már az árja hódítás előtt elpusztult. Ugyanakkor az is nagyon valószínű, hogy bizonyos elemeit a bevándorlók kultúrája olvasztotta magába, és ezek a Védákban is tovább éltek.

A Védák leghíresebb darabja a Rigvéda Teremtéshimnusza (Násadíja, X. 129.), amely az emberi gondolkodás történetében az egyik legszebb példája a lét titkával birkózásnak:

„1. Nem volt nemlétezés, sem létezés; sehol sem volt a tér birodalma, se a túlnani ég. Mi moccant? És hol? Kinek a védelmében? Volt-e víz, feneketlen mély?

2. Nem volt halál, sem halhatatlanság. Jeltelen volt az éjszaka és jeltelen a nappal. Az egy lélegzett, mert ezt súgta ösztöne, mégis szellő sem rebent. Rajta kívül nem volt ott túl semmi sem.

3. Kezdetben a sötétséget sötétség takarta; mindent víz borított, jeltelen. Az életerő, melyet üresség burkolt be, felizzott és kiemelkedett.

4. Kezdetben azt elfogta a vágy, ez volt az értelem első magva. A költők, kik bölcsen szívükben kutattak, a nemlétkben lelték meg a lét kötelékét.

5. Kötelük kifeszítettett. Volt-e lent? Volt-e fent? Jöttek magot hintők, jöttek erők. Lent volt a sugallat, fent az adományozás.

6. Ki tudja igazán? Ki mondja el? Mi honnét született? Hogyan történt a teremtés? Azután jöttek az istenek, és megteremtették ezt a világegyetemet. Ki tudja, miből teremtetett?

7. Azt, hogyan történt a teremtés – talán önmagát formálta, talán nem – csak ő tudja, aki a mennyek csúcsáról pillant le rá. Vagy tán nem tudja ő se.”

(Pék Zoltán fordítása)

Megtudtak-e mást is, akik kutatták?

A titkokat bejárni volt-e szent ész?

S ha istenek is csak azóta vannak,

Ki mondhatja meg, mi volt a teremtés?

Ő, akitől van, aki a világra
Örködve néz, aki a maga őse
Ő, aki csinálta vagy nem csinálta:
Ő tudja! tudja! ... Vagy nem tudja Ő se?
(Szabó Lőrinc fordítása [részlet])

3. A BRÁHMANIZMUS

Kr. e. 900–400 között a Védák mellett fontosak lesznek a *bráhmánák* (papi szövegek) A 900-700 körüli időkből származnak, az áldozatokra vonatkozó részletes előírásokat és ezek magyarázatait tartalmazzák. A bráhmánák toldalékai az *áranjakák* (= erdei szövegek), a papi remeték misztikus elmékedései, amelyeket a világtól távol, az erdőben kellett tanulmányozni, annál is inkább, mert nem mindenben egyeztek meg a hivatalos tanításokkal. Az áranjakák toldalékai az *Upanisadok* (titkos tanok, ülés a guru mellett, titkos tanítások tanulmányozásával), kb. Kr. e. 800-tól. Összesen 108 upanisadot ismerünk, ezek más néven a *Védanta* (= Védák vége).

A *bráhman* az uralkodó világelv, a középső szakasz a tulajdonképpeni hinduizmus előtt. Indiában a 2–3. szakasz együtt számít a brahmanizmus korának. Kr. e. 900 körül tartós béke köszöntött be, virágzásnak indult a kultúra, a papok fontosabbak lettek a harcosoknál. Később a papság is elkényelmesedik, kiüresedik, ezzel szemben lép majd fel a buddhizmus és a dzsainizmus. Ebben a korban 16 királyság létezett az Indus és a Bengál-öböl között.

A bráhman eredetileg az áldozás varázsigéje, olyan mágikus elv, amely misztikus erővel ruházza fel a dicsőített isteneket. A bráhman jelentése átalakul: az imából az ima tárgyává, minden létezés uralkodó elvévé és okává, amelyből minden keletkezik, „mint pókból a fonál és tűzből a szikra”. A bráhman úgy zárja magába a világ lényeit, mint valami hajó. Csak később, a hinduizmusban lesz Brahmá a teremtés istene, pontosabban démiurgosza, akinek persze időről időre meg kell születnie, hiszen a világtörvény még rajta is uralkodik.

A bráhman semmitől sem függő, önmagáért létező abszolútum, a minden-egy, a tökéletes egység, amely áthatja az egész világot.

A világ elvének, egységének keresésével párhuzamosan az emberi lét egységének elvét is keresik, ez pedig az *átman* (= lehelet, pára). A bráhman a makrokozmosz alapelve. Az Upanisadok szerint az *átman* az emberben elrejtve nyugvó isteni ősök, az abszolút bráhman szikrája. A bráhman, a kozmikus elv és az *átman*, a pszichikai elv teljesen azonos. Ez nem bizonyítható, de átélehető. Ez a híres *tat tvam aszi* kijelentése (ez vagy te – vagyis a végső létező), a Szvetakétu (= fehérfényes) és apja, Uddálaka (= farkasztó) közötti beszélgetés tanulsága. Miután a fiú tizenkét évig tanulmányozta a Védákat, apja megkérdezte:

„De kitanultad-e vajon azt a tanítást is, ami által a hallhatatlan hallható, a gondolhatatlan gondolható, a megismerhetetlen megismerhető?

Uram, hogyan értsem ezt a tanítást? – kérdezte a fiú.

– Úgy kedvesem, ahogyan egy agyaggöröngy által minden agyagtárgy megismerhető, mert a sokféle formák csak szavak, a megnevezéstől függenek, valójában agyag az csupán.”

(*Upanisadok* II. 73 k. [Tenigl-Takács László fordítása])

Miután kiderül, hogy a fiú mégsem tanulta ki ezeket, a hatodik fejezet hátralévő, gyakran *szadvidjának* (= valós tudás) nevezett részében Uddálaka elmondja tanítását az *átman* és a bráhman azonosságáról. Mindegyik példáját a híres kijelentéssel zárja. Különösen is hatásosak a tizenkettedik, tizenharmadik szakasz képei. Felszólítja Szvetakétut, hogy nyisson fel egy fűgét, vágja ketté egy magját, és mondja meg, mit lát benne. Kijelenti neki, hogy az, amit nem lát, abból a láthatatlan parányiból lett a hatalmas fűgefá. Majd a fiúval sót tetet vízbe, és másnap azt mondja neki, hogy vegye ki. Ahogyan a sót nem látja a vízben, és nem tudja kivenni, a Létet sem láthatja meg a testben, pedig benne van. Akiben tudatosul ez az azonosság, az eljut a *moksára* (megváltás). A megváltás pedig minden kívánságtól megszabadít, hiszen mit is kívánhatnánk, ha már mindenünk megvan.

Vágd meg e fűgét! Mi van benne? Csak mag?

Vágd szét a magvat!

Mit látsz? Semmit? – Ez a semmi a magban, ez nő meg fává, ez a láthatatlan:

ez a lélek a mindenség csírája,
ez a valóság, ez a könnyü pára,
tudod-e, Szvétakétu?

Eltűnik, mint ha sót teszel a vízbe,
de ott az íze:

mindenen átcsap az örök lehellet:
az isten él, az isten A Te Lelked:
ez a valóság, melynek nincs halála,
ez a mindenség, ez a könnyü pára:

Ez Vagy Te, Szvétakétu!

(Szabó Lőrinc: *Ez vagy te* [részlet])

Lelkünk valójában már örök időktől meg van váltva, akkor is, ha még nem tudjuk. Ha erre rájöttünk, akkor arra is, hogy ennek útja megszámlálhatatlanul sok születésen át vezet. Ez a lélekvándorlás, helyesebben reinkarnáció, *szamszára/szanszára* (= visszatérő futás, létkörforgás). Ezt fejezi ki az Upanisadok híres „öt tűz” tana (II., 64. o.). Az istenek ötszörös tüzzel teremtik az embert. Az öt tűz:

1. Az égi világ, ebben a tűzben áldozzák fel az istenek a hitet, ebből az áldozásból lesz a Hold, az eső ura.
2. Az eső ura, ebben öt áldozzák fel, ebből lesz az eső.
3. A földi világ, ebben áldozzák fel az esőt, ebből lesz az étel.
4. A férfi, ebben áldozzák fel az ételt, ebből lesz a férfimag.
5. Az asszony, ebben áldozzák fel a férfimagot, ebből lesz a magzat. Születése után él, ameddig élete tart, majd halála után tűzre vetik, ahonnan jött.

Az ember tettei összegyűlnek és újjászületnek valamilyen élőlényben – az élőlény cselekedetei meghatározzák a halál utáni újjászületést, így azt is, hogy ha emberként születik újjá, akkor a négy kaszt (*csaturvarna*) közül melyikben. Összesen 3000 *dzsáti* (= születés, alkaszt) létezik. Az ember az, amit cselekszik: az előző élet rossz cselekedetei rosszabb, jó cselekedetei jobb életfeltételeket teremtenek. Az ember tehát maga dönt jövőendő élete felől. A *karma* az összes cselekedet summája, eredője, ez

kényszerít az újjászületésre, születések és halálok folyamatára. Téves az a felfogás, amely szerint a karma azonos lenne a fatalizmussal. Az egyén jelenlegi helyzetét múltbeli tettei határozzák meg, jövőjét pedig jelenlegi tettei alakítják ki. Így tehát az ember az, amivé alakította és a jövőre nézve alakítja magát. A világ rendje tehát kérlelhetetlenül erkölcsi.

A három felső kaszt tagjainak négy ideális életszakasza a következő:

1. Ifjú, tanulóként a Védák tanulmányozásával foglalkozik (*brahma-csárin*).
2. Családapa, házigazda, az áldozati kultusz gyakorlója (*grihasztha*).
3. Erdei remete (*vánaprasztha*), felesége is mehet vele.
4. Hajléktalan koldus (*szannjászín*).

4. A HINDUIZMUS (KR. E. 400-TÓL)

4.1 Istenek és szent iratok

A hinduizmus lélekszámát tekintve a kereszténység és az iszlám után a harmadik világvallás. Követőinek száma közel egymilliárd. India lakosságának mintegy 85 százaléka hindu, Nepálban is többségi vallás, hívei megtalálhatók továbbá Bangladesben, Srí Lankán, Kelet- és Dél-Afrikában, az USA-ban, Angliában és Európa más részein, Ausztráliában és Latin-Amerikában is. A belőle kinőtt, újabb alapítású irányzatoknak pedig (Krisna-tudat, transzcendentális meditáció, Srí Chinmoy stb.) mindenhol akadnak követői az euramerikai kultúrkörben. Hangsúlyoznunk kell, hogy a hinduizmus nem egyetlen vallás, hanem vallásoknak egész csokra, gyűjteménye. Nagyon is különbözhetnek egymástól, de összeköti őket a közös terület, történelem, a gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozások. Az eljárás hasonló, mintha a számunkra otthonosabb területen, a zsidóság, kereszténység, manicheizmus és iszlám esetében beszélnénk egyetlen vallás különböző felekezeteiről, és akkor hol vannak még a különböző szekták?

A *hindu* elnevezés az Indus folyó nevére vezethető vissza (a folyó görög neve *Indosz*). Ennek régi, szanszkrit nyelvű változatától, a *Sindhutól* kapta nevét a mai pakisztáni tartomány, Sind. Az Indus-völgy lakói lettek a

hinduk, az Indus népe. Az óperzsa ékírásos szövegekben és az Avesztában fordul elő először a hindu mint országnév. I. Dareiosz Kr. e. 517-ben az Indusig terjesztette ki a perzsa birodalmat, és India lakosságát ettől kezdve hinduknak nevezték. Később az arabok is az *Al Hind* nevet adták Indiának. A muszlim hódítók 1200-tól a lakoságnak csak egy részét tudták a saját hitükre téríteni. Azokat az indiaiakat, akik nem voltak hajlandók iszlám hitre térni, de buddhisták sem voltak, a muszlimok továbbra is a régi „hindu” névvel illették. Így már némi vallásos színezetet kapott a szó, de inkább csak elhatárolták a muzulmánoktól és a buddhistáktól a többieket. A 16. században az európai kereskedők és misszionáriusok megismerkedtek az indiai nem muszlim lakosság iménti elnevezésével, és kezdték megkülönböztetni az indiait a hindutól.

A legfontosabb istenek: Brahmá, Visnu, Siva.

Brahmá a világ teremtője, pontosabban elrendezője (*démiurgosz*), a világ rendezőelvének megszemélyesítője. Élete 100 Brahmá-év, amely 311 billió 40 milliárd földi évnek ($3,1104 \times 10^{14}$ év) felel meg. Ahogyan az embereknél váltakozik az ébrenlét és az alvás, ugyanígy Brahmánál is a tevékenység és a nyugalom. Amikor Brahmá egy napja véget ér, részleges világvége következik be. Egy brahmá-nap = egy *kalpa* (aión) = 1000 nagy világkorszak (*máhájuga*), ezek mindegyike 4 320 000 földi év. Minden nagy juga 4 részből áll, mégpedig csökkenő sorrendben, azaz 4, 3, 2, 1 arányban. 1 isteni év = 360 emberi év.

<i>Kritajuga</i>	4800 isteni év – 1 728 000 emberi év
<i>Trétajuga</i>	3600 – 1 296 000
<i>Dváparajuga</i>	2400 – 864 000
<i>Kálijuga</i>	1200 – 432 000

A kritajugában érvényesül a jog és az igazság, később azonban egyre fogyatkozik. Most a jelenlegi Brahmá életének második felében, az 1. kalpa 457. világkorszakában, a kálijuga hajnalán élünk, amelynek kezdete Kr. e. 3102, Krisna halálának éve. A végén majd ismét megjelenik Visnu mint Kalki (Visnu 10. *avatára* = megtestesülése), és újra elhozza a boldogság korszakát.

Sokan Sivát tartják a világ legfőbb urának. Brahmá, Visnu és Siva alkotja a Háromságot (*Trimurti*). Brahmá a teremtő, Visnu a fenntartó, Siva a pusztító és megújító.

Brahmá felesége Szaraszvati, a rend, a bölcsesség, az írás-olvasás istennője.

Visnu felesége Laksmí, a szerencse istennője.

Siva felesége Párvati, az (ős)erő istennője, más néven Durgá vagy Káli (= fekete), a jógában fontos szerepe van.

A Védákból átvett legfontosabb istenek: Agni (tűz), Varuna (víz), Vájú (szél), Szúrja (nap), Csandra (hold).

A két nagy eposz Visnu megtestesüléséről: a *Rámájána* (negyvennyolcezer sor) és a *Mahábhárata* (kétszázezer sor) a világirodalom legfontosabb és legnagyobb alkotásai közé tartozik.

A Rámájána (Kr. e. 5. századtól) Ráma herceg, Ajódhjá királysága trónörökösének harcáról szól. Feleségét, Szitát elrabolja Rávana, a gonosz démonok, a rákszaszák tízfejű királya. Ráma hatalmas sereg élén visszazserzi feleségét Lanká szigetéről, a majmok népének (*vánarák*) segítségével, akik nagy kövekből hidat építenek. Végül maga Brahmá tudatosítja Rámában, hogy benne Visnu, a világ fenntartója öltött testet:

„Égi lények sokasága népesítette be a levegőt, istenek, félistenek, szentek, nagy ősök alakjai lebegtek (...) dicsfényben. Középen Indra, az Egek királya, mellette Jama, a Halál ura. És tetetlen Hang szólalt meg most – Brahmá szava zengett:

– Dicső Ráma, hű végrehajtója vagy te a szent törvénynek! De hogyan kételkedhetnél, akár szíved ellenére is hitvesed tiszta hűségében? Emberi alkatod természete homályosította el látásodat, és még mindig nem ismered fel a valót! Nem tudod, nagy Ráma, ki vagy?

Ráma alázatosan borult le az Égi hang előtt, és felelt:

– Halandó, esendő ember vagyok, a Nap ősi fajából származom, és Dasaratha, Kósala királya volt az atyám...

– Igen, de ez csupán a földi formád. Ébredj igaz valód tiszta tudatára: te vagy Visnu, benned él a Világ Fenntartója! Te vagy a megváltó hős, akinek alakját a nagy Visnu öltötte magára, és ahogyan az Örökkévaló benned öltött testet, úgy született földi alakban asszonyi életre Szitában Visnu felséges párja, lényének fele, a dicső Laksmí!”

(Baktay Ervin összefoglalása)

Krisna szintén királyi sarj. Kansza, Mathúrá királya azt a jóslatot kapja, hogy hűgának, Dévakínak (férje Vaszudéva király) nyolcadik gyermeke véget fog vetni az életének.

Krisna azonban megmenekül, és különböző csodás tetteket visz véghez. Végül a Bharata nemzetség (= a Hold fiai) harcában a Kauravák és a Pándavák közül az utóbbiakat támogatja. Vezérükhöz, Ardzsunához szótartatot intéz a megváltásról, miközben felfedi isteni kilétét. Ez a Bhagavad-gítá, a Magasztos szózata, az eposz VI. éneke. Minden valószínűség szerint később illesztették az eposzba, a Kr. e. 2. században keletkezhetett. A vaisnavák és valójában a legtöbb hindu számára a Bhagavad-gítá a legfontosabb vallásos szöveg és a hit forrása, „a hinduizmus Újszövetsége” is nevezik. Ardzsuna dilemmája az, hogy a két hadsereg egyikét ő vezeti, a másikat pedig az unokafivérei. A konfliktus tárgya ősi királyságuk birtoklása. Nem akar harcolni, de Krisna hangsúlyozza, hogy az embernek teljesítenie kell kötelességét a társadalomban. Mivel az átman elpusztíthatatlan, nem hal meg a testtel, hanem egyik testből a másikba vándorol. Az örök átman felismerése a *jóga* gyakorlása által lehetséges, azaz az embernek meg kell tanulnia teljesen függetleníteni magát tetteinek következményeitől. A vágyak feladása által az ember megleli a békét és a bráhma nyugalmát. Krisna, a legfőbb istenség azonban szakadatlanul tevékenykedik, pedig nincs rá szüksége. Ha nem tenné, összeomlana a világ. Ezért az embereknek is segíteniük kell fenntartani a világ rendjét, az áldozat által motivált tevékenységgel, nem pedig magával az áldozattal. Ardzsunának tehát teljesítenie kell kasztbli kötelességét, harcolnia kell az ellenséggel, de nem a lehetséges eredmény, hanem a kötelesség által motiváltan, Krisna iránti teljes odaadással. A távoli, bizonytalan jövőbe tolódó megváltás reményének helyébe az istenséggel való közvetlen kapcsolat lép, és a megváltás a halál eljövetelekor rá gondolva érhető el:

„Könnyűszerrel elér engem a jógi, Prithá fia, ha szüntelenül fegyelmezi magát, szüntelenül reám gondol, s figyelme nem fordul más felé.

E nagy lelkek, ha hozzám eljutottak, többé nem születnek újjá a szenvedések mulandó honában: elérték a legfőbb tökélyt.

A világok Brahmá egétől kezdve, újra és újra visszatérnek, Ardzsuna: ám aki hozzám eljutott, arra nem vár több újjászületés, Kuntí fia.

Brahmá egy napja ezer világkorig tart, és ezer világkorig tart egy éjszakája, így tudják, akik tudnak éjet és napot.

Nappal virradtakor a láthatatlanból előtámad minden látható: éjszaka leszálltakor ugyanabban a láthatatlanban semmisülnek meg.

Így az élők serege újra és újra keletkezik, majd elpusztul az éjszaka leszálltakor, és akarától függetlenül újra létrejön a nappal virradtakor, Príthá fia.

De ezen a láthatatlanon túl van egy másik, örökkévaló, láthatatlan létezés, amely nem semmisül meg az összes lény megsemmisülésekor.

Ennek neve El-nem-múló Láthatatlan: ezt tudják a legfőbb üdvnek: aki ebbe eljutott, többé nem tér vissza. Ez az én legmagasságosabb székhelyem.”

(*Bhagavad-gítá* VIII. 14–21. [Vekerdi József fordítása])

A mű a végén saját magát is „a legszentebb titkos tanításnak”, azaz upanisadnak nevezi.

Meg kell említenünk még a *puránákat* (= régi könyvek/történetek), amelyek számtalan, a vallással és erkölcsi étellel kapcsolatos tanításról szólnak. Közéjük tartozik a népszerű *Pretakalpa*, a Hindu halottaskönyv.

4.2 A megváltás útjai

A megváltás (*moksa*, *mukti*) keresése a hinduizmusban egyre nagyobb szerepet kap. A Védákban még a földi jóért, boldogságért imádkoztak. A bráhmanizmus idején már a megváltásért, amely nem a büntől, hanem a léttől való szabadulás. Használják a *nirvána* kifejezést is, de ez nem a lét kihunyását, hanem a bráhmannel való egyesülést jelenti.

A megváltásnak három fő útja lehetséges:

1. A *karma-marga* (*karma-jóga*): a cselekedetek útja
2. A *dzsáná-marga* (*dzsána-jóga*): a megismerés útja
3. A *bhakti-marga* (*bhakti-jóga*): a szeretet útja.

Ezek nem válnak el élesen egymástól, hanem kombinálhatók is. Emellett a hinduk a szabadulásra törekvésnél két alapvető hozzáállást különböztetnek meg: a majomét és a macskáét. A majomkölyök kezdetől fogva aktív: a saját erejéből kapaszkodik a biztonságot jelentő anya bundájába. A kismacska ezzel szemben passzív, anyjának a szájába véve kell cipelnie,

ha meg akarja menteni a veszélytől. Az emberek is vagy a saját erejük-ből kívánnak megmenekülni, vagy mások segítségével reménykednek.

A majom-úthoz tartozik a cselekedetek útja, továbbá a tudásé, amely magában foglalja a jógát is. A macska-úthoz tartozik az istenszeretet. Idővel azonban a kismacskák is aktívvá válnak, így az istenszeretet sem lehet csupán passzív.

Az öntökéletesítés legősibb útját *tapasznak* nevezik, amely többé-kevésbé megfelel a mi fogalmaink szerinti aszkézisnek (eredeti jelentése: a testgyakorlás közben keletkező meleg). Az ember különböző gyakorlatokkal és lemondással addig sanyargatja magát, amíg képes lesz emberfeletti erőket mozgósítani gondolkodásában és cselekedeteiben.

1. A *karma-marga* a hagyományos út: a mindennapi élet terhének vállalásától a teljes önmehtagadásig terjed. Különleges jelentőségük van a kultikus cselekményeknek, a különböző életszakaszokban előírt életmódnak a három felső kaszt számára. Fontos tehát az áldozat, a vezeklés, hogy ezek segítségével közeledjen az igazi megismerés felé. Tisztátalanná tesz mindaz, ami a születéssel, halállal, nemi étellel kapcsolatos, az érintkezés alacsonyabb kasztbeliekkel vagy idegennel. A tisztaság víz és tehén segítségével helyreállítható. A föld megtisztul, ha tehén pihen rajta; a tehén vizeletének is tisztító hatása van. A Bhagavad-gítá a mindennapi élet terhének vállalását hangsúlyozza. Már nem a szertartás a tulajdonképpen az istenségnek tetsző cselekedet, hanem a társadalmi kötelességek teljesítése, mégpedig önzetlenül. Az embernek a világban kell gyakorolnia a világból való megváltást. Ez lehetséges, ha legyőzi magában a kapzsiságot, az önzést és minden következményét.

2. A *dzsnána-marga* hat különböző irányzatra osztható, de a fő kérdésekben megegyeznek. A cél nem egyszerűen a világ értelmének keresése, hanem az egyesülés a bráhmannel. A valóság végső lényege isteni. A három legfontosabb, illetve Európában legismertebb iskola (*darsana*) a *szánkhja*, a *jóga* és a *vedánta*.

a) A *szánkhja* (= szám, felsorolás) alapműve Ísvarakrisna *Szánkhja-kárikája* (= a számvetés megokolása). Végső soron ateista tanítás, de hívei a Védák isteneit nem támadják, hanem üdvözült lelkeként tisztelik. A teremtő istenség vagy megváltott, vagy megváltatlan lélek le-

hetne. Ha megváltott, akkor öntudatlan, minden vágytól szabad – tehát semmi sem indítaná a teremtésre. Ha megváltatlan, akkor a világhoz kötött, tehát nem volna hatalma.

A világ huszonöt elemből épül fel, ebből huszonnégy anyagi (*prákriti*), a huszonötödik a szellemi (*purusa*). A mindenség a szellem hatására alakul ki az anyag mozgásával. A szellem tétlenül szemléli az anyag mozgását.

Egy-egy új világekorszak kezdetekor minden feléled, ami addig nem vette el a jutalmát. A cselekedetek maradványa hozza mozgásba az anyagot – így rendeződik el az új világ.

A szellemnek kettős teste van: belső, láthatatlan teste, amely követi (a szellem is tulajdonképpen finom anyag), és az anyagi, amelyet a földi szülöktől kap. Az emberben testet öltött szellem szemlélődik, felismeri anyagi és szellemi küldetését – ez a felismerés szabadítja meg az anyagtól. Tehát: a szemlélődés és a felismerés a megváltás útja.

b) A *jóga* (= gyakorlás, fegyelmezés, igába fogás, latin *iugum*). Alapító írásának Patandzsali *Jóga-szútráját* tekintik (Kr. e. 2. sz – Kr. u. 5. sz.). A kifejezés azonban már az Upanisadokban és a Bhagavad-gítában is előfordul. A Jóga-szútrában 196 aforizma, bölcs mondás található – ez a későbbiek alapja. A jóga az a belső állapot, amelyben a lelki-szellemi folyamatok nyugalomba kerülnek. Nyolc lépcsője van, de egyik sem igazán lezárt, hanem átmenet. Úgy bontakoznak ki egymás után, mint a virágbimbó – ezek a jóga nyolc levele.

1. Külső fegyelmezés (*jama*): erkölcsi parancsok, erőszakról, tulajdonról, lopásról való lemondás, igazmondás, tisztaság.
2. Belső fegyelem (*nijama*): lelki és fizikai tisztaság, elégedettség, a szent iratok tanulmányozása, az isteninek való odaadás, az isteni imádása.
3. Testtartás (*ászana*): szilárd és kellemes, a meditáció megkönnyítésére.
4. Légzésszabályozás (*pránajáma*): a kozmoszt betöltő életerő (*prána*) felvétele.
5. Érzékek visszatartása (*pratjáhára*): visszavonulás a lélek sajátjába, ahogyan a teknős a páncéljába.
6. Koncentráció (*dhárana*): a gondolkodás irányítása egyetlen pontra.
7. Meditáció/elmerülés/elmélyedés (*dhjána*): az én megismerése.
8. Elsüllyedés/kibontakozás (*szamádh*): a szemlélődő és a szemlélődés

különbségének feloldása. Először tudatos, majd öntudatlan, amikor az értelem anyaga eggyé lesz az ősannyal.

Ez az ún. klasszikus *rádzsa-* (= királyi) jóga, amikor a purusá kiszabadul a prákritiből.

Különösen elterjedt, és nálunk is gyakran oktatják a *hatha-jógát* (*ha* = Nap, *tha* = Hold), más néven a *Tantra-* vagy *Kundalini-jógát*. A tantra eredeti jelentése „szövet”, tágabb értelemben vallási előírások és tanítások rendszere, így nevezik az ezeket tartalmazó könyveket is. A tantrák különböző korokból származó könyvek, titkos nyelvvel, a *mantra sasztrával*, amely a varázserejű szótagokból alkotott varázsigék, mantrák tudománya. Ezeket varázserejű mozdulatokkal, *mudrákkal* (= pecsét) kísérik. Szorosan csatlakozik hozzá a *saktizmus*.

A hatha-jógában két fő légzésirány van: a jobb orrlyuk a naplégzése, a bal a holdlégzése. A klasszikus jógában fontos a test megvetése, a hatha-jógában nem annyira. Elsősorban az *ászanákra* és a *pránajámára* (ülés + lélegzés) koncentrálnak.

Alapképzete: az embernek különleges belső szellemi teste van, 72(–300) ezer vezetékkel vagy csatornával (*nádi*). A legfontosabbak a medence aljából indulnak, és a kilenc testnyílásnál érnek véget. A bal orrlyukon kell belélegezni, a jobbon kilélegezni. Belélegzéskor tizenkétszer, visszatartáskor tizenhatszor és kilélegzéskor tízszer kell az istenség legszentebb hívását, az om/aum-ot mondani. Mindaddig, amíg a gyakorló visszatartja a pránát, nem kell félnie a haláltól. A férfierőt fel lehet vezetni a gerincoszlopon át a koponya csúcsáig, ahol isteni nektárrá alakul, és kicsöpög az orron.

A *saktizmus* elsősorban a sivaizmushoz kapcsolódik, de más istenségeknél is a *sakti* (erő) az istenség erejének női megszemélyesítése. Az ember Siva és Káli elvét birtokolja testében – a kettőnek egyesülnie kell a szabadság, a megváltás eléréséhez. Káli a Kundalini-kígyó képében a legalsó, a farcsontnál lévő csakrában található, három és félszer össztekeredve (föld-csakra) (*csakra* = kerék, energiaközpont). Víz-csakra a nemi szerveknél, levegő-csakra a szívnél, éter-csakra a toroknál, ajna-csakra (gondolkodás) a homlokon, a harmadik szemnél, végül fel kell jutnia a koponyatetőhöz, a sakti (női elv) itt egyesül a férfi-elvvel.

Paranormális jelenségek is kialakulhatnak, ezek a *sziddhik*, de nem ez a fő cél. 1. Apróvá, láthatatlanná válás. 2. Lebegés. 3. Súlyossá válás. 4.

Óriásivá növés (eléri a holdat). 5. Vágyak teljesülése. 6. Minden szerv tökéletes uralása. 7. Természeti folyamatok megváltoztatása (átmegy a falon, a trágyát is arannyá változtatja). 8. Bárhová eljutás (telepátia, clairvoyance).

A tantrizmusban és a saktizmusban az emberben rejlő helytelen (többnyire szexuális) vágyakat gyakran azok kisebb-nagyobb mértékű kiélésével kívánják orvosolni. Európában és Amerikában sokszor ez kelti fel a kívülállók figyelmét. A tantrizmus a buddhizmusba is átkerült, elsősorban Tibetben.

- c) A *vedánta-rendszer* alapítója Vjásza (közelebbit nem tudunk róla), a Brahma-szútra szerzője. Ehhez írt kommentárt Sankara (788–820), a hinduizmus legnagyobb hatású filozófusa.

Mindennek alapja az átman, minden belőle van, az átman az igazi létező. A bráhman és az átman ugyanaz, csak térbelileg határolható el. A világ csak máyá (látszat), a tudatlanság azonban megfordítja, számárra a világ a létező. Igazi léte csak az énnak van, és minden egyes lélek osztatlanul és teljesen az örök bráhman.

Nem a cselekvés a megváltás útja, mert a cselekedetek viszonzást (juttalmat vagy büntetést) követelnek, ami a szamszárában valósul meg. Az erkölcsi tisztulás sem lehet megváltás, mert az átman örök és változatlan, nem lehet erkölcsi tisztulásnak alávetve. A megváltás útja a felismerés: Tat tvam aszi – ez a dzsnána, amely megszabadít a világtól és minden cselekvéstől, mert minden csak látszat.

3. A *bhakti-marga* lényege: Az istenség szeretete szabadít meg a szamszárától. A cselekedetek és a tudás útja sokkal nehezebben hozzáférhető. Az istenség tudatos, mindenható, örökkévaló, önmaga újjáteremtésére képes, mindentől megmenthet. Az ember az istenség kegyelmében részesül a feltétel nélküli, odaadó szolgálat és a minden távolságot áthidaló szeretet által. Ám ezt a szeretetet az ember egyedül nem képes létrehozni, saját igyekezete arányában az istenség is elébe megy. Kegyelméből megadja azt, amire az ember törekszik: a bhaktit, az istenszeretetet, amely elhossa a megváltást. Az istenség szeretete a megismerés, a kötelességek teljesítése által vezet el a megváltáshoz. Az ember abba a létbe megy át, amelyre a halála órájában gondol. Az istenséghez tért lélek állapota nem a tudatlanság, hanem a boldogság. A lélek nem azono-

sul az istenséggel, hanem hasonlónak lesz hozzá, és örök boldogságot élvez azzal, hogy neki szolgálhat. Ehhez szükséges az istenség nevének állandó kántálása/vibrálása. A vaisnavizmusra, így a Krisna-hívőkre is jellemző. Nincsenek szigorú szabályai, vagyis minden kasztbelinek nyitott.

4.3 A hinduizmus néhány fontosabb alakja az elmúlt századokból

Rám Móhan Ráj (1772–1833) bráhma, a szúfizmus tanulmányozásának hatására elvetette a képtiszteletet, majd görögül és héberül tanult, a bengáli nyelvű bibliafordítás elkészítéséhez. 1828-ban megalakította a reformpárti hinduk csoportját, a *Brahmo Szabhát* (= Brahmá gyülekezete). Bár hindu akart maradni, kiközösítették. Legnagyobb sikereként azonban elérte a *szatinak*, a – gyakran fiatal – özvegyek megégetésének betiltását. A szervezet nevét 1843-tól *Brahmá Szamádzsra* módosították. Tanítása monoteista lett, elhatárolódott a puránák mitológiájától. Szent iratainak az Upanisadokat és a Mahábháratát magasabb erkölcsiségű részeit tekintette. Utódja, Debenranath Tagore (1817–1905) – a költő, Rabindranath Tagore (1861–1941) apja – kifejezetten vissza akarta szorítani a kereszténység terjedését. Az ő utódja, Csandra Szen (1838–1884) azonban emberfeletti lénynek kezdte hirdetni magát, mire szakadás következett be, és a szervezet jelentéktelenné vált.

Rámakrisna Paramahansa (1834–1886) szegény bráhma család-ban született. Már gyermekkorában kivételes képességekről tett tanúságot, majd tizenkét éven át látomásokban volt része, többek között állítólag Jézus is megjelent neki. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy minden vallás célja egy, hiszen ugyanazon valóság kifejezési formái. Minden vallás olyan, mint a *ghát*, a szent fürdőbe vezető lépcső: ugyanabba a folyóba vezet.

Vivékánanda (1863–1903) 1883-ban találkozott Rámakrisnával, 1897-ben létrehozta a *Rámakrisna Misszió* egész világra kiterjedő szervezetét. Szerzetesként is úgy látta, hogy nem elég vándorolva tanítani, hanem fontos a társadalmi felemelkedés segítése is. Minden emberben az Istent kell látni, és ezért kell segíteni a szegényeket, szenvedőket. 1893-ban nagy hatású előadást tartott a vallások első világparlamentjén Chicagóban. A misszió karitatív és tudományos tevékenysége ma is jelentős.

Az *Árja Szamádzs* alapítója Svjámi Dajánanda Szaraszvati (1824–1883),

saiva bráhmána családban született Gudzsarátban. Hamar kiábrándult a Siva-hitből, majd egy ultraortodox guru tanítványa lett. Nem csupán minden idegen vallást (kereszténység, iszlám stb.) vetett el, hanem a hinduizmusból is mindazt, ami a Védák kinyilatkoztatása után került bele. Újra bevezette a védikus tűzáldozatot. 1877-ben alapította Lahor székhellyel az Árja Szamádzsot (= árja közösség). Síkrazállt a kasztrrendszer és a gyermekházasság ellen. Meggyőződése szerint az indiai civilizáció magasabb rendű minden másnál, és ha a Nyugat előbbre tartott is a 19. században a tudományokban, ezek alapelvei már a Védák nyomán ismertek voltak. Szintén igen jelentős karitatív és oktató tevékenységet fejtenek ki.

A leghíresebb hindu Mohandasz Karamcsand Gandhi (1869-1947), aki később a *Mahatma* (= nagy lélek) nevet kapta, Gudzsarát államban, Pórbandarban született. Családja férfitagjai hagyományosan kisebb feudalmi udvarok főminiszterei voltak, anyja mélyen hívő vaisnava. Eredetileg orvos akart lenni, de mivel ezt vallási okból nem vállalta, Angliában jogot tanult. 1893-ban egy indiai cég képviselőjeként Dél-Afrikába ment, ahol a faji megkülönböztetés, az ellene való küzdelem döntően meghatározta későbbi tevékenységét.

Egész életében vallásos volt. Angliai évei alatt rendszeresen járt anglikán templomba, de barátai kívánsága ellenére megmaradt hindunak. Amikor Dél-Afrikában minden hindut ujjlenyomattal nyilvántartásba vettek, Gandhi meghirdette a passzív ellenállást (*satjágراها* = ragaszkodás az igazsághoz). Ennek híve inkább börtönbe vonul, mint hogy valamilyen igazságtalan törvénynek engedelmességen.

Gandhi híres ember, hős lett, és az újonnan alakult Indiai Kongresszus Párt felkérte, hogy vállaljon szerepet a függetlenségi harcban. Ezért 1915-ben hazatért. Bojkottot szervezett a brit áruk, intézmények, iskolák és hivatalok ellen – mindezt a *satjágراها* mellett az *ahimszál/ahimszál* jegyében. Ez utóbbihoz annak ellenére is ragaszkodott, hogy a békés felvonulások sokszor erőszakossá fajultak.

Gandhira nagy hatással volt az *Újszövetség*, különösen is a *Hegy beszéd* és azon belül is Mt 5,39 – „*Ne állj ellen a gonosznak*” –, amelyet Lev Tolsztoj (1828–1910) szintén jelszóként hangoztatott. Saját vallásának visszásságait is bírálta, különösen az érinthetetlenek kirekesztését, akiket *haridzsanoknak* (= Isten gyermekei) nevezett. Emellett küzdött a nők egyenjogúságáért is, melyet pártja 1931-ben ki is mondott.

A függetlenség kikiáltását (1947. augusztus 15.) nem sokkal élte túl, egy ifjú bráhma, aki társaival együtt helytelenítette Gandhi vallási türelmét, 1948. január 30-án három lövéssel megölte. Utolsó szavai ezek voltak: *Hé Rám* (= Ó, Ráma).

„...csak az olyan embert nevezhetjük valóban vallásosnak vagy erkölcsösnek, akinek szellemét nem szennyezi gyűlölet vagy önzés, s aki tiszta életet élve, ezt mások érdek nélküli szolgálatának szenteli; és valóban gazdagnak vagy boldognak csak az ilyen ember nevezhető. Csak az ilyenek tehetnek jót az emberiségnek, mert az Igazság minden jónak és nagyoknak az alapja. Az emberiség igazi szolgája előtt sohasem vetődhet fel a kérdés, vajon milyen formában tehetné a legkiválóbb szolgálatot. Ha egyszer már megértük s átértük az erkölcsi törvény felséges igazságát, akkor látni fogjuk, boldogságunk vagy boldogtalanságunk mily kevésbé függ az egészségtől, sikertől, hírnévtől vagy más hasonlóktól. Mint azt Emerson oly szépen mondja, a jó embereknek még a szenvedéseik és gyötrelmeik is hozzájárulnak a boldogságukhoz, míg a rosszak még kincseikkel és hírnevükkel is csak nyomorúságot okoznak önmaguknak éppúgy, mint a világnak.

»Keressétek elsöben Isten országát és Isten igazságát, s akkor minden egyéb megadatik néktek.«

(Mahatma Gandhi: *Az erkölcsiség vallása* [Baktay Ervin fordítása])

Az indiaiakra mindig is jellemző volt a vallási türelem, a különböző irányzatok békésen megfértek egymás mellett. Az idegen vallási hagyományokat is mindig képesek voltak felhasználni és beépíteni. Úgy tűnik azonban, hogy ez részben már a múlté. Az iszlám térhódítása következtében, de különösen a függetlenség kikiáltása és Pakisztán megalakulása óta állandósultak az összetűzések, elsösorban a muzulmán többségű Kasmír hovatarozása miatt. Bár keresztények a hagyomány szerint már Tamás apostol óta élnek Indiában (ma hivatalosan kb. 25 millióan, de a valóságban minden biztonnyal jóval többen), sokan úgy tekintenek rájuk, mint az egykori brit hódítók vallásának követöire. Különösen 2007-ben, karácsony körül szaporodtak el a keresztények elleni erőszakos cselekmények, templomgyújtogatások, és azóta is előfordulnak hasonlók. Bár az állam hivatalosan világi, a vallásnak a mindennapokban jelentös szerepe van.

4.4 A Krisna-tudat

Eredete: A védikus írások minden típusában (például a Védákban, az Upanisadokban, a Puránákban és a Mahábháratában) találunk Krisnára, mint az „Istenség Legfelsőbb Személyiségére” vonatkozó utalásokat vagy róla szóló részletes leírásokat. India, illetve a hinduizmus legnépesebb vallási irányzata a vaisnava hit. A vaisnavák Krisnát vagy az őt, pontosabban Visnu különböző megjelenési formáit tisztelik. A vaisnava hívők létszámát félmilliárdra becsülik, legnagyobb részük természetesen Indiában él. Az egyistenhívő vaisnava hit tartalmazza a lélekvándorlásról, a karmáról, a vegetarianizmusról és a tanítómester-tanítvány kapcsolatáról szóló tanításokat. Négy fő iskolája, tanítványi láncolata van, amelyek kiemelkedő tanítóikról kapták nevüket. A nyugaton ismert Krisna-hit a Krisnával és Brahmával kezdődő láncolat része. A tanítványi lánc (a Krisna-hívők helyesírása szerint):

1. Krisna
2. Brahmá
3. Naráda
4. Vyása
5. Madhva
6. Padmanábha
7. Nrihari
8. Mádhava
9. Aksobhya
10. Jaja Tirtha
11. Jnánasindhu
12. Dajánidhi
13. Vidjánidhi
14. Rájendra
15. Jajadharna
16. Purusottama
17. Brahmanja Tirtha
18. Vjása Tirtha
19. Laksmípati
20. Mádhavendra Puri
21. Ísvara Puri (Nityánanda, Advaita)

22. Srí Csaitanja
23. Rúpa (Svarúpa, Sanátana)
24. Raghunátha, Jíva
25. Krisnadása
26. Visvanátha
27. (Baladeva) Jagannátha
28. Sríla Bhaktivinóda Thákura
29. Gaurakisóra
30. Sríla Bhaktisziddhánta Szaraszvatí Thákura
31. A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupáda
32. Sivaráma Szvámi (többek között)

A 15. században a vaisnavizmus kultúrája Kelet-Indiában, Bengálban virágzott leginkább (ezért a vallás ezen ágát bengáli vagy helyi kifejezéssel gaudíja vaisnavizmusnak szokás nevezni). Itt, Bengálban jelent meg a minden idők legnagyobb vaisnava tanítójának tartott Srí Csaitanja Maháprabhu (1486–1533), akit követői Isten inkarnációjaként, Krisna földi megjelenéseként tisztelnek.

Srí Csaitanja amellet, hogy mély filozófiai tanításokat hirdetett, az ön-megvalósítás legfőbb útjaként a *Haré Krisna Haré Krisna Krisna Krisna Haré Haré Haré Ráma Haré Ráma Ráma Ráma Haré Haré* mantra (ismétlendő ima) egyéni és közösségi éneklését ajánlotta. A Krisna iránti önzetlen odaadással átítatott missziója lelki forradalmat hozott a középkori India életébe.

Srí Csaitanja örökségét hat legbensőségesebb követője, a *gószvámik* vitték tovább. Tevékenységük nyomán Csaitanja életéről és a vaisnava tanítások lényegéről kétszázötvenkilenc könyv és számtalan feljegyzés született, amelyek Csaitanja hívei szerint az Istenről szóló tudomány legszerettegazóbb és legrendszerezettebb gyűjteményei a világon.

A 19. század kiemelkedő lelki tanítómestere Sríla Bhaktivinóda Thákura volt (1838–1914). Jelentőségét az is növeli, hogy egy angol nyelvű műve révén 1896-ban a nyugati világba is eljuttatta a vaisnava tanítások első szikráját, hazájában pedig fellendítette Krisna imádatának gyakorlatát. Eltávozásá után fia, Sríla Bhaktisziddhánta Szaraszvatí Thákura lépett apja örökébe (1871–1937). Egy egész Indiára kiterjedő vaisnava szövetséget hívott életre, és angol nyelvű könyveket írt, illetve fordított.

Bhaktisziddhánta Szaraszvatí megbízta egyik tanítványát, hogy is-

mertesse meg a nyugati világgal Srí Csaitanja tanítását, a Krisna-tudatot. Ez a tanítvány később a nyugati világban Ő Isteni Kegyelme A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupáda (1896–1977) néven vált ismertté és világhírűvé. Prabhupáda magyarázatot írt a leghíresebb szanszkrit szent irat, a Bhagavad-gítá verseihez, és köztisztelőben álló lelki tanítóvá vált hazájában.

1965-ben – közel hetvenéves korában – élete legfontosabb és legkockázatosabb vállalkozásába fogott. Egy teherhajó fedélzetén elindult az Amerikai Egyesült Államokba, hogy megismertesse a vaisnava lelki elveket a nyugati világgal. 1966 júliusában sikerült létrehoznia a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezetét (*International Society for Krishna Consciousness*, ISKCON). Élete hátrálévő részében hatvan angol nyelvű könyvet írt és fordított le, világszerte több mint száz templomot alapított, iskolákat és farmközösséget hozott létre, valamint ötezer tanítványt részesített lelki beavatásban. Bhagavad-gítá fordítását Magyarországon is kiadták *A Bhagavad-gítá úgy, ahogy van* címen.

4.5 A Krisna-tudat Magyarországon

Prabhupáda sikere után tanítványai és követői vállalták át mesterük küldetését szerte a világon. Sríla Prabhupáda egyik tanítványának, Sivaráma Szváminak köszönhetően jött létre évek múltán a szerzetesekből és gyülekezeti tagokból felépülő Magyarországi Krisna-tudatú Hívók Közössége (MKTHK) 1986-ban, amely 1989-ben vált hivatalosan bejegyzett „egyházzá”. Jelenleg a közösség két templom, négy központ, valamint a somogyvámosi Krisna-völgy Indiai Kulturális Központ és Biofarm révén képviseli Magyarországon a vaisnava filozófiát és kultúrát. A Krisna-hívók által alapított felsőoktatási intézmény a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola.

Magyarországi követőinek száma a 2001-es népszámlálási adatok alapján 949 fő, de a közösség saját becslése szerint nagyjából 20 ezer főre tehető a szorosabban vagy lazábban kapcsolatot tartók száma. A Krisna-hívók kisebbik része központokban él, többségük pedig világi hívő, gyülekezeti tag. A körülbelül háromszáz, központban élő bhakta különböző vallási szolgáltatásokat lát el: könyvterjesztéssel foglalkozik, vagy irodai, konyhai, templomi, szervezői, éttermi szolgáltatást végez. A tágabb gyülekezet

tagjai otthonukban élve, munkájuk végzése vagy tanulmányaik folytatása mellett gyakorolják vallásukat. A világi hívők különböző elkötelezettségi szinten állnak, foglalkozásuk pedig sokféle lehet – munkájukkal azonban nem sérthetik meg a vallás erkölcsi szabályait: például nem dolgozhatnak a húsiparban, vagy nem kereskedhetnek alkohollal, cigarettával.

5. A SZIKH VALLÁS

A vallás alapítója Guru Nának (1469–1539), aki Pandzsábben (= öt víz/folyó) az iszlámot is közlelről megismerte. A hagyomány szerint Mekkában is járt. 1500-tól kezdve követőket gyűjtött maga köré. Mestere a költővé lett takács, Kabir (1440–1518) volt. Nának össze akarta kötni a hinduizmust és az iszlámot, a monoteizmus talaján egyesíteni a hindukat és a muszlimokat. Mégpedig úgy, hogy a tanítást tekintve döntően az iszlám, a szertartásokat, ünnepeket, külsőségeket tekintve inkább a hinduizmus érvényesül. Minden ember – kasztra, vallásra, nemre, bőrszínre való tekintet nélkül – az egyetlen Isten teremtménye. Elvetette a képek imádatát és az Isten földi megtestesülésébe vetett hitet. Mivel Isten végtelen, örökkévaló, ezért nem ábrázolható, és nem is ölthet emberi vagy más formát, hogy meghaljon és újjászülessen. Tanításukhoz szigorú erkölcsiség társul.

„Ki az igaz Gurú tanítványának nevezi magát
 Keljen kora reggel, és elmélkedjen az Úr nevében.
 Minden rezdülésével az Urat keresse, és merítkezzen meg
 A nektár tavában a korai órán.
 Gondolatai pihenjenek meg az Úrnál a Gurú igéje által,
 Hogy minden bűnétől megtisztuljon.
 S mikor a nap felkel, zengje a Gurú igéjét, és elmélkedjen
 Az Úr nevében állva és ülve.
 Ki minden lélegzetével az én Uramon elmélkedik, ő, az
 Odaadó hívő, kedves lesz a Gurú előtt.
 Ki az Úr kegyelmét élvezzi, csak őt tanítja a Gurú bölcsességére.
 Nának esedezik az odaadó hívő lábának poráért, ki maga
 Elmélkedik, s másokat is elmélkedésre szólít Isten Nevén.”
 (Ádi Granth 305–306 [Renner Zsuzsa fordítása])

A *dharamszál(a)* magában foglalja az Isten egyedülvalósága mellett az emberek közötti egyenlőséget is. Ezért a társadalomban, a diaszpórában is igen aktív szerepet játszanak. Hisznek a reinkarnációban, a hindu tanításnak megfelelően 8,4 millió életnek (életformának) kell eltelnie ahhoz, mielőtt valaki emberi lényként születhet újjá. A kasztbeli helyzet azonban nincs összefüggésben a korábbi életekben elkövetett vétkekkel (de a kaszton belüli házasodást gyakorolják). Azok, akik erényesen élnek, kilépnek a szamszárából, és elérik a *mukti* állapotát, az Istennel való egyesülést.

A közösség, az istentiszteleti élet helye a *gurdvárá* (= a guru ajtaja, háza), ahol a *szangat* (gyülekezet) összejön. Szent iratok az *Ádi Granth* (= szent könyv), amely nélkül nem tartható istentisztelet. Az ötödik guru, Ardzsan Dév (1563–1606) állította össze 1604-ben. Tiszteletük jeléül 1708 óta *Granth Száhibnak* (= Könyv Úr, utóbbi arabból) nevezik, mivel a tizedik guru, Góbind Szingh (1666–1708) magát az 1706-ban véglegesített gyűjteményt nevezte meg utódjául. Az utódlás könyvre ruházását azonban egyes csoportok máig sem fogadják el. A mű összesen 3384 himnuszt tartalmaz. Az amritszári (*amrit szaróvar* = halhatatlanság itálának tava) Aranytemplomban (1577–1604 között épült) a nap 21 órájában éneklük őket.

A mogul birodalom meggyengülésével (1707) egyre erősödtek a függetlenségi törekvések. Az első szikh állam 1710–1716 között állt fenn. Tartós függetlenséget 1799–1849 között sikerült kivívniuk, amelynek az angol hódítás vetett véget. Hazájukat az 1947-es felosztás kettévágta, sokan jöttek át Pakisztánból. 1984-ben újabb kampányt indítottak a független szikh Khalisztán megteremtésére, amelyet a kormány katonai erővel vert le. (Bosszúból 1984. október 31-én két szikh testőre ölte meg Indira Gandhi miniszterelnököt /sz. 1917/, a független India első miniszterelnökének, Dzsavaharlal Nehrunak /1889–1964/ a lányát.)

A *Khalsza* (= tiszta; arabból) a beavatott szikhek közössége, amelyet a tizedik guru alapított 1699-ben. Ekkor édesített vizet isznak (amrit = halhatatlanság itala) és fogadalmat tesznek, amelyhez hozzátartozik az „öt k” viselése: *kés* (vágatlan haj), *kanghá* (kis fafésű a hajban), *kirpán* (kisméretű kard vagy tör), *kacshá/kacshairá* (nem egészen térdig érő, csíkos alsónadrág) és *kará* (acél karperec a jobb csuklón). A turbán nem kötelező, de ezzel takarják el a feltekert és összekötött haját. A férfiak a *szingh* (oroszlán), a nők a *kaur* (hercegnő) nevet kapják.

A szikhek lélekszáma Indiában körülbelül 20 millió, a világ más részein 3-4 millió: főleg Pakisztánban, Nagy-Britanniában, Kanadában és az USA-ban élnek.

AJÁNLOTT IRODALOM

- ADKINSON, Robert (szerk.): *Szent szimbólumok. Népek, vallások, misztériumok.* Ford. Árokszállásy Zoltán. Corvina, Budapest, 2009.
- BAKTAY Ervin: *India bölcsessége. A hindu világszemlélet ismertetése.* Reprint. Kairosz, Budapest, 2000.
- BAKTAY Ervin: *Indiai regék és mondák.* Móra, Budapest, 1963.
- BELLINGER, Gerhard J.: *Nagy valláskalauz.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- Bhagavad-Gítá. A Magasztos szózata.* Ford. Vekerdí József. Terebess, Budapest, 1997.
- BOWKER, John (szerk.): *A világ vallásainak története.* Ford. Barabás Judit – Galántai Dávid. Totem Kiadó, Budapest, 2004.
- BROCKINGTON, John L.: *A szent fonál. A hinduizmus folytonossága és változatosága.* Ford. Gáthy Vera. General Press Kiadó, Budapest, 2007.
- BÜRKLE, Horst: *Az istenkereső ember. A világvallások istenkeresése.* Ford. Kaposi Tamás. Agapé, Szeged, 1998. /Katolikus Teológiai Kézikönyvek 3./
- DAMMAN, Ernst: *Grundriß der Religionsgeschichte.* Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1988.
- ELIADE, Mircea: *A jóga. Halhatatlanság és szabadság.* Ford. Horváth Z. Zoltán. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2005.
- ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története.* Osiris, Budapest. 1. köt. 1994, 2. köt. 1997.
- FÓRISZ László: *Rigvéda. Teremtéshimnuszok.* Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1995.
- GANDHI, Mahatma: *Az erkölcsiség vallása.* Ford. Baktay Ervin. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- GLASENAPP, Helmuth von: *Az öt világvallás. Brahmánizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus, kereszténység, iszlám.* Akkord Kiadó, Budapest, 2007 (ill. korábbi kiadások).
- GÖRFÖL Tibor – MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): *Világvallások a–zs.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Handbuch religiöser Gemeinschaften und Weltanschauungen.* Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2006.

- HÄNGGI, Hubert – KELLER, Carl A. – RUPPERT, Hans-Jürgen – SCHÖNBORN, Christoph: *Reinkarnation – Wiedergeburt – aus christlicher Sicht*. Paulusverlag, Freiburg Schweiz, 1988.
- HÉJJAS István: *India ősi bölcsessége. Az indiai eredetű vallások filozófiája és létszemlélete*. Inok Kft., Budapest, 2006.
- Hindu halottaskönyv. Pretakalpa*. Ford. Hetényi Ernő. Trivium, Budapest, 1994.
- HORVÁTH Pál: *Vallásfilozófia és vallástörténet*. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
- HUNYADI László: *Az emberiség vallásai – az őskortól napjainkig*. Lipták Kiadó, Budapest, 1998.
- India bölcsessége. Szöveggyűjtemény India legendakincséből, vallási és filozófiai irodalmából*. Ford. Agócs Tamás, Baktay Ervin, Derdák Tibor, Farkas László, Fórizs László, Jancsik Károly, Körtvélyesi Tibor, Tenigl-Takács László. Gandhi Alapítvány – A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest, 1994.
- ÍSVARAKRISNA: *A számvetés megokolása* – PATANDZSALI: *Az igázás szövétneke*. Ford. és magyarázatokkal ellátta Farkas Attila Márton és Tenigl-Takács László. A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest, 1994.
- KALSI, Sewa Singh: *A szikhizmus*. Ford. Renner Zsuzsanna. Kossuth, Budapest, 2001.
- KINGSLAND, Venika Mehra: *A hinduizmus*. Ford. Béresi Csilla. Kossuth, Budapest, 2000.
- KISS Ulrich S. J.: *Igaz-e, hogy... a fény Keletről jön? Hinduizmus és buddhizmus*. Agapé – Vatikáni Rádió, Szeged, 1994. /Hitvédelmi füzetek 5./
- KLOSTERMAIER, Klaus K.: *Bevezetés a hinduizmusba*. Ford. Zentai György. Akkord Kiadó, Budapest, 2001.
- KOZMA András: *A hindu istenalakok szimbólumai*. Saxum Kiadó, Budapest, 2001.
- KÜNG, Hans – STIETENCHRON, Heinrich von: *Párbeszéd a hinduizmusról*. Ford.: Szabóné Révész Magda. Palatinus, Budapest, 1999.
- LÄHNEMANN, Johannes: *Weltreligionen im Unterricht*. 1. köt. *Fernöstliche Religionen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1994.
- Mahábhárata. Bharata nagy nemzetsége*. Az indiai hősköltemény nyomán elbeszéli: Baktay Ervin. Tericum Kiadó, Budapest, 1994.
- MALIK Tóth István: *Az isteni hattyú. Srí Rámakrisna élete és tanítása*. Ursus Libris, Budapest, 2006.
- OBST, Helmut: *Reinkarnation. Weltgeschichte einer Idee*. Beck Verlag, München, 2009.
- PETERS, Benedikt: *Világvallások. Judaizmus, keresztyénség, hinduizmus, iszlám*. Evangéliumi Kiadó, Budapest, 2005.

- PRABHUPÁDA, A. C. Bhaktivédanta Szvámi: *A Bhagavad-Gítá úgy, ahogy van*. The Bhaktivedanta Book Trust, 1993.
- PRABHUPÁDA, A. C. Bhaktivédanta Szvámi: *Az isteni szeretet jógája*. The Bhaktivedanta Book Trust, 1977.
- PRÓHLE Károly: *Bevezetés a vallások világába. Ma élő vallások*. Evangélikus Hit-tudományi Egyetem, Budapest, 1999.
- PUSKÁS Ildikó: *Lélek a körforgásban*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- RADNÓTI Alice: *India Oroszlánjai – A szikhek*. Kelet Kiadó, 2008.
- Rig-Véda*. Ford. Pék Zoltán. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- ROSEN, Steven J.: *India rejtett kincse*. Ford. Matolcsi Gábor. The Bhaktivedanta Book Trust International Inc., Budapest, 2006.
- SCHMIDT József: *Bevezetés India örökléttanába*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- STÖRIG, Hans-Joachim: *A filozófia világtörténete*. Ford. Zoltai Dénes – Frenyó Zoltán – Neumer Katalin – Tőkei Éva. Helikon, Budapest, 1997.
- TONHAIZER Tibor: *Egyetemes vallástörténet*. Sola Scriptura Teológiai Főiskola, Budapest, 2003.
- TÖRÖK Péter: *Magyarországi vallási kalauz 2004*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- Upanisadok*. 1–3. köt. Ford. Tenigl-Takács László. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest.
1. köt. *Tíz rövid tanítás*. 1994.
 2. köt. *Az énekmondók titkos tanítása*. 1993.
 3. köt. *Az erdei imák titkos tanítása*. 1994.

Internetes források

Magyar nyelven

- A Védikus Tudományok Kutatóközpontja: <http://kutatokozpont.hu/~fooldal>.
- Krisna-völgy: <http://krisnavolgy.hu/>.
- Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége: <http://krisna.hu>.
- Terebess Hungária: <http://www.terebess.hu>.

Idégen nyelven

- Dharma Sanatana – Facts about Hinduism. <http://www.dharmacentral.com/faq.htm>.
- Heart of Hinduism: An overview of Hindu traditions. <http://hinduism.iskcon.com/>.

II. A BUDDHIZMUS

1. IDŐRENDI TÁBLÁZAT

Kr. e. 560–480 v. 485–405, 480/460–380/360? – Buddha	
Buddha halála után	I. buddhista zsinat Rádzsagrihában
327–325	Nagy Sándor Északnyugat-Indiában
380/370?	II. buddhista zsinat Vaisáliban
272–232	Asóka uralkodása alatt a buddhizmus támogatása
253	A buddhizmus SrÍ Lankán
250/245	III. buddhista zsinat Pataliputrában
Kr. e. 200 – Kr. u. 200	A buddhizmus virágkora. Délen a hinajána megszilárdulása, északon a mahajána kialakulása
Kr. u. 4. századtól	Az indiai nemzeti tudat és a hinduizmus újjáélédeése, a buddhizmus visszaszorulásának kezdete Indiában
372	A buddhizmus Koreában
400–650	A kínai buddhisták zarándokújtjai Indiába
552	A buddhizmus Japánban
6. század	Kínában csan-buddhizmus; 12. század: Japánban zen-buddhizmus
638	A buddhizmus Thaiföldön
650k.	A buddhizmus Tibetben, a vadzsrajána kezdete
1206–1526	A delhi szultanátus idején a buddhizmus kiszorul Indiából
1240-től	A buddhizmus a mongoloknál
1357–1419	Cong-kha-pa Tibetben
1578	A dalai láma a legmagasabb rangú vezető Tibetben
1871	Théraváda buddhista zsinat Mandalajban (Burma)
1954	Buddhista zsinat Rangunban (Burma)

1959

A kínaiak anektálják Tibetet, a dalai láma Indiába menekül

2. BUDDHA ÉLETE

A buddhizmus alapítója Gautama Sziddharta (560–480k., illetve újabban 485–405, 480/460–380/360k.). Az életével kapcsolatos történeti adatokat legendák szövik át. Eredeti tanítása szempontjából – más vallásalapítóktól eltérően – nem is igazán lényeges, hogy melyik adat áll közelebb a valósághoz, mivel annyira időtlen.

Apja Szuddhódana fejedelem Kapilavasztuban, a mai Nepál területén (ma Tilaurakot). Születése legendás: anyja, Májá álmot látott, egy fehér elefánt hatolt az oldalába; a gyermek születését pedig csodálatos fényesség kísérte. Neve, Sziddharta = beérkezett/célhoz érkezett. Más nevei: Sakjamuni (a sakják remetéje), Sakjaszinnha (a sakják oroszánja) és a legismertebb: Buddha = felébredt, megvilágosodott.

Anyja hét nappal később meghal, nagynénje (Máhárádzsapatí) neveli. Felnőttként feleségül veszi unokahúgát, Jasódharát. Apja minden rossztól, szenvedéstől távol tartotta, azt remélve, hogy nála sokkal nagyobb államférfi lesz, de mindhiába. A fiú négy sétája során négy dévával találkozott aggastyán, beteg ember, bomló hullá és önsanyargató remete képében, így mutatták be az emberi lét szenvedéseit. A negyedik séta után született gyermeke, Ráhula (= bilincs).

Buddha alapvető felismerése: a létezés csupa szenvedés, amelytől szabadulni kell. Huszonnyolc éves korában egy éjszaka kiosont a palotából lovával, Kantakával és kocsisával, Csandakával, otthagya feleségét és gyermekét. Később ékszereit, ruháját kocsisával hazaküldte, és hánccsruhába öltözött. Egyre szigorúbb önsanyargatásba merült, a végén már csak naponta egy rizsszemet fogyasztott, de nem jutott el a megvilágosodáshoz. Közben öt tanítvány csatlakozott hozzá, de amikor újra bőségesen evett, otthagyták.

Hétévi tusakodás után egy szent fügefá (banyán) alatt felismeri a négy nemes igazságot:

1. A szenvedésről.
2. A szenvedés keletkezéséről.

3. A szenvedés megsemmisítéséről.

4. A szenvedés megsemmisítéséhez vezető útról.

Közben Mára (= halál), a gonosz démon kísérti szép nőekkel, gazdagsággal, dicsőséggel. Miután sikertelenül próbálkozik, arra akarja rábeszélni, hogy vigye magával a nirvánába a megváltás titkát, de erre is hiába biztatja. Majd két kereskedővel találkozik, akik enni-inni adnak neki. Még mindig bizonytalan, de maga Brahmá veszi rá, hogy forgassa meg „a tanítás kerekét”.

Felkeresi korábbi öt tanítványát Benáreszben (Vanarasi), akik először tiszteletlenül fogadják, de meggyőzi őket. A legszentebb, legfőbb Buddhának jelenti ki magát, aki megtalálta a megvilágosodást, és nagy beszédet intéz hozzájuk: két végllettől kell tartózkodniuk híveinek: az érzéki élvezetektől, amelyek lealacsonyítanak, közönséggé tesznek és az önsanyargatástól, amely haszontalan és céltalan. Megtalálta a középutat, amely látást, ismeretet ad, és a nyugalomhoz, a nirvánához vezet. A négy szent igazság tehát:

1. A szenvedés: fájdalmas a születés, az öregség, a betegség és a halál. Fájdalmas a nem szeretett emberekkel való együttélés. Fájdalmas a szereteteinktől való elválás és távolság. Fájdalmas, ha nem kapjuk meg, amit kívánunk. Fájdalmas tehát az élethez való ragaszkodás.

2. A szenvedés keletkezése: oka a vágy (*trishná* = szomjúság, páli nyelven *tanha*), amely az újabb születést előidéz, a vágy az érzéki örömök, a létezés és a létezésből való szabadulás iránt.

3. A szenvedés megszüntetése: a vágy megszüntetése, önmagunk megüresítése, megtagadása és feláldozása által.

4. Ennek útja pedig a nyolcas nemes ösvény: 1. Helyes/igaz szemlélet. 2. Helyes érzés. 3. Helyes beszéd. 4. Helyes cselekvés. 5. Helyes élet. 6. Helyes törekvés. 7. Helyes megfontolás. 8. Helyes elmélyülés.

A nyolcas ösvény tagjai egymásra épülnek, de nem úgy, mint egy iskola osztályai. Az újabb elemek fokozatos felvétele közben a korábbiakat is állandóan gyakorolni, tökéletesíteni kell.

„– Szerzetesek, két végllettől kell távol tartania magát annak, aki remeteségbe távozik. Milyen két végllettől? Az egyik az, amely elmerül a gyönyörökben, a gyönyörök élvezetében; ez üres, hitvány, közönséges, nemtelen, értéktelen. A másik az, amely elmerül az önkínzásban; ez fájdal-

mas, nemtelen, értéktelen. Szerzetesek, a Beérkezett mindkét végletet elkerülve rátalált a középútra, amely megnyitja a szemeket és megvilágosítja az elmét, amely nyugalomra, megismerésre, megvilágosodásra, kialvásra [nirvánára] vezet.

És mi ez a középút, szerzetesek, amelyre a Beérkezett rátalált, amely megnyitja a szemeket és megvilágosítja az elmét, amely nyugalomra, megismerésre, megvilágosodásra, kialvásra vezet?

Ez a nemes nyolcágú ösvény...”

(*A Tan kerekének elindítása. Mahávagga I. 6. Buddha beszédei* [Vekerdi József fordítása])

Buddha élete végéig terjesztette tanait a mai Bihar állam területén. Apja és fia is csatlakozott hozzá. Nyolcvanévesen egy Kunda/Csunda nevű kovács házában sarvasgombától vagy vaddisznóhústól megbetegedett, de még elmondta búcsúbeszédét. Nem jelölt ki utódot: a tanítás és a szerzetesi szabályzat az „utód”. Kusinagarában meghal, dörgés, villámlás és földrengés kíséretében megy be a nirvánába. Halála előtti utolsó szavai ezek voltak:

„– Szerzetesek, még egyszer figyelmeztetlek: a létező dolgok elmúlók; erayedetlenül törekedjetek!”

(*Buddha halála. Maháparinibbáná-szutta, részletek. Buddha beszédei* (Vekerdi József fordítása))

Elhamvasztották, de a csontjai megmaradtak. Ezeket szétosztották, és sztúpákat építettek föléjük.

Beszédeiben Buddha nem a szanszkrit nyelvet, a papság és a művelt rétegek irodalmi nyelvét használta, hanem a korabeli népnyelven fordult az emberekhez. Ma már nem tudjuk pontosan az általa beszélt nyelvet a korabeli indiai népnyelvek egyikével vagy másikával. Mivel szülőföldje Kószala területéhez tartozott, nagyon valószínű, hogy ennek köznyelvét használta. Buddha beszédeinek nyelvét a későbbi hagyomány *pálinak* nevezi, a szó azonban pusztán „szöveget” jelent. A páli nyelv mindmáig a dél-ázsiai buddhizmus szakrális nyelve maradt. Valamennyi ókori indiai nyelvjárás közül a legközelebb áll a szanszkrithez, mintha népnyelven kiejtett szanszkrit volna.

3. BUDDHA TANÍTÁSA

Tanításának problémája alapvetően a bráhmaizmusé, de még radikálisabb. A lét mint olyan rossz, nem csupán a rossz lét. A *szamszára* következtében az embernek újra testet kell öltenie. Szabadulni kell tehát a *karma/kamma* törvényéből. A megváltás útja Buddhánál is a megismerés és az elmerülés.

Eredetileg lényeges eltérés, amely idővel többé-kevésbé kiegyenlítő-dött: elveti a Védák, velük együtt a brahmaizmus áldozatait és varázsigéit. Az istenek létét nem tagadja, hiszen Buddha életében, legendáiban is szerepelnek, de ők is alá vannak vetve a szamszárának, vagyis megváltásra szorúlnak. Buddha nem foglalkozott a világ és az istenek keletkezésével, nem a múlt, hanem a jövő, a megváltás foglalkoztatja. A világban szigorú, kérlelhetetlen ok-okozati összefüggés uralkodik: az ember a születések kerekének, körforgásának van alávetve, amíg el nem jut a helyes ismeretre. A megváltás útja a *nirvána* – nem ugyanaz, mint a brahmaizmusban (a bráhmannel való egyesülés), hanem megszabadulás az újabb születéstől. A kasztrendszerrel nem törődik: minden kasztból, minden népből és mindkét nemnek lehetséges a megváltás, tehát tanításához hozzátartozik az üdvuniverzalizmus. Ugyanakkor nem volt társadalmi reformer, még kevésbé forradalmár. Csak a megváltás kérdésében közömbös a társadalmi helyzettel szemben, és csak a szerzetességén belül törölt el minden társadalmi különbséget. A fennálló rendet nem kívánta megváltoztatni. Mélyebbre akart ásni: az egész lét értelmetlenségét, a tőle való szabadulást hirdette.

Öt alapvető tilalmat jelent ki: Ne ölj, ne lopj, ne hazudj, ne légy házasságtörő, ne igyál részegítő italt!

A „lélekvándorlás” nem igazán megfelelő kifejezés, a reinkarnáció helyesebb, mivel Buddha nem hitt a lélek egységében. A világ és az egyén állandóan változó elemekből épül fel. A világ *dharmája*, törvénye, lényege, hogy ezekből épül fel, ezek is dharmák, összesen százhetven: föld, tűz, víz, levegő, érzékek, akarat, gondolkodás, álom, betegség stb. Ezek persze az európai gondolkodás számára nagyon is különböző kategóriák. Nem szűnnek meg a halállal, hanem a vágy, az élethez való ragaszkodás arra kényszeríti őket, hogy visszatérjenek az életbe.

Az ember az állandóan változó dharmák megnyilvánulása, tulajdon-

képpen illúzió. Maga az én is illúzió, a vágyak és ezáltal a szenvedés kiváltó oka. Az abszolút cél az éntudat megszűnésének állapota, a nirvána, amely egyetlen szóval nem is adható vissza. Ezt az állapotot részben a jelen világban is el lehet érni, igazán azonban csak a halál után. A nirvána is egyike a százhetven dharmának: a változatlan, örökkévaló, nem keveredik más dharmákkal, mert nem a vágyak hozzák létre. A nirvána alapvetően két állapot, amely már itt a földön elkezdődik – itt bizonyos hasonlóságot fedezhetünk fel a kereszténységgel.

1. A megváltott állapota a megvilágosodástól a halálig.

2. A megváltott állapota a halál után, az újjászületések megszűnése.

Az első a második nélkülözhetetlen feltétele. Aki megismerte és követni kezdte Buddha tanítását, az jelét adja, hogy többé már nem akar újjászületni. Valami beteljesül, valami új kezdődik, annyira elképzelhetetlen, hogy csak negatív oldalról lehet körülírni: megszabadulás a szenvedéstől, vágytól, tévedésektől, tudatlanságtól.

Buddha nyugodt, derűs magatartását, továbbá az *ahimszá* (nem ártás, erőszakmentesség) következetes hangsúlyozását az euramerikai kultúrkörben gyakran „szeretetnek” nevezik, a buddhizmust pedig a szeretet vallásának. A szó használatával kapcsolatban azonban ajánlott az óvatosság. A páli *mettá*, amelyet szeretetnek szokás fordítani, barátságot jelent. A szeretet fogalmához közelebb álló *szinéha* szót Buddha sohasem használta. Ezzel kapcsolatban utalnunk kell a közönnnyel végzendő cselekvésnek, a ragaszkodás elvetésének buddhai tételére. Az európai (antik, illetve keresztény) szeretetfogalom alapeleme a ragaszkodás, a segítő szándék, a cselekvéssel is kifejezett állásfoglalás valaki mellett. A buddhista tanítás szerint ezek a léthez kötnek, újjászületést okoznak, akadályozzák a nirvánába jutást. A *mettá* szinonimájaként „szánalom”, „irgalom”, „részvét” jelentésű szavakat találunk Buddha beszédeiben, ami szintén azt mutatja, hogy nem a mi fogalmaink szerinti szeretetről, hanem jóindulatú megértésről van szó. Elvileg is kijelenti, hogy tartózkodnunk kell többek között a szeretettől, hiszen szenvedés elveszíteni, akit szeretünk.

Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a szánalom, a könyörület emberi érzését ő vitte be és tette általánossá az indiai gondolatvilágban. A hindu erkölcsstan nem az éhezőknek, hanem a papoknak adott alamizsnát, és megszokott látvány, hogy az indiai nagyvárosokban a járókelők közömbösen haladnak el az éhen halók mellett. Bár Buddha

szánakozása a megváltásra korlátozódott, és nem terjedt ki a mindennapi szükségletekre, mint a krisztusi szeretet, de még ez is sokat jelentett a környező világ embertelenségéhez képest.

4. A BUDDHIZMUS LEGFONTOSABB IRÁNYZATAI

4.1 A kánon

Buddha *parinirvánája*/*nibbánája* (nirvánába menetele) után zsinatot hívtak össze Rádzsagrihába, ahol tanításait megkísérelték rögzíteni. Száz év múlva Vaisáliiban újabb zsinatot tartottak a szerzetesi élet szabályairól. A harmadik, legfontosabb zsinatra Pátaliputrában került sor Kr. e. 250/240 körül, Asóka császár (272–232) uralkodása alatt, aki, ha nem is emelte államvallássá, de sokat tett a buddhizmus elterjesztéséért. Itt rögzítették a kánont, melyet azután a Kr. e. 1. században foglaltak írásba Srí Lankán. A *páli kánon* a théraváda/hinajána irányzat által elfogadott *Tipitaka* (szanszkrit: *Tripitaka*), vagyis a Hármas Kosár gyűjteményéből áll. Ebben a *Vinajapitaka* a *szanghára* vonatkozó szabályokat tartalmazza, néhány fontos életrajzi adattal együtt. A *Szuttapitakában* Buddha beszédeit találjuk, amelyek részben – nagy valószínűséggel – hitelesek, részben későbbiek, ezenkívül legendákat, verseket, meséket. Az *Abhidamma* pedig elmélkedéseket, gyakorlatokat tartalmaz.

„Aki a Buddhában, a Tanban
s a közösségben lel menedékre,
az teljesre tárult tudással éli
a Négy Nemes igazságot! (190)

A szenvedés igazságát, a szenvedés okának igazságát,
a szenvedés megszüntethetőségének igazságát,
és a szenvedés megszüntetéséhez vezető
Nemes nyolcas Út igazságát! (191)

Ez a biztos menedék,
Ez a legfőbb menedék,

Aki rátalál, minden szenvedéstől
Megszabadul. (192)

Nehéz igaz embert találni,
Igazak nem születnek mindenütt.
Boldog az a nép,
Ahol ilyen bölcs születik. (193)

Mert áldott a Buddhák születése,
Áldott a szent Tan hirdetése,
Áldott a Közösség összhangja,
S áldott a közösségben-élők önátadása. (194)

Aki tiszteli azokat, akik méltóak
A tiszteletre: a buddhákat s tanítványaikat,
A kik túljutva minden akadályon
Átkeltek a bánat folyamán;
Aki az ilyen boldog-kitárulkozó,
Félelem nélküli bölcseket tiszteli,
Annak érdemeit semmilyen mérték nem méri meg. (195–196)”

(*Dhammapada [a Szuttapithaka ötödik, utolsó gyűjteményéből]*, 14. *A Buddha, 190–196* [Fórizs László fordítása])

4.2 A hinajána

Kr. e. 250-200-tól beszélhetünk a *hinajánáról* (= kis szekér/keskeny ösvény), a *mahajánáról* (= nagy szekér/széles út) és Kr. u. 400-tól a *vadszrajánáról* (= gyémánt szekér/út) – ez utóbbiakban nagymértékben érvényesül a népi vallásosság hatása.

A hinajána követőinek száma több mint 150 millió, elsősorban Srí Lankán és Hátsó-Indiában. Eredetileg a mahajánától kapott gúnynév a szigorú, aszkétikus irányra. Alapja – későbbi magyarázat szerint, hiszen eredeti jelentése minden bizonnyal az útra vonatkozott – a következő kép: a megváltást a tűzből való meneküléshez hasonlítja. Egyesek kecskekordén, mások ökrös szekéren ülnek – aki az előbbivel menekül, csak saját magát tudja kimenteni, aki nagyobb járművön, az másokat is. A hinajána

a kis szekér, ennek híve lett volna Buddha, ha a kísértés hatására bemegegy a nirvánába. Ő azonban megindította a tan kerekét, tehát nagy szekéren menekült. Eredeti tanítását azonban nagyjából és egészében valószínűleg hívebben képviseli a hinajána.

Buddha halála után a szerzetesek és apácák, a *szangha* (= gyülekezet) képviseli a mozgalmat. Számos laikus is csatlakozik hozzájuk. Rájuk is vonatkozik az öt alapvető parancs, továbbá gondoskodniuk kell a szerzetesekről. Az ideál az *arhat*, a szent szerzetes.

A buddhizmus három alapvető értéke: Buddha, a dharma és a szangha. Ez a *triratna* (három ékszer/drágakő), tulajdonképpen a buddhizmus hitvallása: „A buddhához menekülök mint vezéremhez, a dharmához menekülök mint vezéremhez, a szanghához menekülök mint vezéremhez.” Összejöveleteiket, szertartásaikat általában ezzel kezdik.

A szerzetesekre az öt parancson kívül további három vonatkozik, ezek a világiaknak csak ajánlások:

1. tartózkodás a rossz időben történő étkezéstől (csak napkelte és dél között ehetnek);
2. tartózkodás az énekléstől, színészkedéstől;
3. tartózkodás az ékszerézéstől, cicomázástól.

További kettő vonatkozik a különösen kegyes világiakra és szerzetesekre:

1. tartózkodik a nagy és magas fekhelytől;
2. nem fogad el ezüstöt és aranyat.

A szerzeteseknek szüzességet és szegénységet kell fogadniuk. Három ruhájuk lehet, továbbá egy tű, egy borotva, egy csésze és egy vízszita. Kéthetente kötelező a gyónás. Az ölés, a lopás és a paráznaság azonnali kizárással, a kisebb vétkek felfüggesztéssel járnak, egyébként pedig a szerzetesség nem feltétlenül jelent egész életre szóló elkötelezettséget. A szabályzat kezdettől fogva nagyon ügyel rá, hogy a szerzetesek figyelmét lehetőleg semmi se vonja el a Tannal való foglalkozástól. Thaiföldön és Burmában a legtöbb férfi egy időre kolostorba vonul.

- „1. Ha valaki szándékosan hazudik – az megvallandó vétség.
2. Ha valaki gorombáskodik – az megvallandó vétség.
3. Ha valaki szerzetest rágalmaz – az megvallandó vétség.

4. Ha egy szerzetes arra késztet egy tanítványt, aki még nem kapta meg a magasabb felavatást, hogy pontról pontra kifejtse a Tant – az megvallandó vétség.

5. Ha egy szerzetes több mint két-három éjszakán át egy helyen alszik egy olyan tanítvánnyal, aki még nem kapta meg a magasabb felavatást – az megvallandó vétség.

6. Ha egy szerzetes egy helyiségben alszik egy nővel – az megvallandó vétség.

7. Ha egy szerzetes egy nőnek öt-hat szónál többet beszél a Tanról anélkül, hogy egy idősebb és megfontoltabb férfi jelen lenne – az megvallandó vétség.

8. Ha egy szerzetes arról beszél egy tanítványnak, aki még nem kapta meg a magasabb felavatást, hogy neki (vagy más szerzetesnek) rendkívüli szellemi képességei vannak, legyen bár igaz – az megvallandó vétség.

9. Ha egy szerzetes arról beszél egy tanítványnak, aki még nem kapta meg a magasabb felavatást, hogy valamelyik szerzetes milyen nagy vétséget követett el – az megvallandó vétség.

10. Ha egy szerzetes a földet felássza vagy felásatja, az megvallandó vétség.”

(A *vallomás szavai: Pátimókkha* – a Vinájapitaka első gyűjteményének első irata IV. 1–10, az első 10 vétség a 92-ből. [Farkas László fordítása])

A buddhizmus elterjedésével egyre inkább felmerült a gazdagabb kultusz igénye, az ereklyék tisztelete. Buddha képein, szobrain a koponyán látható kinövés vagy láng azt mutatja, hogy felfelé, a magasabb rendű dolgokra nyitott, a világító gömb a két szemöldöke között, a felemelt jobb a védelem, a nyolc kar a nyolcas nemes ösvény jele. A szobrokat körbejárják, ennivalót, gyümölcsöket, vizet, virágot, tömjént, illatszert ajánlanak fel. A *sztúpa*: teraszos alapon kocka alakú elem, ezen félgömb kupola – ebből alakult ki a pagoda jellegzetes formája.

A hinajána más néven *théraváda* (= öreg szerzetesek iskolája, pontosabban a hinajánából mára ez maradt fenn). *Théra* = szerzetes, megtisztelő cím Srí Lankán és Hátsó-Indiában (Vietnam kivételével, ott kínai hatásra a mahajána a többségi vallás).

A hinajána eredetileg tizennyolc különböző irányzatból állt, amelyből mára csak a théraváda maradt fenn. A théraváda követői azonban nem tekintik magukat a hinajána részének vagy utódjának. Walpola Rahula

(1907–1997), a Srí Lanka-i származású kiváló tudós *A buddhista bölcsesség gyöngyszemei* című írásában kitér erre a félreértésre: „Nem keverhetjük össze a hinajánát a théravádával, hiszen ezek a kifejezések nem szinonimok. A théraváda buddhizmus Kr. e. a 3. században jelent meg Srí Lankán, amikor a mahajána még egyáltalán nem volt. A hinajána szekták Indiában jelentek meg, és a Srí Lanka-i buddhizmustól teljesen függetlenül léteztek. Mára sehol sem található hinajána szekta a világban. Így 1950-ben a Buddhista Világszövetség egyhangúlag döntött a hinajána kifejezés mellőzéséről a Srí Lanka-i, thaiföldi, burmai, kambodzsai, laoszi stb. buddhizmusra vonatkozóan. Ez a rövid története a théravádának, a mahajánának és a hinajánának.” A szakirodalom azonban ettől függetlenül azóta is használja a hinajána elnevezést.

4.3 A mahajána

A mahajána követőinek száma 200 millió körüli, az összes hívő többsége. Tanítása szerint mindenki elérheti a nirvánát, nem csak a szerzetesek. A laikus is remélheti, hogy valamelyik következő életében szerzetesként születik újjá. Elsősorban Kínában, Japánban, Koreában, Mongóliában, Tibetben és Észak-Indiában terjedt az irányzat. Alapja: a tisztánlátásra, megvilágosodásra képes ember mindaddig lemond a saját megváltásáról, amíg az ő segítségével minden ember (minden élőlény) meg nem találta a megváltás útját. A hinajánában csak egyetlen, a történeti Buddha van, itt mindenki annak számít, aki megvilágosodott – annyi buddha lehet, mint a Gangesz homokja. A hinajána szerint a buddhák ritkán jelennek meg a földön, és ugyanabban a korszakban (egyszerre) soha sincsen egynél több.

Különösen fontos a *madhjamaka* (= középút tana) iskola, amelynek alapítója Nágárdzsuna (150–250 között valamikor), akit „második Buddhának” is szoktak nevezni. A buddhizmus egész történetében Buddha benáereszi beszédétől kezdve kiemelkedő helyet foglal el a szélsőségektől való tartózkodás. A „közép” nem egyszerűen a szélsőségek elkerülését jelenti, hanem a tudatműködés átalakítása folytán „felettük” található. Nágárdzsuna az *Ellenvetések megsemmisítése (Vigraha-vjávartani)* című művében kijelenti, hogy ő nem tagad, de nem is állít semmit, mivel a negatív és pozitív ítéletek nem képesek visszaadni a valóság igazi termé-

szetét. A dolgok, a létezők végső értelemben nem léteznek, csak az önálló létezés látszata alapján körvonalazódnak. Dolgokká és létezőkké csak a megragadó elmeműködés teszi őket, „valóságokká” csak a tudati szennyeződésekkel – leginkább a ragaszkodással „fertőzött” elmeműködés támasztékkeresése miatt lesznek. Magának a világnak létét nem tagadta, de a konvencionális értelemben létező világ csak a szokványos elmeműködésben tűnik a megismerőtől független és önálló tapasztalatnak. A következőket, a végső természetire irányuló gondolkodásban és meditációban a világ üressége tárul fel. A valóságban nincs sem igaz, sem hamis, sem lét, sem nemlét, mert az egyik csak a másik ellentéte. Minden definíció és entitás valójában önmaga ellentétéből, az ellentétek által fennálló relációból értelmezhető. Az elmeműködés mindig sajátos megkettőződésnek van alávetve. Még az olyan alapvető kategóriák is, mint a lét és a nemlét, a szamszára és a nirvána is csak egymással való viszonyukban nyerik el értelmüket. Ennek alapján jelenti ki a madhjamaka, hogy a szamszára és a nirvána végső természetét tekintve nem különbözik egymástól, a különbségtétel pusztán a kettősségekben működő elme tevékenységéből fakad. Ha a szamszára lényegileg eltérő lenne a nirvánától, akkor a nirvána nem lehetne elérhető.

A mahajána szerint különösen Amida/Amitábha (= végtelen fényességű) Buddha tisztelete fontos, elsősorban Kínában és Japánban. Ő az egyik *dhjáni-Buddha*. Amida tíz világkorszakkal ezelőtt Dharmakára néven szerzetesként fogadalmat tett: mindaddig lemond a nirvánáról, amíg az élőlényekben éltetni tudja a megváltás reményét – ő maga a nyugati paradicsomában uralkodik. Amida fogadalma minden élőlényt áthat, csak működésbe kell hozni a *Namu Amida Bucu* (dicsőség Amida Buddhának) varázsfórmula által. A boldog csodaország, a nyugati paradicsom eredetileg a nirvána előtti utolsó hely, de ma egyes iskolák szerint a tulajdonképpeni cél. Maga Amida sem megy be a nirvánába, így üdvös tevékenysége sohasem ér véget.

Az első évezred második felében a különböző iskolák egyre inkább valamilyen ős- (*ádi-*) Buddhát tisztelnek, aki meditációja segítségével három, négy, végül öt másikat megvilágosít. Ezek a nyugaton elterjedt kifejezéssel a *dhjáni-* (meditációs) buddhák. A buddhista szent iratok a *tathágata* (az arhátnál is kiválóbb szerzetes) vagy *dzsina* (győztes) elnevezéssel illetik őket. Ők győzik le a rossz tulajdonságokat: a tudatlansá-

got, vágyat, gyűlöletet, gőgöt, irigységet. Így újabb bódhiszattvákat világosítanak meg, akik az élőlények érdekében működnek. A földi buddhák csak a dhjáni-buddhák kisugárzásai. Nincs tehát világteremtő vagy -kormányzó buddha. Az emberi élet a karma/kamma vastörvényének van alávetve, a cél pedig az ettől való szabadulás.

A mahajánához is sorolható a *zen* (meditáció, elmerülés mint dhjána, kínaiul *csan*), de néha külön irányzatként is említik. A 6. században alakult ki Kínában, és a 13. században lett népszerű Japánban. Ma ott több mint 10 millió ember gyakorolja rendszeresen. Állandó meditációra, elmélyülésre van szükség a megvilágosodáshoz, az ülve elmerülés a *zazen*. Három fő eleme: az ülés, a légzés szabályozása és a szellemi koncentráció (tulajdonképpen a semmire gondolás). Ez utóbbihoz nyújtanak segítséget a *koanok* – paradox kérdések, megfejtendő, illetve megfejtethetlen rövid történetek.

„Egy szerzetes megkérdezte Baszót:

– Mi a Buddha?

– Nincs tudat, nincs Buddha – válaszolta Baszo [709–788].

Mumon kommentárja [1228-ból]:

Aki megérte ezt a választ, az befejezte zen-tanulmányait.”

(A *zen kapui* [Szigeti György fordítása])

A megvilágosodás (*szatori*) váratlanul, hirtelen következik be, ehhez viszont az embernek el kell veszítenie önmagát. Kérdés, hogy kereszténység és zen-buddhizmus mennyiben egyeztethető össze, vagy az előbbi mennyiben egészíthető ki az utóbbival. A meditáció természetesen nagyon hasznos lehet a keresztény életben, de a döntő különbség: „...aki elveszíti életét *értem* és az evangéliumért...” (Mk 8,35) A zen pedig tulajdonképpen önmagáért, vagyis gyakorlójáért van, de hazájában is csak megfelelő vezetéssel gyakorolható.

4.4 A vadszrajána

A *vadszrajána* (gyémántszekér, a mahajánához is sorolható), más néven *mantrajána* vagy *tantrajána* híveinek száma 20-25 millió. A 6-7. században a mahajánából alakult ki. Tibetbe a 7. század elején jutott el a buddhizmus. A tibeti vallás eredetileg a – valószínűleg animista – *bon/bön* volt, melynek nem volt kidolgozott kozmológiája vagy rendszerbe foglalt

etikája. Belőle származik a *mandala* szemlélése a meditációhoz – eredetileg kör alakú ábra, tárgy, folt, amelyet később a buddhák és bódhiszattvák jeleivel rajzoltak tele.

A vadzsrajánához hozzátartozik a lámaizmus (*blama* = felettes, tanító, „apát”). Alapítója Tibetben a „második Buddhaként” tisztelt, legendás Padmaszambhava (= Lótuszszülött, 8. század), követői először nős szerzetesek voltak, vörös sapkások, majd Cong-kha-pa (1357–1419) óta sárga sapkások. Az ő két tanítványa az első dalai és pancsen láma – Avalokitésvara bódhiszattva és Amida buddha reinkarnációi.

A *dalai láma* (= tudás tengere) Lhaszában a sárga sapkások vezetője, 1578 óta a legmagasabb rangú vezető. A jelenlegi, 14. láma, Tenzin Gyatso/Gyaco 1935-ben született, 1959-ben a háború elől Indiába menekült, Dharamszalában él. 1989-ben Nobel-békedíjat kapott. Világszerte messze a legismertebb buddhista vezető. Magyarországon legutóbb 2010-ben járt. A *pancsen láma* (= tudás ékszere) vallási vezető, Tasil-hunpo kolostorában, Lhaszától 200 kilométerre nyugatra van a székhelye, a kínai hatalom támogatja a dalai lámával szemben. Tibeti szokás szerint minden családban az egyik fiúnak szerzetesnek kell állnia. Halála után a láma testet ölt egy gyermekben, aki felismeri az elhunyt használati tárgyait, „emlékszik rájuk”.

A lámaizmus a mongoloknak, döntően Kubiláj kánnak (1260–1294), a Jüan-dinasztia császáranak tetszését is elnyerte. Tibet ezért önálló maradt, és vallása Mongóliában és azon túl is uralkodóvá lett.

Avalokitésvara (= aki képes eljutni a legfőbb megismerésre) az öt dhjáni buddha kisugárzásának legnépszerűbbje, aki Gautama Buddhában öltött testet. Avalokitésvara Kínában Kuan-Jin istennő, Japánban Kvannon bódhiszattva, istennő. Az öt dhjáni további kisugárzása az öt *mánusi*-buddha (igehirdetők), ezek közül is a negyedik volt Gautama, az ötödik pedig Maitréja (=jóindulatú) lesz. A hinajána szerint csak két földi buddha lehetséges, és Maitréja megjelenése 30 ezer év múlva várható.

A *vadzsrájána* jellegzetes tárgya még az úgynevezett imamalom (*csakra* = kerék, tibetiül *khor-lo*), a varázsigék mormolását helyettesíti. A legszentebb ígét: *om mani padme hum* (ékszer a lótzuszban) 12 csíkra 41 sorban, soronként 60-szor írják, vagyis 29 520-szor.

Végül feltehetjük a kérdést, hogy egyáltalán vallásnak nevezhetjük-e a buddhizmust vagy pedig „csak” filozófiának. Igaz, hogy Buddha nem foglalkozik az istenekkel, a buddhizmus a világ létrejöttével, teremtésével később sem. Buddha szerint az embernek magának kell eljutnia a megváltásra. Tanítása azonban más vallási elemekkel, helyi vallásokkal keveredett, és a különböző buddhákat, bódhiszattvákat, különösen Amidát gyakorlatilag istenként tisztelik. Amennyiben viszont a vallás legfontosabb jellemzőjének általában a transzcendenciát tekintjük és nem csupán a személyes, illetve megszemélyesített isteneket, akkor a buddhizmus már kezdettől fogva megfelel ennek a feltételnek.

5. A BUDDHIZMUS MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a buddhista irodalomnak Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842) munkássága óta komoly hagyománya van. A buddhista tanok közvetlenül is terjedhettek, éppen az egyház számára (is) legsötétebb időkben. A Buddhista Misszió 1951-ben alakult meg a német származású Lama Anagarika Govinda támogatásával mint a buddhista világvallás első Magyarországon elismert felekezete. A misszió egy évvel a megalakulása után csatlakozott a németországi székhelyű Árja Maitréja Mandala Rendhez, amelynek 1956-ban kelet-európai központjává vált. E feladatkörét egészen 1993-ig gyakorolta. Ekkor ugyanis az egykori szovjet blokkban lezajlott rendszerváltás következtében minden országban szabad szerveződési lehetőséget nyertek az egyes országok helyi buddhista közösségei, így a misszió központi funkciója feleslegessé vált. Nevét ennek következtében módosította „Kelet-Európairól” „Magyarországi” Árja Maitréja Mandala Egyházközösségre, amely a tőle elválaszthatatlan Buddhista Misszióval a szocialista időszakban a hazai buddhizmus egyedüli letéteményeseként működött. E „kettős intézmény” alapítója és egészen a rendszerváltásig meghatározó személyisége Hetényi Ernő (1912–1999 – evangélikus családból, egykori fasori diák), aki 1931-ben, fiatal újságíróként, olaszországi tartózkodása alkalmával gyalog tette meg a Nápolyból Bariba vezető utat, hogy megtekintse az ott megrendezett világiállítást. Útja során találkozott egy osztrák származású szerzetessel, akinek hatására maga is buddhista lett, s akitől 1938-ban elnyerte a felavatást. Az általa alapí-

tott Buddhista Misszió, amelynek létezését az állam csak 1957-ben ismerte el hivatalosan, a buddhizmus fő áramlatai közül nem a hinajána, hanem a mahajána útját követi. Könyveket ugyan nem adhattak ki, ám „szamizdat” formájában már a 80-as években jegyzeteket sokszorosítottak, amelyek a rendszerváltás közeledtével könyvként is megjelenhettek.

A misszió vezetője Hetényi Ernő volt, aki, mint említettük, maga is megkapta a láma-beavatást. Ezekben az években a dalai láma többször is járt Budapesten, még „első”, hivatalos útja előtt. Ugyancsak Hetényi Ernő alapította 1956-ban (Berlinben és Budapesten egyidejűleg) a nemzetközi buddhológiai intézetet, amely a Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet nevet kapta.

1990 után sorra alakultak a buddhista rendek, iskolák. Magyarországon ezidáig hét sztúpát (emlékhelyet) építettek: Budapesten kettőt, Budakeszin, Bükkmogyorósdon (Csernelyben), Zalaszántón és Tar községben egyet-egyet, a legújabbat pedig 2008 szeptemberében a nógrádi Becskén.

6. A DZSAINIZMUS

A dzsainizmus a buddhizmusnál valamivel korábban vagy nagyjából egy időben kialakult és megszervezett önálló vallás, ezért beszélünk róla itt, a buddhizmus után. Indián kívül nemigen talált követőkre, és lélekszámában csak milliós, nem pedig százmilliós nagyságrendű. Ma már persze annyiban világvallás, hogy követői az indiai diaszpórában mindenhol megtalálhatók.

Alapítója Vardháráma, akit hívei Máhávírának, nagy hősnek neveztek. (599/570/539–527/468?). A mai Bihar állambeli Kundagrában (ma Baszukund) született. Apja Sziddhártha, a nája törzs egyik vezetője volt. Élete hasonlóságokat mutat Buddháéval, és bár a hagyomány szerint kortársak voltak, nem találkoztak. Születése éjszakáját nagy fényesség ragyogta be. Szülei halála után harmincévesen otthagya feleségét és lányát, és belépett egy vándoraszketarendbe. Ezután tizenkét évig vándorolt. Egyetlen ruhadarabja volt, és amikor az is leszakadt róla, attól kezdve haláláig meztelenül járt, és koldulásból élt.

A „győzelmet”, a megvilágosodást a tizenharmadik év hozta meg. Ekkor lett *Dzsina*, azaz Győztes. Ezután újabb harmincévi vándorlás követ-

kezett, immár prédikátorként és szervezőként. Híveit szigorú szerzetes-rendbe szervezte, kidolgozta követelményrendszerét a világi hívek számára is. Pávában, Rádzsarigha közelében halt meg (éhen).

A dzsaina tanítások eredetileg elvetették a Védák szentségét, és nem ismertek el semmilyen absztrakt vagy konkrét istenséget. Dzsina és követői szerint is a világ teremtetlen, öröktől fogva örökké létezik. A világot két alapvető princípium egysége alkotja: a *dzsíva*, az élő lélek és a nem élő, nem lélek, az *adzsíva*. A dzsíva tudattal rendelkezik, és testet is ölthet, a test képességeivel és életidejével. Végtelen számú lélek van, amelyek nem semmisülnek és nem is semmisíthetők meg, és egyéniségüket is mindig megőrzik, vagyis nincs két teljesen egyforma. Kétféle minőségük lehet: felszabadultak, megváltottak (*mukta*) vagy fel nem szabadultak, a világhoz kötöttek (*szamszární*). Minőségüket a karmával való kapcsolat befolyásolja. A karma azonban nem a tettek összessége és következménye, hanem szemmel láthatatlan, atomi nagyságrendű anyag, amelynek a dzsívához tapadását, ezáltal a dzsíva beszennyezését a tevékenység segíti elő. A megszerzett karmához mindig újak tapadnak, a tett újabb tetteket szül, és az újjászületés kényszeréből a szabadulást a lánc megszakítása jelenti.

Minden létező – akár élő, akár élettelen – rendelkezik dzsívával. Ezért minden létező egyforma kíméletet érdemel. Ez az elv a más indiai vallásokban is gyakorolt *ahimszá*, a nem ártás alapja. A dzsíva sajátja a tudás, méghozzá inherens, de karmikus kötöttségű része. A közvetett tudás érzékszervek, tanulás, írás-olvasás révén szerezhető meg. A nagy gondolkodókra azonban a tértől és időtől független, közvetlen tudás jellemző. A tudás révén ismerhető fel a dzsíva-adzsíva és a karma mibenléte, összefüggése, és a teljes tudás biztosítja a karmától független, tiszta szellemi állapot elérését.

Az adzsíva tudattalan. Ide tartozik: 1. az anyag nagy formái, amelyek oszthatatlan parányi részekből állnak (föld, tűz, víz, levegő, fény, sötétség, hang stb.); 2–3. a mozgás és a mozdulatlanság, vagyis a mindenség statikus és dinamikus vonatkozásainak egyensúlyáért felelős tényezők; 4. a tér; 5. az idő.

A dzsíva-adzsíva alkotja a teremtetlen, örök valóságot, amelyet keletkezés, eltűnés és állandóság egyszerre jellemez. Ez a ciklikusság nem függ össze katasztrófákkal. Az emberiség fejlődik, majd hanyatlík, hogy utána újra kezdje. A dzsíva képes lehet kilépni a körforgásból.

Az ember maga felelős a karmájáért, a végső cél a dzsinák egébe kerülni, tiszta szellemi állapotban. Ennek eléréséhez a *triratna* (= hármas kincs, ékszer) vezet.

1. A helyes hit: annak felismerése, hogy a szamszárából való kiutat Dzsina ismerte fel.

2. A helyes megismerés: a világ valódi mivoltának és a szabadulásnak a megismerése.

3. A helyes életmód: a tevékenységi ösztön, az érzékek elnyomása.

A gyakorlati megvalósítást az öt fogadalom segíti:

1. Az *ahimszá*, az élőlények bántásának, pusztításának tilalma.

2. A *szatja*, az igazmondás.

3. Az *asztéja*, a lopás tilalma.

4. A *brahmácsarja* állapota, a szüzesség.

5. Az *aparigraha*, a tulajdonról való lemondás.

A világiak számára a 4. és 5. alól felmentés, illetve könnyítés jár. Csak az önként vállalt halál számít kegyes tettnek, az öngyilkosság nem. A karma megsemmisítése után a lélek azonnal megszabadul, eléri a mindentudó ragyogás, a nirvána állapotát.

A dzsainizmus a későbbi hagyomány szerint Mahávírát nem tekinti alapítónak, hanem a 24. *tirthankarának* (= gázlókészítő) a megváltás folyam(at)ában. Előtte a 23., Pársvanátha a nirgratha rend (ennek volt tagja Mahávira) alapítója, kétszáz évvel korábban, a többiek minden bizonynyal a múltba visszavetített legendás személyek az ő mintájukra.

„A Gázlókészítők útmutatása szerint hitre, bölcsességre jutva és a világot megértve biztonságban van az ember, bárhol is jár. Az ártalmas tettek bizonyos fokozatai vannak, de az önuralomban nincs ily fokozat.

Aki ismeri a haragot, ismeri az önzést. Aki ismeri az önzést, ismeri a csalást. Aki ismeri a csalást, ismeri a kapzsiságot. Aki ismeri a kapzsiságot, ismeri a szeretetet. Aki ismeri a szeretetet, ismeri a gyűlöletet. Aki ismeri a gyűlöletet, ismeri a káprázatot. Aki ismeri a káprázatot, ismeri a fogantatást. Aki ismeri a fogantatást, ismeri a születést. Aki ismeri a születést, ismeri a halált. Aki ismeri a halált, ismeri a poklot. Aki ismeri a poklot, ismeri az állati létet. Aki ismeri az állati létet, ismeri a fájdalmat.

Ezért a bölcs ember kerüli a haragot, az önzést, a csalást, a kapzsisá-

got, a szeretetet, a gyűlöletet, a káprázatot, a fogantatást, a születést, a halált, a poklot, az állati létet és a fájdalmat.

Így tanítja a bölcs, aki nincsen ártalmára az élőlényeknek, véget vetett a tetteknek és a létforgatagnak. Szakítva a bűnre való hajlammal, megsemmisítette előző tetteit. Van-e hát világi gyengeség a Bölcsben? Bizony egyet sem találunk benne. Ekképp szólottam.”

(*Ácsáranga szútra* I. 3–4. [Farkas László fordítása])

Művészi templomaikban a tirthankarák szobrai előtt mutatják be áldozataikat, szertartásaikat. A szerzetesek már a Kr. e. 4. században két csoportra oszlottak: az „égruhájú” *digambarákra* és a fehér ruhájú *szvetambarákra*. Utóbbiak fehér lepelruhát viselnek, de az előbbieket is ma már inkább csak templomaikban mutatkoz(hat)nak „égruhában”.

AJÁNLOTT IRODALOM

A buddhizmus művészete. 1–4. köt. Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest.

1. köt. FAJCSÁK Györgyi: *A kínai buddhizmus művészete a 10–19. században.* 1994. 82 o.

2. köt. KELÉNYI Béla – VINKOVICS Judit: *Tibeti és mongol buddhista tekercképek.* 1995. 93 o.

3. köt. CSEH Éva: *Japán buddhista művészet.* 1996. 71 o.

4. köt. FAJCSÁK Györgyi – RENNER Zsuzsanna: *Délkelet-ázsiai buddhista művészet.* 1997. 99 o.

Adkinson, Robert (szerk.): *Szent szimbólumok. Népek, vallások, misztériumok.* Ford. Árokszállásy Zoltán. Corvina, Budapest, 2009.

A nirvána megvalósítása. Padmaszambhava guru tibeti könyve a nagy felszabadulásról. Ford. Hetényi Ernő. Trivium Kiadó, Budapest, 1995.

A vallomás szavai. A korai buddhizmus szerzetesi szabályzata. Ford. Farkas László. A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest, 1994.

A zen kapui. Százegy zen történet. Nincs Kapu. Ford. Szigeti György. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1998.

AGÓCS Tamás: *Gyémánt áttörés. A Gyémántvágó Szútra és magyarázatai.* A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest, 2000.

ANDRÁS Sándor: *Lutheránus zen. Halál és Meghalás.* Kalligram, Pozsony, 2004.

- ARMSTRONG, Karen: *Buddha*. Ford. Stefanovits Péter. Tericum Kiadó, Budapest, 2007.
- BELLINGER, Gerhard J.: Nagy valláskalauz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- BOWKER, John (szerk.): *A világ vallásainak története*. Ford. Barabás Judit – Galántai Dávid. Totem Kiadó, Budapest, 2004.
- Buddha beszédei*. Ford. Vekerdi József. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- BÜRKLE, Horst: *Az istenkereső ember. A világvallások istenkeresése*. Ford. Kaposi Tamás. Agapé, Szeged, 1998. /Katolikus Teológiai Kézikönyvek 3./
- CONZE, Edward: A buddhizmus rövid története. Ford. Zentai György. Akkord Kiadó, Budapest, 2000.
- CUTLER, Howard C. – Öszentsége a Dalai Láma: *A boldogság művészete. Kézikönyv az élethez*. Ford. Süle Gábor. Trivium Kiadó, Budapest, 2008.
- CSÁNAKJA Pandit: *Indiai bölcsességek könyve*. Ford. Bhakti Kamala Tírtha. Mandala-Véda Könyvkiadó, Budakeszi, 2002.
- CSÖGYAM Trungpa: *Kommentár a tibeti halottaskönyvhöz*. Ford. Marek László. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- DAMMAN, Ernst: *Grundriß der Religionsgeschichte*. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1988.
- Dhammapada – Az erény útja*. Ford. Fórizs László. Gaia Multimédia Stúdió, Budapest, 2002.
- ELIADE, Mircea: *A jóga. Halhatatlanság és szabadság*. Ford. Horváth Z. Zoltán. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2005.
- ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története*. Osiris, Budapest. 1. köt. 1994, 2. köt. 1997.
- ENOMIYA-LASSALLE, S. J. Hugo M.: *Zen. Út a megvilágosodáshoz. Bevezető és útmutatás*. Ford. Marghescu Sándor. Medio Kiadó, Szentendre, 1995.
- FROMM, Erich – SUZUKI, Daisetz Teitaro: *Zen-buddhizmus és pszichoanalízis*. Ford. Várady Szabolcs – Gy. Horváth László. Helikon, Budapest, 1989.
- GLASENAPP, Helmuth von: *Az öt világvallás. Brahmánizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus, kereszténység, iszlám*. Akkord Kiadó, Budapest, 2007 (ill. korábbi kiadások).
- GÖRFÖL Tibor – MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): *Világvallások a–zs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- GYATSO, Tenzin: *Tibeti buddhizmus. Kulcs a középső úthoz*. Ford. Vánca István. Palatinus – Noran, Budapest, 1998.
- Handbuch religiöser Gemeinschaften und Weltanschauungen*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2006.

- HÉJJAS István: *India ősi bölcsessége. Az indiai eredetű vallások filozófiája és létszemlélete.* Inok Kft., Budapest, 2006.
- HETÉNYI Ernő: *Buddhista lexikon.* Trivium Kiadó, Budapest, 1997.
- HORVÁTH Pál: *Vallásfilozófia és vallástörténet.* L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
- HUNYADI László: *Az emberiség vallásai – az őskortól napjainkig.* Lipták Kiadó, Budapest, 1998.
- India bölcsessége. Szöveggyűjtemény India legendakincseiből, vallási és filozófiai irodalmából.* Ford. Agócs Tamás, Baktay Ervin, Derdák Tibor, Farkas László, Főrizs László, Jancsik Károly, Körtvélyesi Tibor, Tenigl-Takács László. Gandhi Alapítvány – A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest, 1994.
- Kiss Ulrich S. J.: *Igaz-e, hogy... a fény Keletről jön? Hinduizmus és buddhizmus.* Agapé – Vatikáni Rádió, Szeged, 1994. /Hitvédelmi füzetek 5./
- KÜNG, Hans – BECHERT, Heinz: *Párbeszéd a buddhizmusról.* Ford. Szabóné Révész Magda. Palatinus, Budapest, 1997.
- LÄHNEMANN, Johannes: *Weltreligionen im Unterricht.* 1. köt. *Fernöstliche Religionen.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1994.
- LIPTAY Lothar: *Az Abszolútum odisszeája a buddhizmusban.* Kalligram, Pozsony, 2005.
- MAI, Gottfried: *Buddha. Die Illusion der Selbsterlösung.* Schwengeler Verlag, Berneck, 1985.
- MIKLÓS Pál: *A zen és a művészet.* Lazi, Szeged, 2000.
- NÉMETH Norbert: *A buddhizmus eszméi.* Kvintesszencia Kiadó, Debrecen, 2005.
- OBST, Helmut: *Reinkarnation. Weltgeschichte einer Idee.* Beck Verlag, München, 2009.
- Om mani padme hum. Bevezetés a tibeti misztikába.* Ford. Fazekas László. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- POROSZ Tibor: *A buddhista filozófia kialakulása és fejlődése a théraváda irányzatban.* A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest, 2000.
- PRÖHLE Károly: *Bevezetés a vallások világába. Ma élő vallások.* Evangélikus Hit tudományi Egyletem, Budapest, 1999.
- PUSKÁS Ildikó: *Lélek a körforgásban.* Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- SKILTON, Andrew: *A buddhizmus rövid története.* Ford. Agócs Tamás. Corvina, Budapest, 1997.
- STÖRIG, Hans-Joachim: *A filozófia világtörténete.* Ford. Zoltai Dénes –Frenyó Zoltán – Neumer Katalin – Tőkei Éva. Helikon, Budapest, 1997.
- SZÁNTAI F. Andrea (szerk.): *Gyémánt és lótosz. Zen tanmesék és versek.* STB könyvek, Budapest, 2010.

- SZUBHÁDRA Bhikshu: *Buddhista káté. Bevezetésül Buddha Tanához*. Ford. Hollósy József. Trajan Könyvesműhely, Budapest, 2006.
- SZUMÉDHÓ, Ácsán: *A csöndes tudat tanítása*. Ford. Farkas László – Tóth Zsuzsanna. Buddhapada Alapítvány, Budapest, 2002.
- Tibeti buddhista filozófia*. Válogatta, fordította és kommentálta Agócs Tamás, Fehér Judit, Hamar Imre, Horváth Z. Zoltán. Orientalisztikai Munkaközösség – Balassi Kiadó, Budapest, 1994.
- Tibeti halottaskönyv. Bar-do thos-sgrol*. Ford. Hetényi Ernő. Háttér Kiadó, Budapest, 1991.
- TONHAIZER Tibor: *Egyetemes vallástörténet*. Sola Scriptura Teológiai Főiskola, Budapest, 2003.
- TÖRÖK Péter: *Magyarországi vallási kalauz 2004*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- UEDA, Shizuteru: *Isten lélekben való születése és az áttörés az istenséghez. Eckhart mester misztikus antropológiája, valamint ennek összevetése a zen-buddhizmus misztikájával*. Ford. Vásárhelyi Szabó László – Imregh Mónika. Arcticus Kiadó, Budapest, 2004.

Internetes források

Magyar nyelven

- A Tan Kapuja Buddhista Egyház: <http://www.mahayana.hu/>.
- Buddhista Könyvtár: <http://www.freeweb.hu/tarrdaniel/documents/buddhizmus.htm>.
- Buddhizmus Ma – Gyémánt Út Buddhista Közösség: <http://www.buddhizmusma.hu/>
- Kárpáty Ágnes: Buddhizmus Magyarországon (Terebess Ázsia E-tár). <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/karpaty.html>.
- Terebess Hungária: <http://www.terebess.hu>.

Idegen nyelven

- About Buddhism: <http://www.aboutbuddhism.org/>.
- BuddhaNet: <http://www.buddhanet.net/>.
- DharmaNet: <http://www.dharmanet.org/>.
- K. Srí Dhammananda: What Buddhists Believe? http://www.buddhanet.net/pdf_file/whatbelieve.pdf.
- Sacred Texts: Buddhism. <http://www.sacred-texts.com/bud/index.htm>.
- What Buddha Taught (többnyelvű). <http://www.what-buddha-taught.net/>.

III. KÍNA VALLÁSAI

1. IDŐRENDI TÁBLÁZAT

Kr. e. 1523?–1027?	Sang-Jin dinasztia
1027?–256	Csou-dinasztia
551?–479	Kung-Fu-ce (Konfucius)
6-3. sz.?	Lao-ce
399–295	Csuang-Ce
372–289	Meng-ce
312–238	Hszün-ce
221–206	Csin-dinasztia
206 – Kr. u. 9	Korai Han-dinasztia
67	A buddhizmus Kínában
25–220	Kései Han-dinasztia
222–589	Hat dinasztia (Észak-Kína különféle nem kínai dinasztiák fennhatósága alatt)
581–618	Szuj-dinasztia, újraegyesítés
618–907	Tang-dinasztia
845	A buddhizmus véres üldözése
907–960	Öt dinasztia (Észak-Kínában, miközben délen több királyság osztozik)
960–1279	Szung-dinasztia
1271–1292	Marco Polo Pekingben
1293	A római katolicizmus első megjelenése
1279 (északon 1234) – 1368 – Jüan- (mongol) dinasztia	
1368–1644	Ming-dinasztia
1581	Matteo Ricci jezsuita misszionárius
1644–1911	Csing- (mandzsú) dinasztia
1839–1842	Első ópiumháború, angol–francia befolyás, a keresztény misszió fellendülése
1851–1864	Taiping-felkelés

1856–1860	Második ópiumháború, orosz, német, angol, francia, japán befolyás növekedése
1899–1901	Boxerlázadás
1911	Szun Jat-szen ideiglenes elnök Nankingban, a Kuomintang (Kínai Néppárt) megalapítója
1921	A kínai Kommunista Párt megalakulása
1924-től	Polgárháború
1927	Csang Kai-sek, a Kuomintang vezetője a nemzeti kormány élén Nankingban
1931	Japán megszállás Mandzsúriában, 1937-től további területeken 1945-ig
1948	Csang-Kai-sek és hadserege Tajvanra vonul vissza, ahol megalakul a Kínai Köztársaság
1912–1949	Kínai Köztársaság
1949. október 1.	A Kínai Népköztársaság kikiáltása, Mao-Ce-tung (1893–1976) vezetésével
1959–1961	„Nagy ugrás”: erőltetett iparosítás, önellátásra törekvés, hatalmas éhínség
1966–1976	A „nagy proletár kulturális forradalom” pusztítása
1978-től	Kína a modernizálás útján, 2009-től a világ 2. gazdasági hatalma
1997	Hongkong visszatérése

2. A KONFUCIANIZMUS

Az ősi kínai vallás valószínűleg természetvallás volt. Kr. e. 1550-től vannak megbízható adatok, de az alapjai minden bizonnyal sokkal régebbiek.

Sokkal ismertebb a konfucianizmus, amely elnevezés nyugati terminológia, a kínai nyelvben nincs megfelelője. Nem szervezett vallás, de döntő hatással volt a kínai kultúrára, életformára.

Kung-(fu)-ce, latinosan Konfucius(z) (551–479/478) Santung tartományban a közraktárak felügyelője volt. 518-ban a hagyomány szerint találkozott Lao-ce-vel. 517-ben felkelés tört ki, ezért elmenekült, majd visszatért, és mai fogalmaink szerint közmunka- majd igazságügyi minisz-

ter lett. 497-ben kegyvesztetté vált, majd vándorolt. Beszédeit és tanításait a *Lun Jü* (Beszélgetések és mondások) foglalja össze.

Tanítómesterként a hagyomány szerint háromezer tanítványa volt, akik közül 72 állt igen közel hozzá.

A régi kor volt az ideálja, azt akarta helyreállítani. A hajdani uralkodóknak fő erénye, vezérlő elve a szülőtisztelet (vagy gyermeki szeretet) volt, valamennyi erény gyökere. Aki tiszteli és szereti szüleit, az nem meri megvetni vagy gyűlölni az embereket. Ugyanez vonatkozik a gazdagokra, előkelőkre, fejedelmekre, uralkodókra. Az embert nem a származása, hanem sokkal inkább cselekedetei teszik nemes jellemmé (*csün-ce*). A szülőtisztelet mértékletességre és fegyelmezettségre tanít.

Konfuciusz így szólt Ceng-ce-hez, legjobb tanítványához:

„»A hajdani uralkodóknak volt egy mindennél nemesebb erénye, egy fő vezérlő elve, s ezáltal bírták engedelmességre az égalattit. Ezért népük békeességben, egyetértésben élt, és sem a magasabb, sem az alacsonyabb sorban lévők között nem akadt elégedetlen. Tudod-e, hogy mi volt ezen [sarkalatos] erény, ezen vezérlő elv?»

Ceng-ce felemelkedett a gyékényről, és ekképpen válaszolt:

»Sen [Ceng-ce] híján van a bölcsességnek, honnan is tudhatná, mi volt az.«

A mester így folytatta: »Nem más, mint a szülőtisztelet, amely [valamennyi] erény gyökere, s amelyből [az erények segítségével való] tanítás fakad. Üljj vissza, beszélj róla neked. A testünket, a tagjainkat, a szőrzeitünket, a bőrünket a szüleinktől kapjuk. Ezért nem engedhetjük meg, hogy ezek odavesszenek vagy megsérüljenek – ezzel kezdődik a szülőtisztelet. Megbecsülést kell szereznünk magunknak helyes cselekedeteinkkel, s hírnevünket rá kell örökítenünk az utókorra, hogy ezáltal dicsőséget hozzunk szüleinkre – ezzel teljesedik ki a szülőtisztelet. Szülőtiszteletünk először is a szüleink iránti viselkedésünkben nyilvánul meg, ezt követően az urunk iránti szolgálatunkban, s legvégül a személyünk megbecsüléséért tett erőfeszítéseinkben.«”

(*A szülőtisztelet könyve I.* [P. Szabó Sándor fordítása])

Konfuciusz tehát mindenekelőtt erkölcsi tanító, a rendezett viszonyok híve. Tanításai elsősorban az erkölcsös tettekkel és a hivatalnoki pályát választó ifjak felkészítésével foglalkoznak. Fontos elemük volt, hogy a jó

uralkodó elsősorban nem rendeletekkel és főleg nem katonai erővel kormányoz, hanem az erények által befolyásolja és vezeti népét. Sokan ezért meg is kérdőjelezik, hogy tanítását egyáltalán vallásnak lehet-e nevezni, és nem inkább erkölcsstannak, vagy „jobb esetben” erkölcsfilozófiának kellene-e tartani. Ő is azt mondja, hogy a tao a megfelelő magatartást követeli meg az embertől, „a nemes cél a tao, nem az evés”. A tao annak a harmóniának a kifejezője, amely a jó kormányzás által uralkodik a világban. Annyiban tehát vallásnak nevezhető, hogy számára az univerzum a transzcendencia: a társadalom rendjét a kozmikus rendhez kell igazítani. Egyébként pedig a hagyomány szerint hitt a magas menny istenében, és általában az istenekben.

Az erény tanulható: az ember természeténél fogva sem nem jó, sem nem rossz, hanem a tudás által erényessé válhat.

Az emberek három csoportra oszthatók:

1. A tökéletesek (*seng*), például a régi kínai uralkodók.
2. A nemesek (*csün-ce*).
3. A közönségesek. A nemes embertől elvárható, hogy a *lit* (tapintatot, illemtudást, tisztességet) kövesse minden helyzetben.

A fő erények a „*te*” erények. Ezek: *zen* (emberség), *ji* (becsületesség), *li* (illemtudás, tisztesség), *csi* (tudás), *hszin* (őszinteség), *ti* (testvértisztelet, az idősebb testvér, általában pedig az idősebb ember iránti helyes magatartás), *csung* (hűség, a feljebbvaló iránti állhatatosság, lojalitás). További kulcsfogalom a *hsziao* (szülőtisztelet, fiúi tisztelet, kegyelet), a magasabb rangúak, idősek, elhunytak iránti tisztelet, az erények gyökere. Konfuciusz követői mindig is fontosnak tartották a családalapítást, hiszen a szülők szellemeinek túlvilági jólétét az utódok biztosították áldozataik segítségével. A szülők iránti tiszteletlenség legsúlyosabb megnyilvánulásának azt tartották, ha valaki utód nélkül maradt. A szülőt halála után a gyermeknek három évig kellett gyászolnia.

A társadalomban fontos a népi vallásosságnál már említett öt alapvető viszony, továbbá a „negatív arany szabály”: amit nem kívánsz magadnak, azt soha ne tedd másnak. A konfucianizmus azonban később a társadalmi-hierarchikus viszonyok és igazságtalanságok konzerválásához vezetett. A törvények szerint más-más büntetést kapott az előkelő és a közember. Mivel a *li* szerint a ruházatkodásnak, lakásnak, életmódnak tükröznie kellett az ember társadalmi rangját, törvényi rendelkezések korlátoz-

ták az emberek kiadásait társadalmi rangjuknak megfelelően. A család-
fő európai fogalmaink szerint túlzottan nagy hatalmat kapott, és önké-
nyesen viselkedhetett. Az egyes ember életének pedig nem volt külön-
ösebb értéke. Így érthető, hogy a kommunizmus eszméje nem tűnt külön-
ösebben idegennek, és nem számított, hogy a nagyszerűnek tartott esz-
mét hány áldozat élete árán sikerül megvalósítani.

A konfucianizmus legismertebb képviselője az alapító mellett Meng-ce
(372–289), latinosan Mencius(z). „Mióta ember él a földön, nem szüle-
tett még egy másik Konfuciusz” – állította. Ő örökítette át mestere ta-
nításait az utókornak. Mélyen elítélte a korrupciót, a hataloméhséget, az
öncélú gazdagságot. Szociális reformokat akart a javak elosztásában. Az
emberek szerinte sokkal fontosabbak, mint az állam, és az állam fonto-
sabb, mint az uralkodók. Míg mestere „csak” etikai alapelveket fogal-
mazott meg rövid történetekbe ágyazva, ő már kénytelen volt az erköl-
csös viselkedésért felelős ember természetét alaposabban, rendszerezet-
tebben vizsgálni. Szerinte az ember természettől fogva jó, csak taníta-
ni kell. Az uralkodók hibája, hogy népüket erőszakkal akarják féken tar-
tani, uralmuk ezért nem tartós. A tao jelenléte vagy hiánya attól függ,
hogy az uralkodó erény vagy erő által kormányoz-e. Őt nevezik a konfu-
cianizmus „Pál apostolának”.

Hszün-ce (312–238) azonban nem osztotta a született jóság felfogá-
sát. Szerinte az embert neveléssel, tanítással, megfelelő szertartásokkal
kell a jóra vezetni. Ehhez gondosan kiválasztott szövegekre és megfelelő
tanítókra van szükség. Később, a Han birodalom terjeszkedése idején az
ő elgondolásai szolgálták a hivatalnokképzés alapjául. A 3–6. században
hanyatlásnak indult a konfucianizmus, a taoizmus és később a buddhiz-
mus háttérbe szorította. Majd Észak- és Dél-Kína újraegyesítése (581–618)
és különösen a Tang-dinasztia során jelentősen megerősödött, és a kor-
mányzás alapjául szolgált. Ekkor adták ki a Vu-csing hivatalos szövegét
is. A konfuciánus irodalomban az embereket gyakran a Dalok könyvé-
ből vett idézetek alapján ítélték meg, amely művet a példás cselekvésről
szóló bölcsességek tárházának tekintették.

Jelenleg a világon körülbelül 6 millióan követik kifejezetten Konfuciusz
tanait. Hatása azonban mind a mai napig igen jelentős a kínai társada-
lomban, ha így nézzük, akkor milliárdnyian. A hívek közül 26 ezren él-
nek az Egyesült Államokban, többségük pedig Kínában és Ázsia néhány

más országában (Korea, Vietnam, Japán). Magyarországon nincsen bejegyzett konfucianista „egyház”, így a tan kifejezett követőinek (minden bizonnyal nem nagy) számát nehéz lenne megbecsülni.

Öt fő szent könyve (*Vu-king/Vu Csing*): 1. *Su-king (Su Csing)*, az okiratok szent könyve, a régi uralkodók rendeletei és beszédei. (A *csing* közelebb áll az eredeti kiejtéshez, de a *king* átírás már korábban meghonosodott.) 2. *Si-king (Si Csing)*, a Dalok könyve. 3. *Ji-king (Ji Csing)*, a Változások/változatok könyve 64 jellel, 4096 helyzetre való jóslás. 4. *Li-ki (Li Csi)* a Rítusok, szokások könyve. 5. *Csun-csiu*, A tavasz és ősz könyve, Konfuciusz tanításainak gyűjteményei. Konfuciusz a Dalok könyvében szereplő régi uralkodókat, így Ven fejedelmet (Kr. e. 7. sz.) állította példaképül:

„A magas menny rendelése
Tündöklő és sose-múló.
Ó, a tiszteletreméltó
Ven király erénye, páratlan felsége?
Gazdagságot ont népére,
Elfogadjuk, megőrizzük,
Ven fejedelem jót ad végtelen,
És mi hálánkkal tetézzük.”

(*Dalok könyve* 267. [Weöres Sándor fordítása])

Kezdetől fogva fontos az ősök tisztelete, akik egy közösséget alkottak az élőkkel. Nevüket táblára írták, a házban külön szentélyt rendeztek be a tiszteletükre, és a családfő feladata volt az áldozat bemutatása. A halott ősökről azt gondolták, hogy azok segíthetik, védelmezhetik az élő leszármazottakat, de meg is haragudhatnak, és árthatnak nekik. Ezenkívül a kultusz részei voltak a természet, a helyek és foglalkozások szellemei, istenei – tengerek, folyók, hegyek, földművelés, kézművesség stb. Tisztelték a gonosz szellemeket és a (mitikus) állatokat is: orrszarvú, teknős, tigris, sárkány stb.

Legfőbb isten Ti vagy Sang-ti, az ég ura, mindentudó teremtető, jutalmazó, büntető, székhelye a sarkcsillag. Az idők során egyre inkább elszemélytelenedett, és Tien, a magas menny lett belőle. Ő az öt fő etikai alapelv őre is:

1. Az apa tisztelete
2. Az uralkodó tisztelete
3. A férj tisztelete
4. Az idősek tisztelete
5. A barátok tisztelete

A monarchia bukásáig (1911) a császár feladata volt a kultusz biztosítása, a Mennyei Béke templomában évente bikát áldozott. A császár, mivel a Menny fia, egyeseket isteni rangra is emelhetett.

Fontos a két őselv: a *jang* (férfi) és a *jin* (nő), ezek a *csi*, az életenergia két pólusa. A jin és a jang nem istenek, egyszerűen csak léteznek, a világ is általuk létezik, mindkettő szükséges a létezéséhez. A jang eredeti jelentése: napos hegyoldal (egyések szerint folyópart). A hozzá kapcsolódó jelenségek többek között: tavasz és nyár, világos, meleg, száraz, magas, aktív. A jin eredeti jelentése: árnyékos hegyoldal (egyések szerint folyópart). A hozzá kapcsolódó jelenségek többek között: őszi és tél, sötét, nedves, hideg és mély, passzív. A jin és jang elve minden létezőre kiterjed: ég és föld, hideg és meleg, uralkodó és alattvaló, jó és rossz. A két elv megfelelő együttműködése a harmónia, a világ jó rendjének feltétele (a jin tehát nem a rosszat jelenti), ennek megfelelően kell élni. Ennek még a császár is alá van vetve, ezért ha megsérti a rendet, és szerencsétlenséget hoz a birodalomra, megfosztható trónjától. Az egyetlen világrendbe vetett hit alapján nevezzük a kínai eredetű vallásokat összefoglaló néven univerzizmusnak – ezt tisztultabb, emelkedettebb formájában persze csak a magasabb, képzetesebb, gazdagabb rétegek gyakorolták.

3. LAO-CE ÉS A TAOIZMUS

Az alapító nevének jelentése egyszerűen: öreg mester. Életének ideje homályba vész, legendák övezik. Ilyen például az, hogy azért kapta az „öreg mester/gyermek” nevet, mert édesanyja 81 évig hordta, így már ősz szakállú emberként jött világra. Legenda is született Konfuciuszszal, sőt Buddhával való találkozásáról. Életét valamikor a Kr. e. 600 és 300 (604–517?) közötti időre teszik. A hagyomány szerint Honan tartományban volt császári könyvtáros. A háborúk, széthúzás, erkölcsi romlás miatt el akart menekülni, de a határon egy katona arra kérte, hogy

előbb írja le tanításait. Ez lenne a *Tao-te king* (*Tao Te csing*), magyarul *Az út és az erény könyve*. Jelenlegi formájában valószínűleg a Kr. e. 3. században állították össze egy művé. A *Tao* az út, a természet rendje, legfőbb értelme, mondhatjuk úgy is, hogy a *logosz*. A kínai bibliafordítás is a taóval adja vissza. A dolgok a taóból keletkeznek, és oda is térnek vissza. Ugyanakkor erkölcsi elv is. Az embereknek követniük kell a taót, amely nem forradalmi elv. A világ rendjét nem felforgatni kell, hanem megérteni és alkalmazkodni hozzá, elnyomni a vágyakat és a cselekvési kényszert. A *vu-vei* (nem cselekvés) az ideális mind az egyén, mind pedig a közösség számára. Mivel a *vei* eredetileg azt jelentette, hogy „valaminek az érdekében cselekedni”, a leginkább helytálló értelmezés „a céltudatos cselekvés hiánya”. Az ideális állam vagy tartomány kis területű, és erkölcsileg példás fejedelem kormányozza. A *vu-vei* valójában a taóval összhangban lévő spontán cselekvés. Ha felborul a tao, akkor kell odafigyelni az erényekre. Az erény mindig olyan teljesítmény, amely feltételezi, hogy az ember nem egy a taóval.

„A *tao*, amelyet szavakkal ki lehet fejezni, nem az örök *tao*. A név (*ming*), amelyet meg lehet nevezni, nem az örök név. Az, aminek nincsen neve, az ég és föld kezdete (*si*). Aminek neve van, az minden dolog (*van-vu*) anyja.

Ezért: csak az ismerheti meg [*a tao*] csodálatos titkát, akinek soha nincsenek vágyai; akinek pedig örökké vágyai vannak, az csak véges formájában szemlélheti. Ez a kettő [a lényeg és a jelenség] közös eredetű, csak a nevük különböző. Együtt nevezük őket csodálatosnak, s egyik csodálatostól a másik csodálatos felé [haladni]: minden titkok kapuja.

Amikor az égalattiban mindenki felismeri a szépről, hogy szép, akkor megjelenik a rút is. Amikor mindenki felismeri a jóról, hogy jó, akkor megjelenik a rossz is.

Ezért: lét (*ju*) és nemlét (*vu*) egymásból születik, nehéz és könnyű egymást hozza létre, hosszú és rövid egymást alakítja, magas és mély egymásba hajlik, zeneszó és énekhang egymással cseng össze, előbbi és későbbi egymást követi.

Így aztán a bölcs ember (*seng-zsen*) a nem-cselekvés (*vu-vej*) tevékenységével él s a szavak nélküli (*pu-jen*) tanítást valósítja meg. [Akkor] minden dolog hat rá, és [ő ezt] nem utasítja vissza. [A bölcs] létrehoz, de nem veszi birtokába; teremt, de nem ragaszkodik [ahhoz, amit teremtett]. Mű-

vét beteljesíti, de nem él vele. S éppen azért, mert nem él vele, nem is veszítheti el.”

(*Tao Te King* 1. és 2. [Tőkei Ferenc fordítása])

A taoizmus másik kiemelkedő képviselője, Csuang-ce (399–295) bizonyosan történelmi személy, Meng-ce kortársa.

A konfucianizmustól eltérően vagy azzal ellentétben a taoizmus nem tulajdonít elsődleges jelentőséget az embernek és etikai kapcsolatrendszerének. Az embert a természet részének tekinti. A tao szempontjából ugyanis minden dolog egyformán fontos.

A másik jellemzője pedig az állandóság hangsúlyozása. A kései Csou-dinasztia (Kr. e. 1050–256) állandó megrázkódtatásai alatt a konfuciánusok a régi bölcs uralkodók módszereihez való visszatérésben látták a kiutat. A taoisták válasza ellenben metafizikai természetű volt: maga a tao az, amely megtestesíti a minden dologban megtalálható állandóságot. A megvilágosodást kell keresni a tao valódi, állandó lényege által, amely minden dolog mozgatója. Nem ismernek el személyes teremtő istent, hiszen a tao minden létező ősoka. Lao-cét a Tang-dinasztia (618–907) idején istenként tisztelték, és az uralkodócsalád tőle származtatta magát. A taoizmus szerint az ember nem uralhatja a változásokat, csak alkalmazkodhat hozzájuk. A természet nem törődik az emberek erkölcsi alapelveivel. A születéshez és a halálhoz ugyanúgy alkalmazkodni kell, mint az évszakok változásához. Az embernek nem szabad örvendeznie az egyik és keseregnie a másik felett. A taoizmus a költészet és a miszticizmus fegyverével szállt szembe a konfucianizmus prózai és konvencionális, vagyis túlzottan e világinak tartott erkölcsi elmélkedéseivel. A közösséggel és aktivitással szemben az egyedüllét és a visszavonulás filozófiája lett. Csuang-ce szerint még az is elképzelhető, hogy az élet nem más, mint álom. A taót szavakkal nem lehet kifejezni, mert akkor már nem az örök tao.

A tájképfestészet nem egyszerűen a tájat, annak szépségét akarja kifejezni, hanem a jang (hegyek) és a jin (vizek) összhangját. A *feng-sui* (szél és víz) a Ji-king alapján alakult ki. A folytonos vonal a jang, a szaggatott a jin: ha hiányosság van, oda kell építeni a pagodát. A házépítésnél, berendezésnél a csínek szabadon kell áramolnia.

Az akupunktúra is erre a tanításra épül. A testben jang és jin csator-

nák találhatóak, kétoldalt összesen 12, és középen 2. Az akupunktúrás csatornáknak árad a csí. Az akupunktúrás pontokon a legkisebb a bőr elektromos ellenállása.

A taoizmus követőinek számát még csak megbecsülni is igen nehéz. A Kínai Népköztársaság sajátos politikai helyzetéből fakadóan a hiányos statisztikai adatok nem teszik lehetővé a pontos becslést, de a Kínai Taoista Szövetség mintegy 60 millióra teszi a Kínában élő, hívő taoisták számát. Tajvanon mintegy 8 millió taoista él. Itt a kulturális forradalom idején több taoista iskola talált menedékre. Más ázsiai országokban számuk mintegy 10 millióra tehető (Malajzia, Szingapúr, Vietnam, Japán, Korea). A tengerentúli és az európai taoista közösségek lélekszámát sajnos még csak megbecsülni sem lehet, de nyilván mindenütt megtalálhatók a kínai diaszpórában.

Magyarországon a taoizmus bejegyzett „egyházként” működik. A 2001-es népszámlálási adatok nem hozták nyilvánosságra a taoista vallást követők létszámát, csupán egy gyűjtőfogalmat használtak a keleti, „az örök világtörvényt hirdető” vallásokra, amelyek közé tartozik a buddhizmus és a hinduizmus is.

4. A BUDDHIZMUS KÍNÁBAN

A buddhizmus az I. századtól kezdett elterjedni, mégpedig a korai szakaszban a hinajána formájában, majd a mahajána vált egyre népszerűbbé és uralkodóvá. Bár meglehetősen nagy az eltérés a konfucianizmus-hoz viszonyítva: Kína „e világi” kultúra volt, az indiai hagyományoknak ellenben túlvilági céljai voltak. A kínaiak a család és a nép erkölcsét szabályozták, az indiaiak egyetemes megváltásra törekedtek. Ehhez járultak még a kínai és a szanszkrit nyelv közötti, ellentéteknek is felfogható különbségek. Ideogrammak, illetve alfabetikus írás, több, illetve egy szótagú szavak, rendkívül bonyolult ragozási rendszer, illetve egyszerű nyelvtan. Abban, hogy ezeket az óriási különbségeket mégis sikerült át-bridálni, döntő szerepe volt a taoizmusnak. A buddhizmust a kínaiak először nem idegen vallásnak, hanem a taoizmus egyik oldalágának tekintették. A *nirvánát* többé-kevésbé azonosították a *vu-veijel*. A buddhis-

ták azt hirdették, hogy az ő szülőtiszteletük felette áll a konfuciánusokénak. Az utóbbiak ugyanis csak szüleik fizikai szükségleteiről gondoskodnak, és földi dicsőséget igyekeznek szerezni nekik, míg a buddhisták a szüleiket is meg akarják téríteni, és ráadásul a buddhista szerzetes minden élőlény megváltásán munkálkodik. Kialakult a *csan-buddhizmus* (a *csan* a meditációt jelentő szanszkrit *dhjána* fordítása), amely a japán zen által és néven vált népszerűvé Európában és Amerikában. Később összeütközésekre is sor került, a buddhizmust az uralkodó, illetve a vezető réteg hol tűrte, máskor támogatta, vagy időnként üldözte. A legnagyobb üldözésre 845-ben került sor, amely után a buddhizmus már nem nyerte vissza korábbi szerepét. Sem a buddhizmus, sem a taoizmus nem vált az egyetemesen elfogadott kínai hagyományok részévé (mint az ősök vagy a természeti istenségek kultusza). Olyan vallások maradtak, amelyekhez önként csatlakoztak az emberek. Befolyásuk azonban akkor is igen jelentős. A három fő vallás azonban keveredett a népnél, főleg a 16. századtól kezdve sokszor emeltek közös szentélyt az alapítóknak, és a mindennapokban ki-ki ízlése szerint követte valamelyiket.

A kínaiakra általában jellemző a gyakorlatias beállítottság, a célirányos gondolkodás, az eredetkérdések sokkal kevésbé fontosak. Muzulmánok az ország északnyugati részén élnek, túlnyomó többségük nem kínai származású. Az iszlám már a 8. században eljutott Kínába, de csak a 14. században lett tömegessé. A keresztények számát 50 és 100 millió közöttire becsülik, valószínűleg az utóbbi áll közelebb a valósághoz.

AJÁNLOTT IRODALOM

- ADKINSON, Robert (szerk.): *Szent szimbólumok. Népek, vallások, misztériumok.* Ford. Árokszállásy Zoltán. Corvina, Budapest, 2009.
- BELLINGER, Gerhard J.: *Nagy valláskalauz.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- BOWKER, John (szerk.): *A világ vallásainak története.* Ford. Barabás Judit – Galántai Dávid. Totem Kiadó, Budapest, 2004.
- BÜRKLE, Horst: *Az istenkereső ember. A világvallások istenkeresése.* Ford. Kaposi Tamás. Agapé, Szeged, 1998. /Katolikus Teológiai Kézikönyvek 3./
- CHANG, Jung – HALLIDAY, Jon: *Mao. Az ismeretlen történet.* Ford. Frank Orsolya, Latorre Ágnes, Révész Ágota. Európa, Budapest, 2006.

- CHANG, Jung: *Vadhattyúk. Kína három lánya*. Ford. Kalmár Éva és Révész Ágota. Európa, Budapest, 1997.
- COLLINS, Terah Kathryn: *Feng shui. A térrendezés ősi kínai művészete*. Ford. Szabados Tamás és Rindó Klára. Édesvíz Kiadó, Budapest, 2001.
- COURTOIS, Stéphane et al.: *A kommunizmus fekete könyve. Bűntény, terror, megtorlás*. Ford. Benyhe János. Nagyvilág, Budapest, 2000.
- DAWSON, Raymond: *A kínai civilizáció világa*. Ford. Salát Gergely – Antóni Csaba. Osiris, Budapest, 2002.
- ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története*. Osiris, Budapest. 1. köt. 1994, 2. köt. 1997, 3. köt. 1996.
- GLASENAPP, Helmuth von: *Az öt világvallás. Brahmánizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus, kereszténység, iszlám*. Akkord Kiadó, Budapest, 2007 (ill. korábbi kiadások).
- GÖRFÖL Tibor – MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): *Világvallások a-zs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- HAMAR Imre (szerk.): *Mítoszok és vallások Kínában*. Balassi, Budapest, 2000. *Handbuch religiöser Gemeinschaften und Weltanschauungen*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2006.⁵
- HOLITZKA, Marlies: *Ji Csing*. Ford. Bóhm Márta. Bioenergetic Kft., Piliscsaba, 1998.²
- HORVÁTH Pál: *Vallásfilozófia és vallástörténet*. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
- HUNYADI László: *Az emberiség vallásai – az őskortól napjainkig*. Lipták Kiadó, Budapest, 1998.
- Kínai buddhista filozófia*. Válogatta, fordította és kommentálta Tőkei Ferenc. Orientalisztikai Munkaközösség – Balassi Kiadó, Budapest, 1993.
- KÜNG, Hans – CHING, Julia: *Párbeszéd a kínai vallásokról*. Ford. Mesés Péter. Palatinus, Budapest, 2000.
- LAO-CE: *Tao Te King* (Weöres Sándor fordítása Tőkei Ferenc prózafordítása alapján). Tericum, Budapest, 1994.
- ŐRI Sándor: *Konfuciusz élete és kora*. Kossuth, Budapest, 2002.
- P. SZABÓ Sándor: *A kínai erkölcs és a szülők tisztelete*. Kossuth, Budapest, 2003.
- PALMER, Martin: *Jin és jang. Egyensúly és harmónia a kínai bölcséletben, művészetben és hétköznapi életben*. Ford. Béresi Csilla. Édesvíz Kiadó, Budapest, 1997.
- PRÓHLE Károly: *Bevezetés a vallások világába. Ma élő vallások*. Evangélikus Hit-tudományi Egyetem, Budapest, 1999.
- Si King. Dalok Könyve*. Ford. Csanádi Imre, Illyés Gyula, Jánosy István, Károlyi Amy, Kormos István, Lator László, Nemes Nagy Ágnes, Rab Zsuzsa, Szabó Magda, Weöres Sándor. Európa, Budapest, 1974.

- STÖRIG, Hans-Joachim: *A filozófia világtörténete*. Ford. Zoltai Dénes, Frenyó Zoltán, Neumer Katalin, Tőkei Éva. Helikon, Budapest, 1997.
- SZTRASNIJ, Alexander: *Természetgyógyászat. Ép testben ép lélek*. Ford. Lendvai Endre és Petrovne Ráti Lilla. SHL Hungary, Budapest, 1999.
- TÁBORI László: *Tao és a halhatatlanság. Taoista kézikönyv haladóknak*. Melkizedek Könyvek, Budapest, 2003.
- TÁBORI László: *Tao és a kereszténység*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- TOKAJI Zsolt: *Kínai jelképtár*. Szukits Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- TONHAIZER Tibor: *Egyetemes vallástörténet*. Sola Scriptura Teológiai Főiskola, Budapest, 2003.

Internetes források

Magyar nyelven

- Arany Hegy Alapítvány: <http://www.aranyhegy.com/taoizmus.php>.
- China ABC: <http://hungarian.cri.cn/chinaabc/>.
- Lao-ce: Tao-tő-king (magyar fordítások). <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/lao.html>.
- Taoista könyvtár: <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/taoism.htm>.
- Terebess Ázsia-Tár: <http://www.terebess.hu>.

Idegen nyelven

- Confucianism: <http://www.interfaith.org/confucianism/>.
- Daoist Studies: <http://www.daoiststudies.org/>.
- Taoist Initiation Page: <http://www.taopage.org/>.
- Taoist Training: <http://www.taoisttraining.com/>.
- The Analects of Confucius: <http://afpc.asso.fr/wengu/wg/wengu.php?l=Lunyu>.

IV. JAPÁN VALLÁSA: A SINTÓ

1. IDŐRENDI TÁBLÁZAT

Kr. e. 660	A birodalom alapításának (mitikus) éve, az első császár, Dzsimmu uralkodásának kezdete
300–538	Az ország egységesülése
57	Az első ismert kínai küldöttség látogatása
538/552	A buddhizmus átvétele Koreából
710–784	Nara-korszak (a főváros nevééről)
712	A Kodzsiki összeállítása
720	A Nihonsoki összeállítása
794–1185	Heian- (Kiotó) korszak
1185–1333	Kamakura-korszak, Minamoto-sogunátus (1192-től)
1191	A zen- (csan) buddhizmus bevezetése Kínából
1338–1573	Muromacsi-kor, Asikaga-sogunátus
1549	Xavéri (Szent) Ferenc, a keresztény (jezsuita) misszió kezdete
1573–1603	Azucsi-Momojama-kor – átmenet a középkorból a korai újkorba
1587	A kereszténység korlátozása
1600–1867	Tokugava- (Edo = Tokió) korszak, -sogunátus
1639	A kereszténység betiltása, elszigetelődés, kapcsolatok csak Kínával és Hollandiával, konfuciánus rendszer
1697–1769	Kamo no Mabucsi, 1730–1801 Motoori Norinaga, a sintoizmus megújítói.
1853	Matthew Calbraith Perry (USA) hajóhadának látogatása, az elszigetelődés oldásának kikényszerítése

1868–1912	Meidzsi-kor, a császári hatalom kiterjesztése, nyitás, gyors gazdasági fejlődés
1889 (–1947)	Birodalmi alkotmány
1910–1945	Korea megszállása, 1931–32 Mandzsúria elfoglalása
1941. december 7.	Pearl Harbour bombázása, Japán belépése a második világháborúba
1945. augusztus 6.	Atombomba Hirosimára, augusztus 9-én Nagaszakira
1946. január 1.	Hirohito (1901–1989) lemond az isteni származásról
1952	Az amerikai megszállás vége. Japán ma már „csak” a 3. ipari hatalom

2. A SINTOIZMUS

Japán saját, „bennszülött” vallását sintoizmusnak nevezik. A sintoizmus tulajdonképpen természetvallás, nincs eredeti, saját neve. Nincsenek hittételei, alapítója. Amikor a buddhizmus – *bucu-do*, Buddha útja – eljutott Japánba, akkor nevezték el az eredeti vallást *sin-tónak*, istenek útjának. Írásos emlékek a 7. századtól, a kínai írás átvételének idejétől vannak. Ekkor írták le Japán történetét is a világ teremtésétől kezdve. Két fő iratuk: a *Kodzsziki* (= Régi idők krónikája, 712-ben keletkezett) és a *Nihon soki/Nihongi* (= Japán krónikája, 720). Ezeket követik a szertartáskönyvek, a legkorábbi a 927-ben készült *Engi-Siki*.

A sintóra jellemző a hegyek (Fudzsjáma, *Fuji Yama* = halhatatlan hegy), források, folyók, tengerek, sziklák szellemeinek, állatoknak tisztelete, különösen a kígyóké és a rókáé. A szelek, viharok, földrengések *kamija* megszámlálhatatlan. A *kami* jelentése: szellem vagy istenség, egyszerre egyes számú és többes számú, a szöveggörnyezettől függően. A kami a természeti erők szellemein kívül azokat az istenségeket is jelenti, akik a sintó mitológia szerint életet adtak a földnek, de a kiváló emberek szellemeit is, akik a túlvilágról is segíthetnek. A leginkább tisztelt istenség Amateraszu napistennő, az első istenpár, Icanagi és Icanami lánya. Kínai hatásra nagyon fontos az ősök tisztelete. Japánt a 8 millió kami országá-

nak is nevezik, a szám azonban inkább csak a végtelent, a megszámlálhatatlant akarja kifejezni.

Amikor az ég és a föld keletkezett, három istenség lakott az égi mezőkön. Az istenek maguktól születtek, majd elrejtöztek. A Föld óriási olajcseppként úszott a víz színén. Bambuszcsírából két isten lett, ezek is elrejtöztek, majd egy istenpár született: Icanagi/Izanagi és Icanami/Izanami. Később a többi isten őket kérte, hogy szilárdítsák meg a földet. Letekintettek a menny lebegő hídjáról, majd lándzsát szúrtak a tenger fenekére, a végére tapadt cseppekből lett a két legnagyobb sziget. A szigeteken oszlopokat állítottak, majd házasságot kötöttek, megalkották a nyolc nagy sziget országát, a hegyekkel, folyókkal együtt. Majd megszületett Amateraszu, a napistennő, utána Cukijomi, a holdisten. Házasságra léptek, de folyton veszekedtek, ezért Amateraszu elzavarta férjét, és a nappal elvált az éjszakától.

Icanagi és Icanami következő gyermeke Szuszanoo, a vihar istene volt, utána Kagucsusi, a tűz istene. Ekkor Icanami súlyosan megégett, sebeiből még sok isten született, de hamarosan meghalt, és leszállt az alvilág, Jomi birodalmába. Icanagi fájdmában utánament, de Icanami szégyellte magát, és elkergette. Ekkor feljött az alvilágból, és eltávozott Ahaji szigetére.

Szuszanoo annyira elkeseredett anyja halála miatt, hogy maga is az alvilágba akart menni. Előtte megkérte Icanagit, hadd menjen fel a mennyei létrán, hogy elbúcsúzzon Amateraszutól. Nagy dörgéssel, villámlással haladt, Amateraszu ettől nagyon megijedt, és harcra készült, de kibékültek. Szuszanoo azt mondta, legyenek gyermekeik: ha fiúk lesznek, akkor az az ő jó szándékát bizonyítja. Amateraszu három darabba vágta öccse karját, három istennő lett belőlük, Szuszanoo pedig a szájában szétmorzsolta nővére ékszereit, közben leheletéből öt fiú született. Utána széttaposta Amateraszu rizsföldjeit. Amateraszu az istenek ruháját szötte, varrta a mennyei szent csarnokban. Szuszanoo a mennyezeten keresztül egy nyúzott csikót engedett le. Amateraszu ettől nagyon megijedt, lejött az égről, elbújt egy barlangban, a világ pedig emiatt sötétségbe borult.

Az istenek sok csillagból egy csodatükröt készítettek, és a barlanggal szemben egy cseresznyefa ágára akasztották. Uzumi, a tánc és a szerelem istennője meztelenül vad táncra perdült, amitől az istenek olyan hahotára fakadtak, hogy a barlang is beleremegett. Amateraszu erre kinézett, és a tükörben meglátva a saját arcát még kíváncsibb lett. Teljesen kidugta

a fejét, az istenek pedig megragadták, befedték a barlang bejáratát, majd visszavezették az égboltra, Szuszanoot pedig száműzték. A szentélyekben ennek emlékére is van tükör, kard és kötél. Ami a kardot illeti: Szuszanoo megölte a nyolcfejű kígyót, előtte nyolc hordó rizsborral lerészegítette, a farkából kivette a Kusangi-kardot, amely a császári hatalom jelképe, ma Nagoja városában őrzik. Fontos isten még Inari, a rizs- és általában a gabonaföldek istene, szent állata a róka, mint a rágcslók pusztítója. Inari a kardkovácsok védelmezője is. Az állatok között különös tiszteletben állt a ló is mint közbenjáró az istenek és emberek között.

Amateraszu küldötte egyik unokája, Ninigi. Ninigi feleségül vette Kono Hanát (= fák virágainak nyitogatója), Hoho Jamának, a hegyek istenének lányát. Három fiuk született: Hoderi, Hoori és Hikohohodemi. Hoori felesége Tojo Tana, a tengeristen lánya, unokájuk Dzsinnmu Tenno (= égi uralkodó), az első császár Kr. e. 660-tól. Japánnak így akartak régi dicső múltat konstruálni, amint hasonló törekvések a világon mindenütt előfordulnak. A császárságot valójában a Kr. u. 6. századtól számíthatjuk. Hirohito (uralkodott 1926–1989-ig) a második világháború után, 1946. január 1-jei rádióbeszédében lemondott az isteni származásról, így megtarthatta trónját.

A kultuszt eleinte a szabad ég alatt gyakorolták, majd az ősök tiszteletét a házakban és a síroknál. Később alakították ki a szentélyeket, amelyek két részből állnak. Az imacsarnok hátuljában van a tulajdonképpeni szentély, amelybe csak a papok léphetnek be. A legismertebb az Isze-szentély és Tokió közelében a Jaszukuni, az elesettek szentélye.

A buddhizmus a 6. századtól Kínából Koreán keresztül terjedt el, az írás átvételével egyidejűleg, és főleg a felsőbb rétegekben lett népszerű. Ugyanakkor a konfucianizmus és a taoizmus hatása sem lebecsülendő, hiszen a japánok már korábban, a 4. századtól átvették a konfucianizmus erkölcsi, illetve társadalmi elveit és a taoista jóslások gyakorlatát. A mahájána buddhizmusra jellemző a személyes kegyesség, odaadás, amely a természetvallásokra nem. A buddhizmus japán földön elsőként hirdette a szabadulás ígérését, és a Japán történetét döntően meghatározó vallássá vált. A császárok is erre tértek, sőt egyesek kolostorba is vonultak. A japán isteneket buddhákkal, illetve bódhiszattvákkal azonosították. A 9. századtól kezdve a két vallás összeolvadt, közös templomokat is építettek, illetve a sintó szentélyek a helyi buddhista kolostorok felülegelete

alá tartoztak. A 18. századtól erősödtek meg a törekvések a japán ősvallás helyreállítására. Ma a tiszta sintó híveinek száma néhány millió körül lehet, de a lakosság túlnyomó többsége mindkét vallást gyakorolja. Az újszülött bemutatását az isteneknek és az esküvőt általában sintó, a temetést buddhista szertartás szerint végzik.

A császári hatalom hirtelen megerősödésével a buddhizmus államvallás jellege 1868-ban megszűnt, és a sintó váltotta fel, de az 1889-es alkotmány kimondta a teljes vallásszabadságot. A sintó államvallás jellege annyiban mégis megmaradt, hogy a császár és az ősök tisztelete, mint a nemzet egységének kifejezése politikai hitvallásnak számított. Ez sok keresztény, különösen is a koreaiak számára a japán megszállás (1910–1945) idején lelkiismereti konfliktust okozott. A sintoizmus kvázi államvallás-ként is megszűnt a második világháború után.

A tiszta sintó helyreállítása a *kokugaku* (= nemzeti kultúra) mozgalomhoz, Kamo no Mabucsi (1697–1769) nevéhez fűződik, aki ősi szövegek alapján rekonstruálta. Szerinte a japán vallást a kínaiak rontották el. A régi (a buddhizmus előtti) uralkodók megadták Amateraszunak a kelő tiszteletet, természetes szeretettel és igazságérzettel gyakorolták hatalmukat. A népnek nem volt szüksége erkölcsi parancsokra ahhoz, hogy helyesen éljen. A jólét és a boldogság akkor fog beköszönten, ha a japánok megszabadulnak az idegen hatásoktól. Tanítványa Motoori Norinaga (1730–1801). Szerinte a japán teremtéstörténet az egyetlen igazi, tehát a japánok valóban isteni eredetűek, élükön a császári házzal, amelynek ismét valós hatalmat kell biztosítani a sógunok (hadvezér, főparancsnok, majd a katonai osztály tagjai) uralmával szemben.

Japánban körülbelül 80 ezer szentély (*dzsindzsa* = istenek lakóhelye, illetve *dzsicu*, a jelentősebbek) található, víz mellett, mert fontos a kultikus tisztálkodás. A hívek áldozati adományokat visznek: ennivalót, szakét (rizsbor/pálinka), ruhaanyagot vagy helyettük papírcsíkokat – az ima egyúttal szimbolikus lakoma az istenekkel. A szentélyeket nem annyira vallásos áhítatból, hanem szükségben, segítséget kérve keresik fel.

Igen fontos a közösségi szellem, a földi és a mennyei bűnök megkülönböztetése. Az utóbbiakhoz tartozik a közösség életének, létfenntartásának rombolása: a rizsföldek pusztítása, vizesárok betemetése, a szilipek idő előtti felhúzása, csapdák állítása a rókáknak.

A sintoizmus szerint mindent kerülni kell, ami valamilyen szerencsét-

len, kellemetlen eseménnyel, halállal, félelemmel kapcsolatba hozható. Vagyis minden olyat, ami megbonthatja a dolgok természetes rendjét. Mindent megtesznek azért, hogy a nyugtalanító és tisztátalan események hatását megszüntessék. Ezért azok a szertartások, amelyek a tisztátalanságok megszüntetését és a világ egyensúlyának helyreállítását célozzák, a sintó gyakorlat igen fontos elemei. A tisztulási szertartásokban kifejeződik a természet és általában a világ szabályos, egyenletes működéséhez szükséges viszonyok egyensúlya.

A halottak az alvilágba, a *jomi-no-kuniba* (= éj országa) kerülnek, a császári ház tagjai pedig az égi mezőkre.

Japánnal kapcsolatban feltétlenül meg kell említeni a *reikit* (= életenergia tudása). Alapítója Mikao Uszui (1865–1929), aki Indiában is tanult, és a jógát vitte át Japánba. A reiki-mester a szív- és koponya-csakrán keresztül közvetíti az életenergiát a kezével, és sorra tölti fel a páciens testrészeit. A páciensnek ezáltal egygyé kell lennie a mindenséggel. Ha nem gyógyít is meg minden betegséget, de művelői szerint sokat enyhít.

Nehéz lenne pontosan megmondani, hányan követik ma a sintót. Egyes feltételezések nagyjából 3 millióra teszik a tisztán csak a sintoizmus tanait követők számát. Más források szerint Japán lakosságának mintegy 40 százaléka sintoista, ami nagyjából 50 millió követőt jelentene. Ezzel szemben a tapasztalat azt mutatja, hogy a felnőtt lakosság 80-90 százaléka a sintoizmus és a buddhizmus sajátos keverékét vallja, ami már 100-110 millió követőt jelent. Természetesen a japán diaszpórában a világ más részein (USA, Kanada stb.) is vannak követői, ezek száma azonban eltölpül az anyaországiakéhoz képest.

AJÁNLOTT IRODALOM

ADKINSON, Robert (szerk.): *Szent szimbólumok. Népek, vallások, misztériumok.*

Ford. Árokszállásy Zoltán. Corvina, Budapest, 2009.

BHANTE, Satori Bhikkhu: *A sintoizmus.* Ford. Kéri Elemér. Gondolat, Budapest, 1990.

BLOMBERG, Catharina: *Szamurajok. Japán harcok nemességének történelmi és vallási háttere.* Ford. Borbély Tamás. Szenszár Kiadó, Budapest, 2004.

BOWKER, John (szerk.): *A világ vallásainak története.* Ford. Barabás Judit és Galántai Dávid. Totem Kiadó, Budapest, 2004.

- ENOMIYA-LASSALLE S. J., HUGO M.: *Zen. Út a megvilágosodáshoz. Bevezető és útmutatás.* Ford.: Marghescu Sándor. Medio Kiadó, Szentendre, 1995. (A zennel kapcsolatos többi irodalmat lásd a buddhizmusnál.)
- G. NAGY László: *Reiki. Gyakorlati kézikönyv.* Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006.
- GY. HORVÁTH László: *Japán kulturális lexikon.* Corvina, Budapest, 1999.
Handbuch religiöser Gemeinschaften und Weltanschauungen. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2006.
- HORVÁTH Pál: *Vallásfilozófia és vallástörténet.* L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
- HUNYADI László: *Az emberiség vallásai – az őskortól napjainkig.* Lipták Kiadó, Budapest, 1998.
- JÚZAN, Daidódzsi: *A busidó alapjai. Szamuráj törvénykönyv.* Ford. Tóth Andrea. Szenzár Kiadó, Budapest, 2007.
- PERCHERON, Maurice: *Japán hősi legendája.* Ford. Novák Petra és Ambrus Kata. Torii Kiadó, Budapest, 2005.
- READER, Ian: *A sintoizmus.* Ford. Szalay Mátyás. Kossuth, Budapest, 2000.
- REISCHAUER, Edwin O.: *Japán története.* Ford. Kállai Tibor és Kucsera Katalin. Maecenas, Budapest, 2000.
- REISCHAUER, Edwin O.: *The Japanese.* Charles E. Tuttle Co., Tokyo, 1985.
- SUZUKI, Sunrjú: *Nincs mindig úgy. A zen igaz szellemének gyakorlása.* Ford. Boros Dóka László. Filosz, Budapest, 2006.
- TATMAN, Conrad: *Japán története.* Ford. Antóni Csaba. Osiris, Budapest, 2006.
- TONHAIZER Tibor: *Egyetemes vallástörténet.* Sola Scriptura Teológiai Főiskola, Budapest, 2003.
- GÖRFÖL Tibor – MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): *Világvallások a–zs.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.

Internetes források

Idegen nyelven

- Encyclopedia of Shinto. <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/>.
- Guyi Yukitaka Yamamoto: The Way of the Kami. http://www.csuchico.edu/~gwilliams/tsa/Kami_no_Michi_ToC.html.
- Shinto – The Faith of Japan. <http://www.nihonbunka.com/shinto/>.
- Shinto altar images (japán). <http://www.omakase-factory.net/shinto/>.
- Shinto Rites. http://www.japanlinked.com/about_japan/culture/shintorites.html.

V. AZ ISZLÁM

1. IDŐRENDI TÁBLÁZAT

570 körül	Mohamed születése
610	Mohamed első kinyilatkoztatásai
613	Mohamed nyilvánosan hirdetni kezdi tanait
622	A hidzsra szerinti időszámítás kezdete, a muszlimok kivándorlása Medinába
624	A badri csata, a muszlimok győzelme a mekkaiak fölött
629	Az első muszlim zarándoklat Mekkába
630	Mekka elfoglalása
630–632	Az Arab-félsziget meghódítása
632	Az első nagy zarándoklat (hádzs), Mohamed halála
Kalifátus az Omajjádok bukásáig	
632–634	Abu Bakr kalifa uralkodása, a hódító hadjáratok kezdete
634–644	Omár kalifa uralkodása, a muszlimok meghódítják Egyiptomot, Palesztinát, Szíriát, Mezopotámiát és Perzsiát
634	A muszlimok győzelme Qádiszijjá mellett
644–656	Oszmán kalifa uralkodása
653	A Korán összeállítása
656–661	Ali kalifa uralkodása, az első polgárháború időszak
661	A kháridzsiták meggyilkolják Alit
661–750	Az Omajjád-kalifátus
670	Észak-Afrika meghódítása
685–687	Mukhtár felkelése Irakban a síiták támogatásával
711	A muszlimok átkelnek az Ibériai-félszigetre

732	A muszlimok veresége a Tours és Poitiers közötti ütközetben
749–1258	Az Abbászida-kalifátus
762	Bagdad megalapítása
800–909	Az Aghlabidák uralkodása Észak-Afrikában
813–833	Al-Mamún kalifa uralkodása Bagdadban, a Bajt al-Hikma megalapítása (830), a görög tudományos művek lefordítása
973–1071	A Fátimidák uralkodása Egyiptomban
1038–1194	A szeldzsuk törökök uralma Bagdadban
1096–1272	A keresztes háborúk
1281–1924	Az oszmán-török szultánok uralma Andalúziában, a Balkánon és az arab Közel-Keleten
1453	Az oszmán-törökök elfoglalják Konstantinápolyt, a Bizánci Birodalom vége
1520–1566	Nagy Szulejmán szultán
1526 (1541)–1699	Oszmán-török uralom Magyarországon
1526–1858	A muszlim mogul birodalom Indiában
1746	Muhammad Abdalvahháb (1703–1791), a vahabita, fundamentalista reformmozgalom alapítója megkezdte tanításait
1789	Reformok kezdete az Oszmán Birodalomban, de a hanyatlást nem sikerül megállítani
1798–1801	Bonaparte Napóleon egyiptomi hadjárata
19. század	Az iszlám modernizmus, reformizmus és nacionalizmus mozgalmi. A gyarmatosítás elleni küzdelmek kezdetei
1828	Az első egyiptomi arab nyelvű újság megjelenése
1830	A franciák elfoglalják Algériát
1863	Mirza Husszein Ali megalapítja a bahá'i vallást Bagdadban, amely az iszlámból kinőtt önálló világvallás lesz
1878	Orosz–török háború, a Balkán felszabadulása
1896–97	Görög–török háború Krétáért, török győzelem
1898	Kréta autonómia, görög kormányzóval
1923	Az oszmán-török uralom vége, a szultanátus fel-

	számolása, a szekuláris Török Köztársaság alapítása
1928	Hasszán al-Banna megalapítja a „Muslim Brotherhood” (Muszlim Testvériség) nevű szervezetet, mely eredetileg az iszlám fundamentalista vallási megújulást hirdeti. Később szélsőséges félkatonai szervezetté válik, Egyiptomban betiltják, az alapítót meggyilkolják
1945–1975	A gyarmatok felszabadulása, a volt gyarmatok lakóinak migrációja Nyugat-Európába, Amerikába
1948	Izrael megalakulása
1967	Hatnapos háború Izrael és szomszédai között
1973	Jom kippur háború: Izrael Egyiptom és Szíria ellen
1979	Forradalom Iránban, megdöntik Mohamed Reza Pahlavi sah uralmát, kikiáltják az Iráni Iszlám Köztársaságot
1990–1991	A Szovjetunió összeomlása után a közép-ázsiai muszlim államok önállósodása
1990	Irak elfoglalja Kuvaitot, válaszul 1991-ben az első öbölháború
2001. szeptember 11.	Merénylet New Yorkban a Világkereskedelmi Központ és Washingtonban a Pentagon ellen. Kitervelésével és végrehajtásával az al-Kaida terrorhálózatot gyanúsítják
2001 óta	Az al-Kaidát támogató afgán kormány, majd a szervezet elleni háború
2003	Második öbölháború, az iraki rendszer megdöntése, Irak amerikai és szövetséges megszállása (a végleges kivonulás ideje bizonytalan) (Bár Irakban és Afganisztánban nem kifejezetten vallásháború folyt és folyik, a muszlimok részéről sokan annak érzik – ezért is említettük meg.)

2. AZ ISZLÁM JELENTÉSE

Az *iszlám* arab szó, feltétlen odaadást, belenyugvást, megbékélést jelent; ugyanaz a töve, mint a *szalám* és a héber *sálóm* (béke) szónak. A szó gyöke a *s-l-m*, amely eredeti értelmében békét jelent, vallási értelemben pedig az Istennek való teljes alávetettséget, feltétlen odaadást.

Az iszlám vallás híve a *muszlim* vagy perzsa közvetítéssel *muzulmán*. A *mohamedán* megjelölést nem használják és nem is szeretik, mivel szerintük Mohamed nem új vallást alkotott, hanem véglegesen visszaadta eredeti, legmagasabb formáját az Ádám óta létező ősvallásnak. A muszlim hagyomány lényege az Isten-ember-kijelentés hármásának viszonya. (A továbbiakban a számok a Korán megfelelő verseit jelentik.)

A 6,84 kk. szerint az Ószövetség nagyjai Jézusig Mohamed tanítását készítették elő, ezek között is különösen fontos Ábrahám (3,60 kk.), Ismael/Izmael/Ismael apja. Ismaelnek a kábai szentélyt, Izsáknak a jeruzsálemi templomot ajándékozta. Az utóbbit azonban a még értékeőbb kinyilatkoztatással felülmúlta. Az iszlámról az a benyomásunk, hogy a zsidó vallás alakítása az arab környezethez, de a kereszténység erős, túlzott redukciójának is tartható. Annyiban mindenképpen túlzott redukciója, hogy Jézus testi feltámadása hiányzik belőle, bár a végítéletnél, a halottak feltámadásánál fontos szerepe lesz (4,171; 5,516). A Korán Jézussal kimondatja: nem tanította, hogy őt (és anyját) istenségnek tekintsek. Ezért a Szentháromságról szóló tanítást is elutasítja, miszerint Mária lenne a harmadik személy.

A három egyistenhívő, mai közkeletű kifejezéssel „ábrahámi vallás” bizonyos közös gyökereket, évszázados kölcsönhatásokat illetően mutat közös vonásokat, de alapvetően három különböző világvallásról beszélhetünk. Az azonosságok ellenére az iszlám jelentősen különbözik, egészen más a hitfelfogása, mint a kereszténységnek.

Az iszlám törzsét az iszlám jog (*fiqh*) alkotja, ezzel szemben a kereszténységét a teológia. Úgy is mondhatjuk, hogy az iszlám mindennél inkább a praxisra irányul, a kereszténység pedig – először – a „teóriára”. Az iszlám nem ismeri el Jézus istenségét, a kereszténység pedig tagadja Mohamed (bibliai értelemben) próféta voltát (a túlzottan liberálisoktól, illetve a vallások pluralizmusának híveitől eltekintve).

A Korán alapjában véve a muszlim közösségnek adott előírásokat, tör-

vényeket tartalmazza. Az iszlám vallás középpontjában, miként a zsidó vallásban is, a törvény áll. Ennek következtében ez a két vallás strukturális azonosságot mutat, s ez egyaránt elválasztja mindkettőt a kereszténységtől, amelynek középpontjában az áldozat és a megváltás, Isten és ember ezen alapuló kapcsolata és az ezt kifejtő, részletező teológia található. Az Ószövetség természetesen sokkal közelebb áll a kereszténységhez, annak is szent irata, hiszen maga Jézus is gyakran hivatkozott az Írásokra.

Mohamed nemcsak vallás-, hanem államalapító is volt, nemcsak próféta, de hadvezér is. Ezért az iszlámnak már a keletkezésétől fogva sajátossága – ami majd csak a modernizáció korában válik kérdésessé –, hogy benne a vallási és az államügyek nincsenek szétválasztva; a muszlim világban nem, illetve sokkal kevésbé valósult meg a szekularizáció. Ez akkor is így van, ha az állam deklaráltan világi, mint Törökországban Kemal Atatürk (1881–1938) óta (1923).

Állam és vallás szétválaszthatatlansága miatt kaphat politikai dimenziót – s kelthet Nyugaton időnként aggodalmat – már az iszlám első számú parancsa, amit maga az iszlám szó is jelent: az alázat és az engedelmesség. A legtöbb muszlim célja ugyanis – Goldziher Ignác (1850–1921), a jeles magyar orientalista szavaival – „nem az Istennel való közösség elérése, hanem a rendeletei iránti legteljesebb odaadás tevékeny gyakorlása. Erénye és igazsága nem a jó és a tökéletes isteni eszméjéhez való vágyakozó közeledés, amire csak szabad erkölcsi erővel lehet törekedni, hanem önállóság nélküli, függő igyekezet a korlátlan mindenhatóság akaratát szolgálni, hogy annak tetszését az engedelmség iránt elnyerje.” (Goldziher: *Az iszlám kultúrája*, 1981)

3. MOHAMED ÉLETE

Mohamed mint vallásalapító rendkívül jelentős személyisége a szellemtörténetnek, függetlenül attól, hogy életét mennyiben tekintjük példásnak, és tanításából mit tartunk elfogadhatónak. Ehhez látnunk kell, hogy szülőföldje és népe milyen volt a fellépése előtt, és milyen lett utána. Nem új, eredeti és nagy gondolkodó, mint például Buddha, hanem ismert és másoktól kölcsönzött gondolatokat állít össze és alkalmaz, mint például Konfuciusz. Az Arab-félsziget területe Európáénak körülbelül húsz szá-

zaléka, száraz, sivatagos, a Szahara folytatása. Ezen a területen az arab törzsek állandó viszálykodásban éltek. Fontos kereskedelmi központ volt Mekka, ahol négyhavonta vásárokat tartottak, ekkor általános béke honolt. Elevenek voltak a törzsi hagyományok, az ősök tisztelete, az idegenek elől való elzárkózás és a vérbosszú. Vallásuk politeistának nevezhető: kő- és fabálványok, szellemek, démonok, varázslás, homályos túlvilági hit. Híres szentélyük volt a Kába – kocka alakú templom szent kövekkel –, különös tiszteletet tanúsítottak egy fekete meteorit iránt, ehhez évente zarándoklatokat rendeztek.

Mohamed idején az Arab-félszigeten többféle keresztény közösség élt. Elsősorban monofüziták, nesztoriánusok, de Mohamed találkozhatott etiópiai kopt keresztényekkel is, akik maguk is sok elnyomatásnak voltak kitéve a bizánci hivatalos egyház képviselői által. Ismert tény, hogy Mekkában jelentős zsidó diaszpóra-közösség élt. A Koránban a keresztények és a zsidók „a Könyv népei”, akikre Mohamed is megkülönböztetett figyelmet fordított. Muszlim és keresztény tudósok ma is vitatkoznak azon, hogy vajon Mohamed mennyiben kapta szó szerint a kijelentést, és mennyire hatottak rá a környezetében élő zsidó és keresztény hívők vallási megnyilvánulásai, szent iratai.

Mohamedről számtalan életrajzot írtak, a legfontosabb és legvalószínűbb Ibn Iszháqé (+768), amely azonban csak későbbi kéziratokban maradt fenn. Ibn Iszháq 767-re datálható életrajzi munkájában (*Sirat Raszul Allah* = Allah küldöttének élete) öt olyan esetet említ, amikor Mohamed, illetve a korai iszlám közvetlenül is találkozott keresztényekkel, illetve a kereszténységgel. Persze minél későbbi valamely életrajz, a próféta annál jámborabb, annál nagyobb csodatévő és szent – ahogyan ez már a vallásalapítók életére jellemző. Így Mohamed születését is csodás események kísérték, majd betegeket gyógyított és halottakat támasztott fel, többek között a szüleit is, hogy iszlám hitre térjenek. Éjszakai utazást tett Jeruzsálembe, majd mind a hét eget meglátogatta, stb., bár ő maga nem akart csodatévőnek látszani.

570-ben született Mekkában, a hagyomány szerint születése és halála napja is június 8. Anyja, Amina korán meghalt, nagyapja, majd atyái nagybátyja, Abu Tálib nevelte. Amikor felnőtt, elkísérte nagybátyját szíriai kereskedelmi útjaira. Pásztor lett, később egy kereskedő vagyonos özvegyének, Khadidzának tehéhajcsárja, majd bizalmasa. Végül huszon-

öt évesen feleségül vette, az asszony ekkor negyvenéves volt. Két fiuk és négy lányuk született; a fiúk hamar meghaltak. Gazdag kereskedő lett, sok üzleti utat tett, de tépelődő, meditáló, befelé forduló ember is. Hogy miért, erre többféle válasz lehetséges, és valószínűleg mindegyikben van több-kevesebb igazság. Hathattak rá az apokaliptikus keresztény prédikációk. Nehéz gyermek- és ifjúkora is minden bizonnyal nyomot hagyott benne. Ugyanakkor Isten jóságaként élhette át, hogy a nehézségek után gazdag ember lett belőle. Kezdetől fogva a jóságos és büntető, pusztító és éltető Istent hirdette.

Az első kinyilatkoztatások jellegéről sokat elárul 53,1–18(–25). Elhívását 610-ben kapta, és nyilvánosan 613-ban kezdte hirdetni. Ő maga is sokáig tépelődött, hogy továbbadja-e, de felesége és (saját) unokatestvére, Varaka biztatására mégis előállt vele. Álmában megjelent neki Gábrriel (Dzsibril) arkangyal, teleírt selyemkendőt mutatott neki, és felszólította, hogy olvassa el (96,1–15). Mohamed először azzal próbálta elhárítani, hogy nem képes rá, mert írástudatlan. Ez azonban valószínűleg utólagos belemagyarázás, mert a kereskedőknek legalább egy bizonyos szinten kellett írni-olvasni. Még további kinyilatkoztatásokat kap, és küldetéstudata megszilárdul (74,1–7). Valószínű, ahogyan más látnokoknál is, hogy a látomások először önkéntelenek, majd később többé-kevésbé tudatosulnak. Objektív megítélése ennyi idő távlatából nem lehetséges, de (mint mindig) nem szabad elhamarkodottan ítélni, címkézni. Voltaire csalónak tartotta, bizonyos keresztény körökben pedig megszállottnak, médiumnak tekintik, minden pozitívum nélkül.

Eleinte elutasítás a része, majd rokonai, barátai csatlakoznak hozzá: Abu Bakr, Othmán, Omár kereskedők, ők lesznek a későbbi kalifák. 619-ben meghal Khadidzsa, Mohamed pedig elmegy Taifba, de visszatér, nyolcvan követője pedig Etiópiába megy. Mohamed elhatározza, hogy Jathribba megy (későbbi neve *Medinat-an-Nabi* – a próféta városa, Medina). Itt sok zsidó is élt, akiktől támogatást remélt. A *hidzsra* – 622. július 6. – nem annyira menekülés, inkább önkéntes száműzetés. Jelentős változás áll be (10,17); Medina ura lesz, rajtaütéseket, rablóhadjáratokat vezet, harcol a mekkaiakkal, majd 630-ban vér nélkül elfoglalja a várost. Megtisztítja a Kábát a bálványképektől, néhány ellenségét kivégezteti, de a legtöbbnek megkegyelmez. A Kába központi kultuszi szerepe megmarad, beépíti az új vallásba, ezzel fenntartja a folyamatosságot. Az arab tör-

zsek sorra csatlakoznak hozzá. Egyesek szerint három dologban nagyra-vágyó: ételek, illatszerek és nők; egyébként szerény. Amíg Khadidzsa élt, addig nem volt másik felesége, utána „harminc férfi ereje” (33,50 k.) lakott benne. Kedvenc felesége Aisa, akit hétévesen jegyzett el, és kilencévesen vett feleségül. 632-ben utoljára még meglátogatja a Kábát, majd 632. június 8-án meghal.

4. MOHAMED TANÍTÁSA

A tanítás alapja: Allah az egyetlen Isten, igazságos, de kiszámíthatatlan. A jóknak a paradicsomot, a gonoszoknak a poklot ígéri. Mekkában már tisztelték al-Illáh istent és három lányát: Allát, al-Uzzát, Manát, de sok más istenséget és démonokat is. Mohamed is hitt az angyalokban és a szellemekben, de szakított az istenlányok kultuszával (53,19 kk.).

Jó angyalok: Gábrriel, Mikail, Azráil, Iszráfil, de vannak gonosz angyalok is, démonok, dzsinnek, akik rosszra csábítanak.

Az emberek a bűn miatt eltávolodtak Allahtól, ezért ő prófétákat küldött: Ábrahámot (Ibrahim), Mózeszt (Muszá) és Jézust (Iszá).

Jelentős hatással voltak rá a zsidók, és kisebbel a keresztények. A kereszténységgel kapcsolatos megnyilatkozásaiból látható, hogy ismeretei hiányosak, és azokat az Arab-félszigeten élő, nesztoriánus, monofüzita/monofizita és a kereszténység fő áramától elszakadt, többé-kevésbé eretnek közösségektől vette. Istennek nem lehet fia, Jézus nem halhatott meg a kereszten. Fiatalon nem ismerte eléggé a keresztényeket, de láthatóan az Ószövetséget sem, később pedig már nem tudott és nem is akart változtatni. A Koránban a Bibliához képest számos félreértés, belemagyarázás, átköltés található, és az egész mű a Biblia nélkül nem is érthető. A zsidókat a híveivé akarta tenni azzal, hogy az eredeti kinyilatkoztatást közli velük, és azzal, hogy követői eredetileg Jeruzsálem felé fordulva imádkoztak. A zsidók azonban később vitáztak vele, kigúnyolták, és elfordultak tőle.

A kereszténység, úgy tűnik, túl bonyolult volt a számára. 5,82 kk. szerint barátságos a keresztényekhez, nyilván személyes tapasztalatok alapján. De 9,30 kk. szerint hitetlenek, mert szerintük Isten fiút nemzett. Jézus szüzi születését, csodáit (3,42–52) viszont elfogadja.

Tanai metafizikai értelemben aligha „versenyezhetnek” a többi négy

nagy világvalláséival, hiszen igencsak emberre szabottak. Az iszlám hívei hirdetik is – és ezzel kívánják vonzóvá tenni vallásukat –, hogy Allah semmi olyat nem követel az embertől, amit az ember ne tudna megtenni. Tanai annyiban viszont magasztosak, hogy végső soron minden Isten irgalmától függ.

Mohamed kezdettől fogva vallási reformátorként viselkedik, aki mint „intő és figyelmeztető” nem valami újra, hanem az elfelejtett, eltorzított régire hívja fel a figyelmet: reformálni, vagyis a szó eredeti értelmében újraalkotni akarja azt, ami szerinte deformálódott. Ábrahám ősi vallását, az eredeti, romlatlan és hamisítatlan monoteizmust akarja helyreállítani, és elorzott jogainak akar ismét érvényt szerezni. Ezért Ábrahámot tekinti az iszlám megalapítójának; szerinte ő volt az első muszlim, aki tisztán és romlatlanul vallotta az egy Istenbe vetett hitet. „A mi atyánk Ábrahám!” – ismételték a Jézussal vitakozó zsidók (Jn 8,39), és Mohamed is ugyanezt az érvet állítja kortársai elé: „Ábrahám nem volt sem zsidó, sem keresztény, hanem az igaz Istenben hívő muszlim volt, és nem tartozott a pogányok közé”. (3,67) Mohamed az Ábrahámra, az Ábrahám vallására (*millatu Ibráhím*) való hivatkozással egyszerre utasítja el a zsidóságot, a kereszténységet és a korabeli pogányságot.

5. A KORÁN

A Korán (= felolvasás, recitálás) 114 fejezetből, *szúrából* áll (szírül: felolvasás, olvasmány). A hagyomány szerint gyakorlatilag egy ember műve. A hagyomány úgy tanítja, hogy Abu Bakr parancsára Zaid Ibn Thábit írta le, és Oszmán kalifa (644–656) alatt készült el a végleges szöveg. A 2. szúra a leghosszabb, összesen 286 versből (verssorból) áll, a legrövidebbek 3-4-ből. A rövidebbek a régebbiek, időrendben hátulról kezdve kellene olvasni. Ritmikus, rímes próza, tartalmában változatos, csapongó. Túlvilági alkotás, amelyet Mohamed sem ismer teljesen (85,21). Homályossága, ellentmondásossága miatt szükséges az exegézis, a *tafszír* olyan kérdésekkel kapcsolatban, amelyekkel a próféta nem foglalkozott. Ha a Koránból nem kapható válasz, a próféta életét, nyilatkozatait tekintették iránymutatónak. Ezek gyűjteményei a *hadiszok*, együtt alkotják a *szunnát*, a hagyományt, amely a Korán mellett a tanítás fő forrása. Akik nem tart-

ják mérvadóknak, azok pártok, szekták (*sia*). A hittudósok konszenzusa az igazság bizonyítéka, Allah akaratának megnyilvánulása.

A Korán 2,6-ból megtudjuk, hogy vannak, akiknek Allah lepecsételi a szívét, szemüket kendő takarja, nem találják az igaz utat, és majd elkárhoznak. A 6,125 szerint Allah helyes úton vezeti azt, akit akar, annak szívét megnyitja az iszlám előtt, de tévútra vezeti azt, akit el akar veszteni, s szívét bezárja az iszlám előtt. Az emberi cselekedeteket ugyanis Allah teremti. Innen az iszlám tanításából ismert eleve elrendelés, a végzet (*kiszmet*) tana.

A Korán 17,22–28-ban többé-kevésbé megismétli a Tízparancsolatot. Visszautasítja a Bibliából azt, ami nem felel meg (pre)konceptiójának: 3,60. Azt azonban elfogadja, hogy Jézus Mária fia: 3,46; 4,172 k.; 5,78 k.; 19,35. Messiás: 3,46; 4,172. Allah küldötte: 3,50; 4,158.172; 5,76. Próféta: 19,30. Allah szolgája: 4,173; 19,31. Áldott, nagy: 3,46; 19,31. A „minden méltóság” címmel Jézus istenségét tagadja: 3,56. Jézus Izraelnek hírvivő egy utána jövő küldöttről: 61,6.

A Koránban – ahogyan szent iratokban és nagy emberek műveiben általában – sok mindent és ugyanannak az ellenkezőjét is meg lehet találni, illetve ki lehet olvasni belőle. Például azt a mérsékelt muszlimok által gyakran idézett mondatot is, hogy „nincs kényszer a vallásban” (2,257). A „Könyv népeit”, azaz a keresztényeket és a zsidókat – ellentétben a pogányokkal – Mohamed és követői tisztelték, *dzsizja* és *harádzs* (fejadó és földadó) megfizetése fejében meghagyták őket hitükben. S bár a Korán lépten-nyomon bírálja is őket, például a 9,31-ben, mondván: „Írástudóikat és szerzeteseiket és Mária fiát, a Messiást Allah mellé uraiknak tették meg, holott nem kaptak más parancsot, csak azt, hogy egy Istent szolgáljanak”, az iszlám társadalom helyenként és időnként mintaszerű vallási toleranciát tanúsított irántuk. Zsidónak lenni például a „sötét” középkorban jobb volt a muszlimok, mint a keresztények között.

6. MOHAMED UTÓDAI

Mohamed nem nevezett ki utódot. Halála után harcok törtek ki, amelyekben barátja és apósa, Abu Bakr győzött (632–634). Utóda Omar lett (634–644). 636-tól Perzsiát, 638-ban Szíriát, 642-ben Egyiptomot hódítja meg. Oszmán, Mohamed veje (644–656) a mekkaiaknak kedvez, ezért

656-ban meggyilkolják, és a medinaiak Mohamed másik vejét, Alit teszik kalifává. Alit is meggyilkolják 661-ben, és Muávija szír helytartó lesz a kalifa, aki megalapítja az Omajjádok dinasztiáját, Damaszkusz székhellyel. Ali és családja meggyilkolása a *síá*, a *sííta* ág keletkezésének oka. Az Omajjádok alatt kerül arab uralom alá egész Észak-Afrika és Nyugat-Európa egy része. Hispániába 711-ben jutottak el, de Martell Károly 732-ben, a poitiers-i csatában megállította az arab hódítást. Így visszaszorultak az Ibériai-félszigetre. 750-tól az Abbászidák dinasztiája uralkodik, 763-tól Bagdad a székhely 1258-ig, amikor is a tatárok lerombolják. Keleten Kínáig terjed a hódítás. A zsidók és a keresztények térítése korlátozott, mivel ők fejadót fizettek. 1206-ban megalakították a delhi szultanátust, amely állandó harcban állt a hindukkal, majd 1526-ban a nagymogul császárságot, amely India teljes angol meghódításáig állt fenn. A 15. századra az iszlám Hátsó-Indiában, Indonéziában és Kelet-Afrikában is elterjedt.

Az iszlám egyszerre vallás és életforma, de önmagában vallásként is életképes, amint ezt Európában és Észak-Amerikában láthatjuk. Persze itt is egyre erőteljesebb törekvéseket tapasztalhatunk az iszlám jogrend bevezetésére. Mohamed az új vallással együtt jogrendet is adott. A kereszténységgel nem így volt, hiszen mire engedélyezett, majd többségi, illetve államvallás lett, már réges-régen megvolt a római jog, amelyet „csak” hozzá kellett igazítani az új helyzethez.

Az első ismert keresztény teológus, aki az iszlámmal foglalkozott, Damaszkuszi (Szent) János (650k–750k) volt. Ismert családból származott, édesapja a mai fogalmak szerint pénzügyminiszter volt 660–680 között. A következő kalifa keresztényüldöző politikája miatt János kolostorba vonult. Írt egy könyvet *Az eretnekségről* címmel, melynek utolsó fejezete az „izmaeliták” vallásáról szól. Érdekes, hogy János az iszlámot keresztény sektának és az arianizmushoz közel állónak tartja. Első ízben hangzának el polémiák is: Mohamedet hamis prófétának mondja, az iszlám pedig az antikrisztus előfutára, stb. Ez a nézet sokáig meghatározta a keresztény gondolkodást az iszlámról.

A következő munka, amit megemlíthetünk, a Theodorosz Abu Qurrának tulajdonított *Disputa egy keresztény és egy szaracén között* című írás. Abu Qurra a szír egyház püspöke lett 799-ben. A disputára valószínűleg 829-ben került sor. Az erről készült irat elvont filozofikus mű: Jézus istenségéről, Keresztelő János szerepéről és a szabad akaratról szól.

A 9. század változást hozott a vallási dialógus terén is. Az iszlám fejlődött, kialakult az iszlám filozófia, teológia: a dogmatikus skolasztika, a *kalám*. Ugyanebben az időben (830-ban) Al-Mamun (813–833) bagdadi kalifa megalapította a *Bait al-híkma* intézményét (bölcesség háza), azaz a céllal, hogy a görög tudományos, filozófiai műveket arabra fordítsák. Al-Mamunt személyesen foglalkoztatták vallási és intellektuális kérdések, így a bölcesség házában sok vitának, vallási dialógusnak adott otthont.

6.1 Más vélemények az iszlám keletkezéséről

Nagyszabású Korán-kritikai mű muszlim tudós tollából még nem született. A Biblia emberi irodalmi alkotásként való vizsgálata, a bibliakritika – e vizsgálódás minden előnyével és súlyos hátrányaival együtt – több száz éves múltra tekinthet vissza. A Koránnal kapcsolatban hasonló tevékenység tehát ennyivel késésben van, és belülről aligha lehet döntő változásra számítani. Egy Christoph Luxenberg álnéven író német filológus, a sémi nyelvek tudósa először 2000-ben Berlinben jelentette meg *A Korán szír-arámi olvasata* című könyvét. Ebben összehasonlító filológiai elemzést végez, amelynek eredményeképpen megállapítja, hogy a Korán arab-szír-arám nyelvi környezetben keletkezett. Számos szakasza (összesen körülbelül egyharmada) tartalmaz olyan szír szavakat és mondatokat, amelyeket arab betűkkel írtak le. A Korán arabjának nyelvtani szerkezete általában a szír nyelvtan jellegzetességeiről árulkodik. Eredetileg arab szavakat is tévesen értelmeztek, amikor mintegy kétszáz évvel később rögzítették a mássalhangzókat. Így a Korán szövegeinek egészen új olvasatai és kijelentései adódnak. Például másképp kell értelmezni azokat a jól ismert verseket, hogy a paradicsomba jutó hívőknek szüzek állnak majd rendelkezésükre. Ezzel szemben a szír háttér azt teszi kézenfekvővé, hogy szüzek helyett (is) szőlőre gondoljunk (vö. 55,56 kk., 78,31 kk.). Mindez a szöveg keresztény hátterére utal. Luxenberg szerint a kereszténnyé lett arab törzsek hoztak létre – az akkori szokásnak megfelelően szír nyelven – „lekcionáriumokat”, vagyis istentiszteleti olvasmányos könyveket, amelyeket később – jól-rosszul – arab nyelvre fordítottak le. Korábbi kutatók hasonló gondolatai nem keltettek különösebb figyelmet.

Luxenberg álláspontját osztja és továbbgondolja Karl-Heinz Ohlig nyugalmazott saarbrückeni katolikus professzor. A Korán szigorú egyistenhi-

tével kapcsolatban megjegyzi, hogy az sok hasonlóságot mutat a korai szír egyház teológiájával és Jézussal kapcsolatos tanításával. A Korán azon a szír-arab kereszténységen alapul, amelyet sok közel-keleti törzs vallott a 7. században. E törzsek még a niceai zsinat dogmái előtt fogadták el a kereszténységet, ezért „Isten szolgájának”, „Küldöttnek” vagy „Prófétának” tartották Jézust. Ohlig szerint a Koránt igen erősen meghatározza az a szír (ariánus) teológia, amely a niceai zsinat előtt elterjedt volt, amelyben a Logosz és a Szentlélek isteni „erők”, Jézus pedig különleges kegyelem által Isten Szolgája és Küldötte. Kelet-Szíriában csak 410-ben ismerete el a niceai tanítást egy helyi zsinat, és még évtizedekig tartott, mire a nép is elfogadta. Az arab törzsek valószínűleg már igen korán felvették a kereszténységet, és később is megtartották kezdeti, Nicea előtti hitüket.

Ohlig azt a muszlim hagyományt is megkérdőjelezi, hogy a Korán valóban Oszmán idejében, Mohamed halála után mintegy két évtizeddel keletkezett volna. Hiszen a mai írásos változat legrégebbi szövegei a 8. századból valók, és úgy tűnik, hogy akkor még nem beszélhetünk teljes Koránról. A Korán keletkezésével kapcsolatos hagyomány pedig csak a 9. században alakult ki, amikor az arab hódítások révén az iszlám már óriási birodalomnak volt a vallása. Ohlig felhívja a figyelmet, hogy bármilyen különös is, az iszlám első két évszázadából nem maradt fenn muszlim irodalom. Viszont rengeteg írás van görög, szír és egyiptomi keresztény szerzőktől, akik arab uralom alatt éltek. A teológiai értekezések mellett leveleknek, krónikáknak, szentek életrajzainak és apokalipsziseknek a sokaságával is rendelkezünk. Az arab uralomra is csak nagy ritkán utalnak, és csak a 7. század végétől érzik terhesnek. A már említett Damaszkuszi (Szent) János szerint is az arab urak – eretnek – keresztények.

Az első fennmaradt arab pénzermék 641-ből valók. Ezeken – Palesztinában, Egyiptomban, Mezopotámiában – keresztény szimbólumok láthatók. A legrégebbi érme MHMT (arám) felirattal 661-ben készült, Mezopotámia keleti részén. Palesztinában már kétnyelvű érmék jelennek meg, a középen lévő MHMT felirat az érme szélén *muhammadként*, arab írásjegyekkel szerepel. Az arab szó utóbb kiszorítja az arámot, de a keresztény szimbólumok, főleg a kereszt, megmaradnak. A muhammad jelentése: dicséretes, dicsért, dicső. Már Polükarposz /Polycarpus (†155 k.) vértanúaktájában „Jézus Krisztus, a dicső szolga”, ami arabul *muhammad abd'allah*. A jeruzsálemi Sziklatemplom 691-ből való fel-

irata szerint „Dicsértessék (*muhammad[un]*) Isten szolgája és Küldötte... Hiszen Jézus, a Messiás, Mária Fia Isten Küldötte és az ő Igéje.” Jézus istenségét elutasítja. Ettől kezdve a pénzérméken a kereszt jelképét Krisztus alakjával helyettesítik. A muhammad cím később különvált Jézustól, és a 8. század első felében egy arab próféta alakjában historizálódott, az abd'allah pedig a próféta apjában. Damaszkuszi (Szent) János már Mamed álprófétáról beszél. Történetét pedig a 9. században helyezték az Arab-félszigetre.

Luxenberg, Ohlig és az általuk hivatkozottak nézetei hívő muszlimok számára nyilvánvalóan elfogadhatatlanok, a vallásuk elleni (eleve igaztalan) támadásnak érzik. A rendelkezésünkre álló adatok hiányosságai óvatosságra intenek, nehéz tehát véleményt alkotni. Ha viszont egyre több jel fog arra mutatni, hogy az iszlám vallás korai története egészen másmiilyen volt, akkor ennek horderejét aligha lehet felbecsülni, következményei beláthatatlanok az iszlám világon kívül. Magát az iszlám világot azonban nagy valószínűséggel akkor is csak alig-alig érintenék.

7. AZ ISZLÁM TANÍTÁSA ÉS KÖTELESSÉGEI

7.1 Tanítás és kötelességek

Islám teológiáról a kereszténységben megszokott értelemben aligha beszélhetünk, iszlám hitvallásról azonban igen. Ennek a hitvallásnak a lényege a *tavhíd*: egység, amely Isten abszolút egységének, a szigorú monoteizmusnak megvallása. Isten nevei: *al-Ali* – Mindenható; *al-Samad* – Abszolútum; *al-Adl* – Igazságos; *al-Haqq* – Igaz. Allahnak összesen kilencvenkilenc neve van.

Az iszlámban a Korán az utolsó Kijelentés, mely emlékeztet és irányít, a Koránból tanulják meg, hogy mit mondhatnak Istenről. Isten ismerete vezet az embernek és kötelességeinek ismeretéhez.

Az iszlám négy alapvető tanítása:

1. Isten egysége
2. Isten és az ember szövetsége
3. Isten a Kijelentés és a Próféta küldője
4. Istennel való élet és parancsolatainak tisztelete

A tanítás tehát: Egy az Isten, Allah, és Mohamed az ő küldötte. Hin-

ni kell az egy Istenben, angyalaiban, küldötteiben, könyvében/könyveiben és a végítéletben.

Allah örök, összehasonlíthatatlan, láthatatlan, alaktalan, mindennek oka, szuverén: 3,129. Különösen fontos a trónvers: 2,255. Allah a világ teremtője, a semmiből teremtette hat nap alatt: 65,12. Az 1–2. napon a földet, a 3–4. napon mindent, ami rajta van, az 5–6. napon az eget. Hét ég van, felettük még hét fényréteg, a föld alatt pedig hat pokol.

Ádám agyagból és vízből lett teremtve. Vallják a lelkek preegzisztenciáját. Allah trónusában már megvan minden ember lelke, ezek a születéskor összekapcsolódnak a testtel. A lélek a halálban különválik, majd a feltámadásban újra egyesül.

Az angyalok szellemi lények, nem esznek, és nem isznak. A három fő angyal: Dzsibril (Gábrriel), Míkail (Mihály) és Iszráfil (Ráfael), ők fújják majd meg a végítélet harsonáit. A sátán (Saitán, Iblisz) kiűzetett a paradicsomból, mert nem borult le Ádám előtt; a végítéletkor el fog pusztulni. A dzsinnek (szellemek) a sivatag forró szeléből keletkeztek még Ádám teremtése előtt, halandók, és testi szükségleteik is vannak, de csodás erővel is bírnak.

A teremtés célja az ember: 2,21 k. Ádám megbánta a bűnbeesést, és bocsánatot nyert (2,35 kk.). Ádám az első próféta, a próféták száma összesen 124 ezer, közülük 313 kiemelkedő személy, küldött (*raszul*). Noé (Núh) valójában a második Ádám. A legnagyobb próféták, akiktől könyvek is ránk maradtak: Mózes, Dávid, Jézus. Az utolsó és legnagyobb Mohamed, aki minden emberhez jött. Minden könyv érvénytelen, amely nincsen összhangban a Koránnal.

A hitelvek gyakorlása az *al-saháda* megvallásával kezdődik, amely ki-mondott szóban is megerősíti az eredeti szövetséget. Az *al-saria*, a hit-hűség ösvénye pedig kifejezi mindazokat az elvárásokat, melyek az eredeti szövetséghez való hűséghez kellenek.

A Korán maga a Kijelentés, Isten szava, de a Kijelentés felfogásához kell az ember, a maga értelmével, hitével.

Az iszlám tanítás és életforma öt alappilléren nyugszik (a tan elfogadása és további négy kötelesség):

1. A már említett hitvallás (*saháda*): hinni kell az egyetlen Istenben és az ő prófétájában (3,2; 3,18; 4,136; 33,40). Az iszlám közösség az *umma*, vezetője a kalifa, a sejk, a kádi (bíró) és a mufti (jogtudós). A hívőknek ti-

los Allah képmását elkészíteni. Az uzsorakölcsön és általában a kamatszédés is tilos.

2. Imádság (*szalát*) naponta ötször, Mekka felé fordulva (*qibla* – az ima iránya), pénteken délben közös ima a mecsetben, az imám vezetésével. Az imádságnak szabott formája van: napi ötszöri ima, meghajlással, Korán-idézetekkel. Előtte mosakodás kötelező, a sivatagban a homok is megfelel. Az imaidők: hajnal, dél, naplemente előtt másfél óra, közvetlenül naplemente után, majd két órával később. Pénteken a déli ima helyett tartják a közös nagyimát, a mi fogalmaink szerinti istentiszteletet. A péntek azonban nem olyan munkaszüneti nap, mint a zsidó-keresztény kultúrában a szombat vagy a vasárnap: a nagyima előtt és után mindenki végezheti a szokásos tevékenységét. A bemosakodás és bizonyos rítusok után a hívő elrecitálja a Korán élén álló (*al-Fátíha*) szúrát:

„A könyörülő Irgalmas Isten nevében.
Dicsőség Istennek, a mindenség Urának,
a könyörülő Irgalmazónak,
az utolsó ítélet napja bírójának!
Csak téged imádunk, segítségért hozzád fohászkodunk:
vezess minket a helyes útra,
azoknak útjára, akikre kegyelmed árasztod,
nem azokéra, akiket haragod átka sújt,
sem azokéra, akik tévelyegnek. Ámen.”

3. A böjt (*szauum*): Ramadán hónapjában, amely a holdnaptár szerinti 9. hónap, így ideje nem állandó. Ezalatt napkeltétől napnyugtáig tilos az evés-ivás, a dohányzás és a nemi élet. Nyáron, különösen is sivatagi körülmények között ez igen nagy önfegyelmet igényel. A hónap végén ünneplik a Korán leszállását az égből.

4. A szegényadó, az alamizna (*zakát*): ma már ezt a jövedelem százalékában határozzák meg, és a bevételt jótékony célokra fordítják.

5. A mekkai zarándoklat (*hádzs*): minden muszlimnak életében legalább egyszer el kell zarándokolnia a szent helyre. Maga a zarándoklat rendkívül összetett, és sok jelképes cselekményből áll, amilyen például a Kába-szentély futólépésben való többszöri körüljárása (*taváf*), a hétszeres futás (*asz-szaccj*) Szafá és Marva között, az Arafát síkján való meg-

állítás (*vuqúf*). A zarándoklat összetettsége és bonyolultsága miatt a legtöbb zarándok vezetőre szorul, az ő segítségével járja be a zarándoklat állomásait (Mekka, Miná, Muzdalifa, Arafát) és végzi el az előírt kultikus cselekményeket. Mohamed az egész zarándoklatot, annak kultikus helyszíneit és előírásait rendre az Ábrahám-tradíció személyeivel (Ábrahám, Iszmáel, Hágár) és a velük történt eseményekkel hozza kapcsolatba, és ezáltal az ősi sémi, izraeli monoteista prófétizmus üdvtörténeti jegyeivel látja el őket. A zarándokok a jelképes cselekmények által mintegy résztvevői lesznek az egykori üdvtörténeti eseményeknek.

Tilos a disznóhús fogyasztása (2,172 k.), ugyanígy a boré és értelemszerűen más szeszes italé, továbbá a kábítószeré is (5,90 k.). Általános a körülmetélkedés hét-tíz éves korban. Egy muszlim férfinak legfeljebb négy felesége lehet, ezeket azonban el kell tudni tartania, ezért ritka a többnejűség. A nők helyzete rendkívül különböző, a teljes elnyomástól a politikai vezető szerepig, tisztségig. A nők helyzetét tekintve mindmáig az egykori arab törzsi kultúra hatása érezhető, ahol is a nőt többé-kevésbé vagyontárgynak tekintették. Az alapvetően negatív képet a legnagyobb erőfeszítéssel és a kétségtelenül előforduló ellenpéldákkal sem sikerül(t) eloszlatni. Ennek látványos példája a csador (= félkör alakú, karkivágás nélküli, földig érő „köpeny”, amely alatt mindennapi öltözetet viselnek, ezt pedig kézzel összefogva vagy övvel megkötve rögzítik), a burka (= egész testet elfedő külső viselet) és a nikáb (= arcot eltakaró kendő, amelyen csak a szemnek hagynak rést) bizonyos országokban és körökben való viselése, amelyet pedig a Korán nem ír elő. Mivel a gyermekeknek az apa vallását kell követniük, nem muszlim nem vehet feleségül muszlimot.

A sokszor emlegetett *dzsihád* eredeti jelentése: törekvés, odaadás az iszlám hit terjesztésére, és csak szükség esetén, tágabb értelemben fegyveres harc. Tegyük hozzá: szélsőséges csoportoknál eleve az utóbbi értelemmel bír.

Ünnepek:

- Újév napja, január 1.
- A Próféta születésnapja
- Mohamed jeruzsálemi és égi utazásának emlékűnnepe
- Ramadán, a böjtölés hónapja, végén a Korán égből alászállásának ünnepevel

7.2 Eszkatológia

Az utolsó ítéletkor Munkar és Nakir angyal kikérdezi a halottat. Haláluk idején a jók benézhetnek a paradicsomba, a rosszak a pokolba. A végítélet közeledtével romlanak a viszonyok, az emberek nem engedelmessé válnak a tanításnak. Egy *mahdi* (messiás, Isten küldötte) helyreállítja a kalifák aranykorát. De újra jön a pusztulás, a fenevad, az Antikrisztus. Jézus visszatér, legyőzi Gógot és Magógot, megházasodik, gyermekei lesznek, iszlám hitre tér, elpusztítja a disznókat, és megszünteti a nem muszlimok fejadóját. Ekkor minden élő ember is iszlám hitre tér. A végső ítéletkor a testek és a lelkek összekapcsolódnak, a hely pedig Jeruzsálem átalakult földje. Minden ember megkapja a maga könyvét (17,13 k.), cselekedetei mérlegre kerülnek (7,8). Az üdvözültek átmennek a pokol feletti nagy hídon (perzsa hatás, a Csinvat híddal), a hitetlenek és a képmutatók örökké a pokolba kerülnek (2,75 kk., 2,153 kk.), más bűnösök idővel kiszabadulnak. A paradicsom leírása nagyon is földi: 55,72; 78,33 kk.

Az eredendő bűn (*peccatum originale*) tana ismeretlen az iszlám hívei előtt. Ádám bűne és engedetlensége nem öröklődött utódaira, mivel „Ádám magáévá tette a megbánás szavait, melyeket Urától kapott, mire Ő kiengesztelődött iránta” (2,37).

Ebben az összefüggésben szokták idézni a Mohamednek tulajdonított mondást: „Minden újszülött természetes hajlammal jön a világra. A szülei azok, akik zsidóvá, keresztényé vagy mágussá teszik.”

Mivel a Koránban nincs mindenre egyértelmű válasz, sokat vitatkoztak a hadiszokon, így jöttek létre a nagy jogi iskolák. A szunnita iszlámokban, a 8-9. században négy fő jogi iskola alakult ki:

- *hanafita*: Abú Hanifa (699–767);
- *malikita*: Málík Ibn-Anasz (712–795) imám, jobban támaszkodott a hagyományra;
- *safita*: Idrisz as-Safí (767–820), hangsúly a közmegegyezésen;
- *hanbalita*: Ahmed Ibn Hanbal (780–855), az eredeti hagyományokhoz ragaszkodnak.

Újabb a négy szunnita jogi irányzat mellett ötödikként szokták említeni a Dzsafar Asz-Szádiq (700–765) nevéhez fűződő síita vallásjogi felfogást.

Itt is megjegyezzük, hogy nincs a kereszténység fogalmainak megfelelő iszlám teológia vagy dogmatika, hanem jogi iskolák vannak.

7.3 Az út (al-saria)

Jelentése

A szó gyökere: *sa-ra-a* a forráshoz vezető ösvényt jelenti. Amíg a *saháda* a muszlim lét gyökere, az egyéni hithűség kifejezése, addig a *saria* azt mutatja meg, hogyan legyen és maradjon muszlim a hívő. Ebben az értelemben a *saria* nemcsak az iszlám egyetemes alapelve, tétele, hanem az egész kerete és gondolatvilága az emberi történelemben való megvalósulásnak. A *saria* az alapvető hittételek korpusza, vagyis megvalósulása, a hithű muzulmán kapcsolódási pontja, összekötő kapocs az isteni akarral. Az iszlám kapcsolódási pontok világában ez a legalapvetőbb tétel. Posztmodernnek nevezett korunk közepette is azt kívánják bizonyítani, hogy egyedül az isteni értékek egyetemesek, ezek a hittételek örök érvényűek, nincsenek időhöz és helyhez kötve.

Magyarázata

Bárhol éljenek is a muszlimok a világban, amikor megpróbálják megélni hitüket, a *sariát*, vagyis a forráshoz vezető ösvényt követik. Ez a muszlim lét alapja. Amint a muszlimok naponta ötször imádkoznak, elmondják a *sahádat*, azalatt is a *sariát* alkalmazzák. Mert a *saria* alapja a morális tudat és gyakorlat, a személyes hithű meggyőződés. Ez az út vagy ösvény érthetőbbé válik az útmutatás figyelembevételével, mely az emberi lét minden mozzanatát érinti. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a számtalan szabály alkalmazásában bőven adódnak eltérések.

Az iszlám tanítás átfogó jellege miatt kevés útmutatást találunk az egyéni hitélet különböző formáira, viselkedési szabályaira. Nehéz lenne határvonalat húzni az egyéni és a közösségi hitélet, a hit és az értelem, a vallási és a politikai szabályok közé. Az iszlámban tehát a *saria* az élet egészét öleli fel.

Ezt az utat emberek alakították ki, olyan nagy muszlim tudósok, mint a fentebb említett Abu Hanifa vagy as-Safii, akik bizonyos normákat fektettek le a szövegek értelmezéséhez és alkalmazásához. Ezek segítségével állapították és állapítják azokat szabályokat, amelyek megmutatják a morális, hithű muszlim lét lényegét, a Korán és a szunna alapján. A *saria* az emberi intellektus szüleménye. A vitathatatlan forrás maga a könyv és a prófétai hagyomány.

Az *al-urf*a hagyomány vagy szokás, melynek nagy ereje van az iszlámban, de a korok, szokások változnak, így nem is annyira a szó szerinti értelmezés, mint inkább az eredeti szándék, a szempontok a fontosak.

Maszlaha, idzstihád és fatva

Még a hagyományos *ulama* (tudós, jogász, tanító) felfogás szerint is van mód arra, hogy az egyetemes vallási hittételek és a társadalmi megvalósulás kapcsolatában új szempontokat vegyenek figyelembe. Vagyis új szemmel kell a szent iratokat újraolvasni. Ennél az újraolvasásnál nem feledhetik, hogy a saria anyaga emberi építmény, néhány aspektusa felett eljárt az idő, de a Korán és a szunna tanítása örök érvényű. A próféta-i hagyomány azt mondja, hogy „Isten százévenként küld valakit, aki a vallást megújítja”. Ez az új szemlélet nem a forrásokat, hanem az ember látásmódját változtatja meg.

Al-Maszlaha (a közjó)

Ezt a kifejezést először a Maliki-iskolához tartozó *ulama* használta egy vita során a Zahiri-iskola ellen. Újabban a fatvák igazolására használják. A saria egyik alapeleme a közjó munkálása, szolgálata. Az egyik legtekintélyesebb vélemény szerint a maszlaha jelentése a jótékonykodás és a rossz (bántás) elkerülése.

Az emberi jószág keresése ebben és a következő életben alapvető iszlám parancsolat. Az ember a jót is a Teremtőtől kapja, akinek az a célja, hogy a teremtményét a jó felé vezesse.

Al-Idzstihád (önálló jogi vélemény az ítékezésben)

Az iszlám tudományban és jogtudományban fontos szerepe van az *idzstihádnak*. Azokban a helyzetekben, ahol nincs egyértelmű utalás a Koránban és a Szunnában, a jogtudósok dolga, hogy értelmezzék a forrásokat és a szokásokat, és egyéni magyarázatokat, ítéleteket hozzanak létre. Az *idzstihád* a hozott ítéletek igazolását, megokolását szolgálja. A Korán nagy része olyan versekből áll, melyeket analizálni, magyarázni kell. Vagyis a törvény racionális, alapos feldolgozását jelenti.

A Hanafi-iskola véleménye alapján az egyik bírát a másik felülbíráhatja. A szent szövegeknek van teljesen egyértelmű részük, és vannak olyan passzusok, melyek magyarázatra, értelmezésre szorulnak. Ezt a magyarázó idzstihádot nevezik *bajaninak*. Azonban a különböző ulamák eltérő véleménye miatt nagy a megosztottság a szövegértelmezésben.

A *mudzstahid* autentikus, képzett tudós, aki a döntéseket hozza. A mudzstahiddá válásnak számos feltétele van: az arab nyelv ismerete; a Korán-tudományban való jártasság; a saria alapos ismerete; az *idzsmá* (közmegegyezés) kérdéseiben való jártasság; az ítéletek hátterének, az analogikus érvelésnek az ismerete; a körülötte élő emberek történelmének, szociális és politikai helyzetének alapos ismerete; a saját kompetenciájának, őszinteségének, megbízhatóságának felismerése.

Fatva (többes száma fatava)

Jogi döntést, határozatot jelent. Amennyiben nincs egyértelmű utalás a szövegben az adott helyzetre, akkor a mudzstahid, aki gyakorolja az *idzstihádot*, hozza meg döntését, amelynek figyelembe kell vennie az adott kort, helyzetet, körülményeket. A mufti szerepe is nagyon fontos, aki egyfajta végrehajtó. Ha a saria közvetlenül a törvényből, kijelentésből ered, akkor a mufti a jogi közvetítő szerepét játssza, de ha a hagyományokon alapul, akkor a mufti a prófétát képviseli, helyettesíti.

Kétféle *fatva* létezik:

1. amikor egyértelmű válasz van a szent szövegekben;
2. amikor nincs egyértelmű válasz, akkor a mufti a saria tárgyának és a kérdező helyzetének ismeretében dönt.

Mégis a különböző helyeken ugyanarra a kérdésre más és más fatvát, azaz vallásjogi ítéletet hoznak.

8. A SZÚFIZMUS

A szunna szerint „nincs szerzetesség az iszlámban”. Ennek ellenére létrejött az iszlámon belül is egy olyan mozgalom, amelynek a tagjai nem tanulás, hanem erkölcsi tökéletesedés révén akartak közel kerülni Allahhoz, hogy vele egyesülhessenek, és így átélve az egyesülés boldogsá-

gát egy tőle kapott személyes kinyilatkoztatásból ismerhessék meg a végső igazságot. Ez a mozgalom a szúfizmus, az iszlám misztikus irányzata. Kialakulásához jelentős mértékben hozzájárult a hinduizmus, a kereszténység és a buddhizmus is. A mozgalom egyes tagjai hosszú évekre elhagyták családjukat, és a sivatagba visszavonulva egymagukban keresték az igazságot, vagy úgynevezett derviskolostorokban jöttek össze egymással. Al-Suhrawardí (1154–1191), a híres filozófus és szúfi maga írja le saját tapasztalata alapján, hogy miután hosszú gyakorlás után a hibák között megtalálva a középutat, azaz az erényt, erkölcsileg megfelelő tökéletességi fokot ért el, megjelent neki Allah. Allah az arra érdemes híveknek mindig álmodban jelenik meg, valamilyen földi dolog, például egy kő, egy fadarab vagy más valami formájában. Neki Allah Arisztotelész formájában jelent meg. Megkapván a kinyilatkoztatást, amelynek tartalmáról semmit sem árul el művében, ő is beszélt Allahnak Arisztotelész filozófiájáról és a szúfi bölcsek munkáiról. Allah érdeklődéssel és elismeréssel hallgatta a beszámolót.

A misztika a vallási élmények és vallási ismeretek megszerzésének sajátos, a vallástudósok számára ellenőrizhetetlen útja volt, ezért az iszlámon belül mindig a legalitás határán mozgott. (Magát Al-Suhrawardít is kivégezték.)

Az iszlám misztikusok megkísérelték Mohamedet a Logosszal azonosítani: „Én már próféta voltam, amikor Ádám még víz és agyag között volt.” Tisztelik a szenteket, nem imádkoznak hozzájuk kifejezetten, de a közbenjárásukat kérik, és az ereklyéket is tisztelik. Ez a politeizmusnak tett engedményként is értékelhető.

Dzsáláleddín Rúmi (1207–1273) perzsa költő, az egyik leghíresebb szúfi misztikus „négyesorosai”:

„Kezdetben az én lelkem és a te lelked csak egy volt;
az én megjelenésem és a tiéd, az én eltűnésem és a tiéd;
igaztalan volna mondanom: enyém, tiéd;
megszűnt közöttünk az én és a te.”

„Én nem vagyok Én, te sem vagy Te, de nem is vagy Én.
Én egyszerre vagyok Én és Te, te egyszerre vagy Te és Én.
Hozzád való viszonyomban, óh, Khoten szépe, zavarban vagyok,
vajon te vagy-e Én, vagy én vagyok-e Te.”

Az iszlám misztika a rideg törvényvallást tette és teszi személyesebbé, bensőségesebbé. Lemondással, önsanyargatással, lelkigyakorlatokkal a bölcs az Istenben való elmerülésre törekszik. Hiába tekintették eretnek-ségnek és üldözték, mégis megszilárdult, elsősorban a dervisrendekben: meditáció, imádságok, táncok, extázis („üvöltő dervisek”) alkalmazásával. Van egyfajta harmadrend is: világian élnek, de részt vesznek a gyakorlatokban.

9. AZ ISZLÁM ELTERJEDÉSE

9.1 Az iszlám irányzatai

Az iszlám közel másfél milliárd ember vallása. Nem egységes, és sokak szerint legalább annyira sokszínű, mint a kereszténység. Két fő ága van: a főszodor szunnita, a hívek közel 90 százaléka tartozik ide, és a maradék 10 százalék síita. A muszlim vallási ellenzék is két nagy csoportra osztható. Egyrészt az iszlamista, radikális ellenzékre, amely fundamentalista alapon ellenez minden újítást. Arányuk körülbelül 10-15 százalék lehet. Másrészt a nyugaton, így Európában is egyre nagyobb hangot kapó reformista ellenzékre, amely az iszlám keretein belül, nyugati mintára keresi a válaszokat az új kihívásokra. Ma Nyugat-Európában legalább 30 millió muszlim lakos él. A Balkánon, Törökország európai részét is ideértve körülbelül 10 millió, és az egykori Szovjetunió európai területén körülbelül 20 millió.

A kereszténység után az iszlám a legnagyobb lélekszámú és a leggyorsabban terjedő világvallás. Sőt ha a valóban gyakorló hívek számát tekintjük, akkor nagy valószínűséggel az első. A Nyugat-Afrika és India közötti területeken a többségi vallás. Hívei között az arabok kisebbségben vannak. A legnépesebb iszlám országok: Indonézia, Pakisztán, Banglades, India (jelentős kisebbség), Törökország, Egyiptom, Irán, Nigéria (iszlám többség). Egyre jelentősebb kisebbség Európában, továbbá Észak-Amerikában, de a világ minden más részén is.

A síiták szerint Alinak kellett volna Mohamedet követnie, majd Ali fiának, Huszeinnek (Síita: si^cat ^cAli = Ali pártja). A síitákon belül a zaiditák kis csoportja szerint az 5. imámnak Zaidnak (+739), Huszein egyik unokájának kellett volna lennie. A 12-es imamiták szerint az utolsó, 12. imám 878-ban eltűnt, hogy majd mahdiként megteremtse az igazság bi-

rodalmát („rejtőzködő imám”). 1572 óta perzsa államvallás. Mahdik többször is jelentkeztek a történelem folyamán, a sííták szerint az ő vallásuknak megfelelő imám fog visszatérni. Az imamátus a síita iszlám 6. pillére.

9.2 A terület növekedése

A nyugati kereszténység az iszlám hódításával a 8. sz. elejétől ismerkedett meg: Spanyolország és Dél-Franciaország meghódítása során, 711-ben, amikor Tariq berber hadvezér csapatával átkelt az Ibériai-félszigetre. A Cordobában élő keresztényekre is a *dhimmi* törvénye vonatkozott. Spanyolország déli részén, Granadában nyolcszáz évig volt muszlim uralom, melynek során többnyire békésen éltek együtt keresztények, zsidók és muszlimok. 1492-vel új korszak kezdődött: Spanyolországból, Granadából elűzték a muszlimokat (és a zsidókat).

1300-tól a törököknél az Oszmán-dinasztia uralkodott. 1453-ban elfoglalták Konstantinápolyt, ettől kezdve Isztambul a török főváros, egészen 1923-ig, a Török Köztársaság kikiáltásáig.

Észak-Indiában a 11. században elfoglalták Gudzsarát területét, de az indiaiaknak csak kisebb részét tudták iszlám hitre téríteni.

A 8. századtól Mongólia, Északnyugat-Kína, Malajzia, Indonézia meghódítására került sor.

A muszlim civilizáció expanziójának lendülete a 18. században tört meg; az iráni, az indiai és a török muszlim birodalmak hanyatlása egybeesett Európa és Oroszország felemelkedésével: a felvilágosodással, a modernizációval és a gyarmatosítás kezdetével. Amikor Napóleon 1798-ban partra szállt Egyiptom földjén, még ezt mondta: „Tiszteletben tartom Allahot, az ő prófétáját és a Koránt.” A hatás nem is maradt el; Victor Hugo szerint „úgy tekintettek rá az elképedt törzsek, mint egy nyugati Mohamedre”. A későbbi európai hódítók azonban nem követték Napóleon példáját, s a keresztény civilizáció felsőbbrendűségének tudatával gyarmatosították a muszlimok lakta országok túlnyomó többségét – ha nem is mindegyiket: Arábia nagy része, Törökország, Irán vagy Afganisztán például sohasem volt gyarmat, legfeljebb érdekszféra. Mohamed követői már azt is nehezen dolgozták fel, hogy a Nyugat elhódította tőlük kereskedelmi útvonalait, s általában lekörözte őket a fejlődésben, az azonban már emészthetetlennek bizonyult számukra, hogy hiába az övék az

igaz vallás, nem ők hódítanak, hanem a nem igazhitűek vagy hitetlenek igázzák le őket, s foglalják el területeiket. Nyilván ez is hozzájárult ahhoz, hogy náluk mindmáig elevenen él a keresztes hadjáratok emléke, nem úgy, mint Európában.

Magyarországban a török hódítás nem járt áttéréssel, nem úgy, mint a Balkán jelentős területein (Bosznia, Albánia). A törökkel való együttműködést a távolból is keményen büntették. Az iszlám Bosznia-Hercegovina okkupációja (1878), anektálása (1908) és az első világháború idején, a Törökországgal való szövetség következtében lett bevett vallás (1895-ben és 1916-ban). Ma hazánkban tíz-húsz ezerre tehető az iszlám híveinek száma, ez a szám azonban a következő évtizedekben minden bizonnyal jelentősen növekedni fog.

9.3 Két fontos reformmozgalom

Vahabiták

A mozgalom alapítója Muhammad Abdalvahháb (1703–1791). A *vahabita*, fundamentalista reformmozgalom alapítója 1746-ban kezdett el tanítani. Abdulvahháb tanult ember volt, járt Kairóban, Iszfahánban is. Nagyon zavarta a népi vallásosság hanyatlása. Az eredeti iszlám tisztaságához akart visszanyúlni. Tanítása a *tavhid*, az egyistenhit hangsúlyozásán alapul. A Szaúdi-klán emírével együtt alapították a mozgalmat, későbbi követőik pedig 1930-ban a Szaúd-Arábiai Királyságot. Ma Szaúd-Arábiában, Kuvaitban és egyes öböl menti emírségekben domináns irányzat, mégpedig erősen konzervatív, fundamentalista.

Ahmadija mozgalom

Indiában alakult muszlim szekta, misztikus *szúfi* rend. Alapítója Mirza Gulam Ahmad (1839–1908), India Pandzsáb államában. Ahmad 1889-ben kezdte hirdetni, hogy Kasmír államban megtalálta a sírját Jézusnak, aki a legenda szerint nem halt meg a kereszten, hanem Keletre vándorolt. Ahmad magát messiásnak és új Mahdinak tartotta egyszerre, aki Jézus, Mohamed és a hindu Krisna szellemében és erejében jelent meg. A szekta követői hirdetik a dzsihadot mint a hitetlenek elleni küzdelmet, de bé-

kés eszközökkel. Az alapító utódja Mavlav Jiner al-Dyn kalifa volt, halála után, 1914-ben a mozgalom kettévált.

A kereszténység és az iszlám szent iratait is használják. Missziós mozgalom. Az ahmadija mozgalom eleinte Indiában, Pakisztánban terjedt, ma vannak követői Nyugat-Afrikában, az Egyesült Királyságban, Európában és Amerikában. Angol és urdu nyelven publikálják tanaikat, az iszlámot akarják felszabadítani a – szerintük – felesleges kötöttségektől.

AJÁNLOTT IRODALOM

- ABD AR-RAHIM IBN AHMED AL-KÁDI: *Az iszlám halottaskönyve. A tűz és a kert – Mohamed próféta tanításai a halál utáni életről.* Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- ADKINSON, Robert (szerk.): *Szent szimbólumok. Népek, vallások, misztériumok.* Ford. Árok szállásy Zoltán. Corvina, Budapest, 2009.
- AHMAD, Kadiáni Mirza Gulam: *Az iszlám tanításainak filozófiája.* Ford. Molnár Miklós. Palatinus, Budapest, 2002.
- AL-^cARABÍ ad-Darqáwi: *Az emlékezés rózsakertje. A lélekvezetés szúfi tudománya.* Ford. Buji Ferenc és Medve István. Kairosz, Budapest, 2005.
- AL-SAIN, Johanna – SCHRUPP, Ernst: *Allahért harcoltam. Egy asszony, aki az igazságot kereste.* Evangéliumi Kiadó, Budapest, 2002.
- ARMSTRONG, Karen: *Az iszlám nyugati szemmel.* Ford. Péri Benedek. Európa, Budapest, 1998.
- ARMSTRONG, Karen: *Az iszlám rövid története.* Ford. Péri Benedek. Európa, Budapest, 2005.
- ARMSTRONG, Karen: *Jeruzsálem. Egy város – három vallás.* Ford. Rézműves Zoltán. Európa, Budapest, 1997.
- BOWKER, John (szerk.): *A világ vallásainak története.* Ford. Barabás Judit – Galántai Dávid. Totem Kiadó, Budapest, 2004.
- BRENTJES, Burchard: *Izmael fiai.* Ford. S. Takács Zsuzsanna. Kossuth, Budapest, 1986.
- BRENTJES, Burchard: *Kánok, szultánok, emírek.* Ford. H. Elek Mária. Kossuth, Budapest, 1985.
- CAHEN, Claude: *Az iszlám a kezdetektől az Oszmán Birodalom létrejöttéig.* Ford. Sárközy Júlia. Gondolat, Budapest, 1989.
- CSORDÁS Eörs: *Párbeszéd az iszlámmal.* Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- ELLUL, Jacques: *Iszlám és zsidó-kereszténység.* Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2007.

- ENDRESS, Gerhard: *Islam – an historical introduction*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2002.
- GERMANUS Gyula: *Allah Akbar! Új Palatinus Könyvesház*, Budapest, 2004.
- GLASENAPP, Helmuth von: *Az öt világvallás. Brahmánizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus, kereszténység, iszlám*. Akkord Kiadó, Budapest, 2007 (illetve korábbi kiadások).
- GNILKA, Joachim: *Biblia és Korán. Ami összeköti és ami elválasztja őket*. Ford. Sasvári Györgyné. Szent István Társulat, Budapest, 2007.
- GODDARD, Hugh: *A History of Christian-Muslim Relations*. New Amsterdam Books, Chicago, 2000.
- GOLDZIER Ignác: *Az iszlám kultúrája*. Gondolat, Budapest, 1981.
- GOLDZIER Ignác: *Az iszlám*. Magvető, Budapest, 1980.
- HALLAQ, B. Wael: *Shari'a – Theory, Practice, Transformations*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Handbuch religiöser Gemeinschaften und Weltanschauungen*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2006.
- HORVÁTH Pál: *Vallásfilozófia és vallástörténet*. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
- HUNTINGTON, Samuel P.: *Civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Ford. Pusztai Dóra – Gátsity Mila – Gecsényi Györgyi. Európa, Budapest, 2001.
- HUNYADI László: *Az emberiség vallásai – az őskortól napjainkig*. Lipták Kiadó, Budapest, 1998.
- JENKINS, Philip: *God's Continent. Christianity, Islam and Europe's Religious Crisis*. Oxford University Press, 2007.
- KARSH, Efraim: *Islamic Imperialism. A History*. Yale University Press, New Haven – London, 2007.
- KELLERHALS, Emanuel: *Der Islam. Geschichte – Lehre – Wesen*. Siebenstern Taschenbuch Verlag, München–Hamburg, 1969.
- Korán – A Korán világa*. Ford. Simon Róbert. Helikon Kiadó, Budapest, 1994.
- KÜNG, Hans – ESS, Josef van: *Párbeszéd az iszlámról*. Ford. Szabóné Révész Magda. Palatinus, Budapest, 1998.
- LÄHNEMANN, Johannes: *Weltreligionen im Unterricht*. 2. köt. *Islam*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1986.
- LEWIS, Bernard: *Az iszlám válsága*. Ford. Tomori Gábor. Európa, Budapest, 2004.
- LUXENBERG, Christoph: *Die syro-aramäische Lesart des Koran*. Hans Schiler, Berlin, 2007.
- MAURER, Andreas: *Basiswissen Islam. Und wie Christen mit Muslimen ins Gespräch kommen*. Hänssler, Neuhausen–Stuttgart, 2008.

- NIELSEN, Jorgen: *Muslims in Western Europe*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1992.
- OHLIG, Karl-Heinz – PUIN, Gerd. R. (szerk.): *Die dunklen Anfänge. Neue Forschungen zur Entstehung und frühen Geschichte des Islam*. Hans Schiler, Berlin, 2007.
- OHLIG, Karl-Heinz: Allah és a keresztény Isten. Történeti-teológiai és tartalmi sajátosságok. *Mérleg*, 2008. 4. sz. 398–408. o.
- PARET, Rudi: *Mohammed und der Koran. Geschichte und Verkündigung des arabischen Propheten*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart–Köln–Mainz, 1966.
- PETERS, Benedikt: *Világvallások. Judaizmus, kereszténység, hinduizmus, iszlám*. Evangéliumi Kiadó, Budapest, 2005.
- RIES, Julien (szerk.): *A hívő ember a zsidó, a keresztény és az iszlám vallásban*. Ford. Krivácsi Anikó. Typotex, Budapest, 2006.
- ROBINSON, Francis: *Az iszlám világ atlasza*. Ford. Dezsényi Katalin. Helikon, Budapest, 1996.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula, Budapest, 1998.
- SAID, Edward W.: *Culture and Imperialism*. Vintage, London, 1994.
- SAID, Edward W.: *Orientalizmus*. Ford. Péri Benedek. Európa, Budapest, 2000.
- SALAMON András – MUNIF, Abdul Fattah: *Saría. Allah törvénye – az iszlám jog különös világa*. PressCon Kiadó, Budapest, 2003.
- SCHIRRMACHER, Christine: *Islam and Society. Sharia Law – Jihad – Women in Islam. Essays*. Verlag für Kultur und Wissenschaft, Bonn, 2008. /The WEA Global Issues Series 4./
- SCHIRRMACHER, Thomas: *The Islamic View of Major Christian Teachings. The Role of Jesus Christ, Sin and Forgiveness*. Verlag für Kultur und Wissenschaft, Bonn, 2008. /The WEA Global Issues Series 2./
- SCHWARZENAU, Paul: *Ein Gott in allem. Aufsätze zum Gottesbild der Religionen*. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 1999.
- SIBONY, Daniel: *A három monoteista vallás. Zsidók, keresztények és muzulmánok eredetük és sorsuk tükrében*. Ford. Pelle János. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2002.
- SINGER, Amy: *Charity in Islamic Societies*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- The Holy Quran*. Ford. Mihályfi Balázs. Rehbar Publishers Urdu Bazar – Tahreek Ishatul Quran, Karachi, é. n.
- TIBI, Bassam: *Keresztes háború és dzsihad*. Ford. Derék Gyéza. Corvina, Budapest, 2003.
- TONHAIZER Tibor: *Egyetemes vallástörténet*. Sola Scriptura Teológiai Főiskola, Budapest, 2003.

- TÖRÖK Péter: *Magyarországi vallási kalauz 2004*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- GÖRFÖL Tibor – MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): *Világvallások a–zs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- WATT, William Montgomery: *Az iszlám rövid története*. Ford. Filipcsei Mirandella. Akkord Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Internetes források

Magyar nyelven

- „Gyűlölködni iszonyú fárasztó” – Interjú Usman Raja iszlamista agitátorral.
<http://www.usc.edu/dept/MSA/>.
- Az iszlám magyar oldala: <http://www.iszlam.net/>.
- Islám egyházi oldal: <http://iszlamegyhaz.net>.
- Magyar Iszlám Közösség: <http://www.magyariszlam.hu/#Iszl%C3%A1m>.
- Magyar muszlimok az Iszlámról: <http://www.iszlam.com/#Iszl%C3%A1m>.
- Magyarországi Muszlimok Egyháza: <http://www.iszlamweb.hu/#Iszl%C3%A1m>.
- Terebess Ázsia-Tár: <http://www.terebess.hu>.
- Vallásforum.hu: <http://www.vallasforum.hu>.

Idegen nyelven

- Beliefnet. Inspiration, Spirituality, Faith, Religion. <http://www.beliefnet.com/Faiths/Islam/index.aspx>.
- Cornell University: <http://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/islam.htm>.
- Islam Guide: www.islam-guide.com.
- Islam World: <http://islamworld.net>.
- Islam: <http://philtar.ucsm.ac.uk/encyclopedia/islam/>.
- Islam.com: <http://www.islam.com>.
- IslamOnline.net: <http://www.islamonline.net/english/index.shtml>.
- Muslim Heritage: <http://www.muslimheritage.com/>.
- Religious Tolerance. Ontario Consultants on Religious Tolerance. <http://www.religioustolerance.org/islam.htm>.
- University of South Carolina. Compendium of Muslim Texts. <http://www.usc.edu/dept/MSA/>.

10. A BAHÁ'I VALLÁS

A bahá'i vallás az iszlám síita ágából keletkezett. A 12. imám, Muhammad ibn Hasszan al-Mahdi 878-ban elragadtatott, és az idők végén majd visszatér.

Sajjid Ali Muhammad (1819–1850) a perzsiai Sirázban volt kereskedő. 1844-ben megjelent neki a Mahdi, és egy új szent könyvet, a *Bajant* adta neki, így lett *Hazrat-i-Bab* (= Öszentsége, a kapu). A mindössze harminc évet élt, 1850-ben elhunyt perzsa síita muszlim vallásalapító, a későbbi Baha'u'llah előbb csupán azt jelentette ki magáról: ő a „báb”, vagyis a „kapu” a rejtőzködő imámhoz. Ekkor még csak a rejtőzködő Mahdi előhírnökének mondta magát, később azonban már azt is állította, ő maga a Mahdi, ő a síita messiás, aki ezeréves rejtőzködés után 1844-ben visszatért a földre.

1848-ban nyíltan szakított az iszlámmal, felkelésre buzdított, amelyet levertek, őt magát pedig 1850-ben Tabrizban kivégezték. Halála előtt a 19 éves Mirza Jahját (= örökkévalóság hajnala) nevezte ki utódjául, utóbbi pedig a féltestvérét, Mirza Huszain Alit (1819–1892). 1853-ban Bagdadba mentek tíz évre, utána pedig Isztambulban és Drinápolyban töltöttek öt évet. 1863-ban Mirza Huszain Ali kijelentette, hogy ő a *Mahdi-Baha'u'llah* (= Isten dicsősége). A vallás alapítása ekkor, Bagdadban történt. Mégpedig azzal az igénnyel, hogy ez a világvallás „minden vallás koronája lesz”. Mirza Huszain 1868–1877 között Akko várában raboskodott. Mirza Jahja 1912-ben Famagusztaban (Ciprus) halt meg. Baha'i (Mirza Huszain) fő műve 1873-ból a *Kitab-i-Aqdas* (Törvények könyve). Fia, Abdu'l-Baha (1844 Teherán – 1921 Haifa), a „dicsőség szolgája” 1910–14 között utazást tesz Európába és Észak-Amerikába. Utódja unokája, Sogi Effendi Rabbani (= Isten ügyeinek őrzője, 1897–1957). Halála után kilenctagú vezetőséget választanak az Igazság Univerzális Háza néven. Iránban üldözik őket, és az iszlám országokban általában tilos a tevékenységük.

A bahá'i vallás szerint az emberiség kinyilatkoztatási körpályákon fejlődik - ahány próféta, annyi körpálya. Az eddigi próféták Ádám, Mózes, Buddha, Zarathusztra, Jézus és Mohamed voltak, a következő pedig Isten Fénye (*Baha'u'llah*). Ezek a nézetek hamarosan összeütközésbe kerültek az iszlámnak Mohamedet továbbra is „a próféták pecsétjének” tartó

főáramával, s – annak ellenére, hogy a bábizmust és a bahá'í vallást sokan ma is eretnek muszlim szektának tartják – az iszlámról való leválását gyorsította fel.

Tanításuk szerint az övék a jelennek legjobban megfelelő kinyilatkoztatás. Isten ciklikusan nyilatkoztat ki, a jelenlegi hatezer éve Ádámmal kezdődött. Krisnától Mohamedig minden próféta az adott kornak megfelelő igazságot hirdetett, de mindegyik csak relatív igazság. Baha'ullah a Krisztus által ígért „teljes igazság” (Jn 16,12) kifejezője. A könyv és a törvény vallása, szigorú monoteizmust hirdet. Isten nem, csak a tulajdonságai ismerhetők meg. Mindenesetre az ember a teremtés koronája.

Céljuk, hogy egy világtörvény uralkodjon, amely minden nép életét megszabja: világnyelv, -írás, -mértékrendszer bevezetése, engedelmeség az egy Istennek. Jézus nem Isten egyszülött fia, hanem csak próféta. Egyesek Baha'ullahot a visszatért Krisztusnak akarják tekinteni. A tagok közé 15 éves korban lehet belépni, de teljes jogú tagok csak 21 éves kortól lehetnek. A vezetőség iránt feltétlen engedelmisséget követelnek, ez azonban nagyfokú türelemmel párosul. A „legidősebb új vallási mozgalomnak” is mondott bahá'í a kezdetektől elveti a vallásháború gondolatát. Hirdeti a férfiak és a nők egyenjogúságát, továbbá azt, hogy a vallást összhangba kell hozni a tudománnyal. A világbékére törekvés közben az eszperantó nyelvet is mint az egységesítés eszközét támogatja. Lev Tolsztoj a bahá'it „a vallás legnagyobb és legtisztább formájának” nevezte. Az alapító kimondta: „Minden vallás alapja közös.” A bahá'í olyan világvallás, amelynek hívei – Baha'ullah írásai mellett – az „anyavallás” szent könyvét, a Koránt is elfogadják, mivel Isten szavai leginkább ebben maradtak fenn.

Hirdetik, hogy az emberiség egyetlen nagy család, és eljön a nap, amikor egy nagy globális közösségben az emberek újra egymásra találhatnak. „A világ romjaiból fog megújulni”, egy új, harmonikus korszakban átalakulni. Baha'ullah üzenetének az a lényege, hogy az egész emberiség egyetlen faj, és eljött az idő, hogy kulturális sokszínűségének megőrzése mellett egyetlen világméretű társadalommá egyesüljön. Ezt békésen, a világbéke elkötelezett híveiként szeretnék megvalósítani. Ennek forrása csakis a vallás lehet, állítják.

A bahá'í vallás ellenzi az aszketizmust, a szerzetességet, nincs egyházi hierarchia, nincs papság.

Szent iratuk a Baha'u'llah rejtett szavai, írásai Istenről, az igazságról, a lelki közösségről.

Magyarországon a 19-20. század fordulóján az orientalista Vámbéry Ármin (1832–1913) volt az első híresség, aki komolyan vonzódott a bahá'í hithez. A vallásalapító fiának, Abdu'l-Bahának küldött levelében írta:

„Voltam zsidó, keresztény, mohamedán és Zoroaster követője. Ezekből a tapasztalatokból megtanultam, hogy a különböző vallásfelekezetek híveinek nincs jobb dolga, mint hogy egymást gyűlöljék és kiátkozzák; sőt mi több, tudatára ébredtem, mind e vallások világi uralkodók kezében a zsarnokság és elnyomatás eszközeivé váltak, s ilyképpen az emberiség rombolásának voltak okozói. Ha ezeket a kártékony eredményeket szemügyre vesszük, mindenkinek Nemes Személyiséged mellé kell állania, és örömmel kell fogadnia az Egyetemes Vallás jelentős megalapítását úgy, miként az Törekvéseidben megnyilatkozik.”

Habár a bahá'í az iszlámból nőtt ki, ma már önálló világvallásnak tekintik. A kilenctagú, öt évre választott vezetőség székhelye Haifában, a Kármel-hegyen található, de Izraelben nem bejegyzett vallás, így ott nem is folytathat vallási tevékenységet.

Az iszlám öt fő kötelességet gyakorolják, a böjt tizenkilenc napos és az alamizna tizenkilenc százalékos. A „Báb” sirázi házát 1979-ben, az iszlám forradalom győzelme után lerombolták. A bahá'í irodalom nyolcszáz nyelven olvasható. A követők száma – elsősorban Európában, Észak-Amerikában és Ázsia egyes részein élnek – hatmillióra tehető, Magyarországon ezres nagyságrendű.

AJÁNLOTT IRODALOM

BENKŐ Antal S. J.: *Igaz-e, hogy... a bahá'í hit a jövő világvallása?* Vatikáni Rádió – Agapé, Szeged, 1996. /Hitvédelmi füzetek 20./

FICICCHIA, Francesco: *Baha'í. Einheitsreligion und globale Theokratie. Ein kritischer Einblick in die Universalreligion der Zukunft.* Edition Octopus, Münster, 2009.

GLASENAPP, Helmuth von: Az öt világvallás. Brahmánizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus, kereszténység, iszlám. Akkord Kiadó, Budapest, 2007 (illetve korábbi kiadások).

Handbuch religiöser Gemeinschaften und Weltanschauungen. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2006.

HUNYADI László: Az emberiség vallásai – az őskortól napjainkig. Lipták Kiadó, Budapest, 1998.

HUTTER, Manfred: *Handbuch Baha'i. Geschichte, Theologie, Gesellschaftsbezug.* Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 2009.

TÖRÖK Péter: *Magyarországi vallási kalauz 2004.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

Internetes források

Magyar nyelven

Magyarországi Bahá'í Közösség: <http://www.bahai.hu>.

Vallásforum.hu: <http://www.vallasforum.hu>.

Idegen nyelven

Baha'í Faith Index: <http://www.bahaiindex.com>.

Planet Baha'i: <http://www.planetbahai.org>.

The Baha'í World: www.bahai.org.

TARTALOM

Bevezetés	3
Kiegészítés a nyomtatott kiadáshoz	5

I. A HINDUIZMUS ÉS ELŐZMÉNYEI

1. Időrendi táblázat	7
2. A Védák vallása	8
3. A bráhmanizmus	12
4. A hinduizmus (Kr. e. 400-tól)	15
4.1 <i>Istenek és szent iratok</i>	15
4.2 <i>A megváltás útjai</i>	19
4.3 <i>A hinduizmus néhány fontosabb alakja az elmúlt századokból</i>	24
4.4 <i>A Krisna-tudat</i>	27
4.5 <i>A Krisna-tudat Magyarországon</i>	29
5. A szikh vallás	30
Ajánlott irodalom	32

II. A BUDDHIZMUS

1. Időrendi táblázat	35
2. Buddha élete	36
3. Buddha tanítása	39
4. A buddhizmus legfontosabb irányzatai	41
4.1 <i>A kánon</i>	41
4.2 <i>A hinajána</i>	42
4.3 <i>A mahajána</i>	45
4.4 <i>A vadzsrajána</i>	47
5. A buddhizmus Magyarországon	49
6. A dzsainizmus	50
Ajánlott irodalom	53

III. KÍNA VALLÁSAI

1. Időrendi táblázat	57
2. A konfucianizmus	58
3. Lao-ce és a taoizmus	63
4. A buddhizmus Kínában	66
Ajánlott irodalom	67

IV. JAPÁN VALLÁSA: A SINTÓ

1. Időrendi táblázat	70
2. A sintoizmus	71
Ajánlott irodalom	75

V. AZ ISZLÁM

1. Időrendi táblázat	77
2. Az iszlám jelentése	80
3. Mohamed élete	81
4. Mohamed tanítása	84
5. A Korán	85
6. Mohamed utódai	86
6.1 <i>Más vélemények az iszlám keletkezéséről</i>	88
7. Az iszlám tanítása és kötelességei	90
7.1 <i>Tanítás és kötelességek</i>	90
7.2 <i>Eszkatológia</i>	94
7.3 <i>Az út (al-saria)</i>	95
8. A szúfizmus	97
9. Az iszlám elterjedése	99
9.1 <i>Az iszlám irányzatai</i>	99
9.2 <i>A terület növekedése</i>	100
9.3 <i>Két fontos reformmozgalom</i>	101
Ajánlott irodalom	102
10. A bahá'i vallás	106
Ajánlott irodalom	108

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója
Budapest, 2011

Felelős kiadó: Kendeh K. Péter

Olvasószerkesztő: Petri Gábor

Szöveggondozó: Sinkáné Zombory Katalin

Műszaki szerkesztő: Galgóczi Andrea

Nyomdai kivitelezés: Prime-Rate Kft.

Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISBN 978-963-9979-36-9